

LI ZANÎN- [redacted]

GEHÊN TIR- [redacted]

KIYEYÊ [redacted]

ÎXLALÊN [redacted]

MAFÊN AKA- [redacted]

DEMÎK YÊN DI [redacted]

QADA XEBA- [redacted]

TÊN KURDÎ [redacted]

DE [redacted]

Li Zanîgehên Tirkiyeyê Îxlalên Mafên Akademîk yên di Qada Xebatên Kurdî de

Sazî

Weqfa Îsmail Beşikci

Koordinatora Projeyê

Ayşe Tepe Dogan

Raportor

Gullistan Yarkin

Hevdîtin û Deşifrasyon

Tofan Sunbul

Wergera Kurdî

Kubra Sagir

Dizayn

Şener Ozmen

WÎB - WEQFA ÎSMAÎL BEŞİKÇÎ

Kuloğlu Mah. Ayhan Işık Sk. No: 21/1-4, 34433 Beyoğlu / İstanbul

info@ismailbesikcivakfi.org

+90 (212) 245 81 43

WEQFA

ÎSMAÎL

BEŞİKÇÎ

www.ismailbesikcivakfi.org

ismailbesikcivakfi

ibesikcivakfi

IsmailBesikciVakfi

ismailbesikcivakfi

"Ev weşan di çarçoveya "Bernameya YE Etkiniz" de, bi piştevaniya Yekitiya Ewropayê pêk hatiye. Ji naveroka vê weşanê tenê Weqfa Îsmail Beşikçi (WİB) berpirsiyar e û bi ti awayî fikrên Yekitiya Ewropayê temsil nake."

[REDACTED]

LI ZANÎN-

[REDACTED]

GEHÊN TIR-

[REDACTED]

KIYEYÊ

[REDACTED]

ÎXLALÊN

[REDACTED]

MAFÊN AKA-

[REDACTED]

DEMÎK YÊN DI

[REDACTED]

QADA XEBA-

[REDACTED]

TÊN KURDÎ

[REDACTED]

DE

NAVEROK

PÊŞEKÎ, Güllistan Yarkin / 7

KURTEYA BIRÊVEBER / 9

DESTPÊK / 12

1. XALÊN PARASTINA AZADIYA DERBIRÎNÊ DI PEYMANÊN NAVNETEWÛYÎ DE YÊN KU DEWLETA KOMARA TIRKIYÛYÊ ÎMZEYA XWE DANIYE BINÎ / 18

2. XEBATÊN KURDÎ LI ZANÎNGEHÊN TIRKIYÛYÊ / 24

2.1. Ji sala 1923yan heta 1990an Têgeha "Kurd", Xebatên Kurdî û Dr. İsmail Beşikci / 24

2.2. Di Salên 1990î de Têketina Xebatên Kurdî ya Zanîngehên Tirkîyeyê û Geşbûna Qismî ya li Salên 2000î / 29

2.2.1. Beşên Kurdî û Tezên Kurdî yê Ewîl di Salên 2010î de / 33

3. SÎNORDARKIRINA AZADIYA DERBIRÎNÊ YA BINGEHÎN DI QADA XEBATÊN KURDÎ DE: AN SANSÛR Û OTOSANSÛR AN JÎ CEZAKIRIN / 35

3.1. Du Têgehên ku Salên Dûr û Dirêj Qedexa Mane "Kurd" û "Kurdistan" / 38

3.2. Hin Mijar û Têgehên ku Îro di bin Fişarê de ne: / 44

3.3. Danezana "Bu suçta ortak olmayacağız!" "Em ê nebin hevparên vî sûcî!" û Cezakirina Akademîsyenên Îmzekar / 45

3.4. Li Beşên Ziman û Edebiyata Zazakî Fişara li ser Nîqaşên Zazabûn, Kurdbûn û Zazakiyê / 49

3.5. Qedexeya Tezên bi Kurdî û Cihêkariya li hember Kurdî li Zanîngeha Dicleyê / 53

4. TECRUBEYEKE DÎROKÎ DI QADA XEBATÊN KURDÎ DE: ZANÎNGEHA MARDÎN ARTUKLÛYÊ Û ÎXLALÊN MAFÊN AKADEMÎK / 58

4.1. Heyama Rektore Yekem Serdar Bedîi Omay: Li Zanîngehê Xweseriya Qismî / 60

4.1.1. Di Mijara Kontenjana Formasyona Mamostetiya Kurdî de Pirsgerêka ligel YOKê / 63

4.1.2. Hewlên Hêzên Meheli yê Mêrdîni û Derdorên Muhafezekar ên nav Zanîngehê ji bo Astengkirina Azadiyên Akademîk û Azadiya Derbirînê / 67

4.1.3. Tasfiyeya Birêveberiya Serdar Bedîi Omay di sala 2014an de / 70

4.2. Heyama Rektore Duyem Ahmet Agirakça: Paşveçûna di Azadiyên Akademîk de / 72

4.2.1. Li Zanîngehê Tasfiye, Zordarî, Tirsandin, Çavtirsikirin û Tehdît / 73

4.2.2. Cezakirina Akademîsyenên li Zanîngeha Zaxoyê Doktora Kiri / 76

5. BIDAWÎBÛNA PROSEYA DIYALOGÊ Û BANDORA GIŞTÎ YA HEYAMA REWŞA AWARTE LI SER XEBATÊN KURDÎ / 78

5.1. Îxracên Akademîsyenan, Rektoreên Fişarker, Kêmbûna Çalakîyên Akademîk û Polîtîkaya Sîrgûnê / 79

5.2. Paşveçûna di Dersên Hilbijarî yê Kurdî û Xebatên bi Kurdî de / 84

6. "ENCAM" WEQFA İSMAİL BEŞİKÇİ / 87

7. PÊŞNIYAR / 89

Ev rapor xwe dispêre encamên lêkolîna mijara çavdêrîkirin û raporkirina îxlalên mafên têkildarê azadiyên akademîk û azadiya derbirinê yên qada Xebatên Kurdî yên li zanîngehên Tirkîyeyê ku ji terefê Weqfa Îsmail Beşikci (WÎB) ve û bi piştgiriya Etkiniz AByê hatiye kirin. Xebatên Kurdî bi esasî qadeke akademîk a înterdîsîplîner e ku xwe dispêre lêkolînên li ser tarîx, çand, avaniya civakî û siyaseta kurdan, li her derê ku ew dijîn. Ev qad, disîplînên beşên insanî û civakî yên wekî edebiyat, sosyolojî, tarîx, antropolojî, zanista siyaseta, sînema, xebatên kultûrî, psikolojî û perwerdehiyê dihewîne. Li aliyê din, her çi qas wekî Xebatên Kurdî were binavkirin jî ew qad bêyî xebatên li ser komên etnikî û dinî yên wekî ermenî, suryanî, êzidî û elewî, nikare bi awayekî serbixwe were nixandin û bêyî pêwendiya ligel xebatên tirkî, erebî, farisî jî ne mimkun e ev nixandin kamil bibe. Lewma jî Xebatên Kurdî ji nêz ve têkildarê xebatên li ser komên etnikî û dinî ye ku kurd bi wan re di nav têkiliyê de ne.

Dr. Îsmail Beşikciyê ku navê xwe daye Weqfa Îsmail Beşikci, yekem akademîsyen e ku Teza Dîroka Tirkan (Türk Tarih Tezi) û Teoriya Roj-Zimanî (Güneş-Dil Teorisi) di çarçoveya rastiya kurdan de rexne kirine ku ev teorî li Tirkîyeyê di avakirina îdeolojiya fermî ya dewletê de xwedan ciheke girîng in.

Beşikciyê ku ji ber xebatên xwe yên akademîk ên rexneyî di sala 1970yan de ji zanîngehê hatiye îxrackirin, ji ber kitêbên xwe yên çapkirî, gotar û parastinên xwe yên li dadgehan, ji destpêka salên 1970yî heta 1990î, 17 sal û 2 mehên emrê xwe li girtîgehan derbas kiriye. Ji ber vê yekê Beşikci aktorekî dîrokî ye ji aliyê têkoşîna azadiya akademîk û azadiya derbirinê ve ya ku li dinyayê tê kirin.

Li zanîngehên Tirkîyeyê, xebatên akademîk ên li ser kurdan ku bi

bikaranîna têgeha “kurd” hatine kirin, çend salpiştî ku Beşikci dest bi vê têkoşînê kir, di salên 1990î de bipêş ve çûb û bi taybetî di salên 2000î û 2010î de bi awayekî qismî zêde bû. Xebatên Kurdî, bi taybetî piştî sala 2015an derbeyeke giran girt û paş ve çûn. Ev rapora ku xwe dispêre lêkolîneke sala 2020ê ku di bin şertên fişarker ên giran yên siyasî û civakî de hatiye birêvebirin, bi qasî ku em dizanin rapora ewil e ku li ser îxlalên mafî yên qada Xebatên Kurdî yên li zanîngehên Tirkîyeyê hatiye amadekirin û ji ber vê hindê xwedan nirxeke simbolîk e.

Pêşniyara lêkolîna ku vê raporê xwe sipartiyê, çarçoveya giştî û rêbazên şopanîne cara ewil di sala 2019an de, ji terefê Dr. Derya Bayirê ve hatine kemilandin. Ev projeya lêkolînê di mehên bihara 2020an de, ji teref Koordînatora Îdarî ya WÎBê Aysel Tepe Dogan, Endamê Lijneya Birêveberiyê ya WÎBê Tofan Sunbul û lêkolînera serbixwe Gullistan Yarkinê ve hat pêkanîn. Wekî ekîba birêveber a projeyê em spasîya hemû akademîsyenan dikin ku beşdarê rapirsîya me bûne û hevpeyvîna ligel me qebûl kirine. Bêyî piştgirî û tevkariya wan dê ev rapor derneketa holê.

Herwiha, wekî nivîskara vê raporê, spasîya Lijneya Birêveberiyê ya WÎBê dikim ku piştgirî û tevkariya projeyê kirin; herwiha spasîya Bernameya Etkiniz AByê, Derya Bayira ku pêşniyara projeya lêkolînê kemilandî, koordînatora projeyê Aysel Tepe Doganê, Tofan Sunbulê ku hevpeyvîn û deşîfrasyon kirî û xebatkarên WÎBê dikim ku alîkariyên xwe kêma nekirin. Di dawiyê de, gelek spasîya mamosteyê xwe İsmail Beşikci dikim ku rapor xwend û şîroveyên xwe yên heja pêşkêş kirin. Hêvî dikim ev rapor tevkariyê bike ku di Xebatên Kurdî de azadiya derbirîne û azadiyên akademîk xurt bibin.

Gullistan Yarkin

Îlon 2020 / Stenbol

Ev rapora di destê we de ji xebateke çavdêriyê pêk tê ku bala xwe dide li ser îxlalên mafên perwerdehî û agahdariyê, azadiyên akademîk û derbirinê yên akademîsyenên qada Xebatên Kurdî ku ev maf di peyman û belgeyên navneteweyî de hatine parastin û Tirkiyeyê ji îmzeyaya xwe daniye binê wan. Di destpêka raporê de, di çarçoveya xalên li belge û peymanên behskirî de, rewşa giştî ya Xebatên Kurdî li Tirkiyeyê û rêça ku ji bo nivîsandina raporê hatî şopandin, cih digirin. Di vê beşê de tehlîlên 20 hevdîtînan kûr, ligel daneyan li raporê hatine zêdekirin. Ji beşdarî neh kesî danezana “Em ê nebin hevparên vî sûcî!” îmze kiriye û çar kes jî di qonaxa rewşa awarte de -ku di 21ê tîrmeha 2016an de hatibû îlankirin û 19ê tîrmeha 2018an de hatibû bidawîkirin- bi Biryarnameyên di Hukmê Qanûnan de (KHK) ji karê xwe hatine îxracîkirin. Di heman demê de yekî/ê ji karê xwe îstîfa kiriye, peyman akademîsyeneke/î îmzekar ku li zanîngeheke weqfê dixebite nehatiye dirêjkirin û sê akademîsyenên îmzekar jî li karên xwe yên li zanîngehan berdewam dikin. Daneyên rapirsîyên amadekirî bi grafîkan, di bin sernavên mijaran de hatine nirxandin. Di dewama raporê de, behsa fişar û îxlalên li ser şexsê Dr. Îsmail Beşikci tê kirin ku weqfa me jî li ser navê wî hatiye avakirin û wî li zanîngeheke Tirkiyeyê cara ewil behsa kurdan û têgehên têkildarê kurdan kiriye û li ser wan xebitîye ku ev têgeh jî destpêka avakirina komarê heta destpêka salên 2000î wekî tabûyên siyasî dihatin dîtin. Paşê jî tezên li agahîdanka YOKê li gorî salan hatine lêkolînkirin, tezên li ser kurdan nivîsandî hatine tesbîtînkirin û li gorî atmosfer û rûdanên siyasî yên wan salan hatine nirxandin. Di navbera salên 1990 û 2000î de kêmbûna tezên li ser kurdan bi derdora fişar û pevçûnê û li zanîngehan tabûbûna van mijaran re rasterast hevgirtî ye. Di salên 2000î de bi pakêtên guncaniya ligel YEyê û

bi hin reformên demokratîk Xebatên Kurdî nîsbeten geş bûne. Xebatên Kurdî yên zêdebûyî, ji nirxandina tezên li agahîdanka YOKê ya li gor salan jî tê fehmkirin, herwiha tezên tesbîtîkirî bi awayekî kronolojîk wekî tablo cih digirin. Di raporê de, çarçoveyeke giştî hatiye xêzkirin ji bo cara yekem vebûna beşên kurdî li zanîngehan, yên bi gavên erênî yên qonaxa piştî 2000an ku ji teref raya giştî wekî “hevdtîninê diyalogê” tê zanîn û ji 2010an vir ve serpehatiya beşên kurdî yên li zanîngehan. Paşê jî dişa bi lêkolîna li ser agahîdanka YOKê hati kirin, hatiye tesbîtîkirin ku di navbera salên 2000 û 2010an de hejmara tezên ku di sernavên wan de peyva “kurd” derbas dibe derketiye 43yan û di salên dahatû de jî hejmara tezên di vê qadê de bi zêdebûn dewam kiriye. Ji ber vê yekê, salên 2000î nişan didin ku ji teref Komara Tirkiyeyê û diroka zanîngehan, di qada Xebatên Kurdî de veguherînên girîng pêk hatine. Tezên yekem ên kurdî piştî 2009an hatine nivîsandin û teza ewil ya kurdî di sala 2012an de li Zanîngeha Mardin Artukluyê hatiye parastin û bi awayekî fermî hatiye qebûlîkirin. Ligel vê yekê, di vê raporê de mijar û têgehên wekî “Bakurê Kurdistanê”, “mêtingeh”, “kolonî”, “dij-kolonyal” hatine ravekirin ku îro hê jî wekî tabû tînin û dema dibin mijarên xebatan rastê mûeyîdeyên curbicur tînin. Piraniya akademîsyenên ku di qada Xebatên Kurdî de xebatên xwe bi rê ve dibin, dema xebatên xwe yên akademîk pêk tînin an jî dema di dersan de fikrên xwe bi xwendekaran re parve dikin, hewl didin ku bipivin an jî pêşbibînin ku kîjan fikir û têgeh dê sinorên dewletê derbas bikin û ji ber vê dikarin werin cezakirin, kîjan fikir û têgeh “maqûl” û “qebûlbar” in. Di rapirsîyê de, ku ligel 58 akademîsyenan hatiye kirin, ji bo baştir fehmkirina vê mijarê du pirs hatine pirsîn: (a) “Hûn wisa difikirin ku di dersên xwe de otosansûrê dikin?” Ji 58 kesan 37 kesî bersiva “erê” daye vê pirsê, anku otosansûra di dersan de jî %63.79 e. (b) Di xebatên xwe yên akademîk (tez, gotar, kîtêb hwd.) yên tîkildarê mijarên kurd û Kurdistanê de hûn wisa difikirin ku otosansûrê dikin?” Ji bo vê pirsê jî ji 58 kesan 41 kesî bersiva “erê” daye û îfade kiriye ku di weşanên akademîk de otosansûrê dike. Rapor nişan dide ku di qada Xebatên Kurdî de, ji aliyê azadiyên akademîk û azadiya derbirîne, otosansûrê ve yek ji pirsgirêkên bîngêhî e û ev bi awayekî gelek berbelav tê kirin. Herwiha, di raporê de tecrubeyên perwerdehiya beşa Zîman û Edebiyata Kurdî û beşên din ên Zanîngeha Mardin Artukluyê tînin tehlîlîkirin ku di Xebatên Kurdî de bi îdiayeke mezin vebûbûn, bo raya giştî wekî gaveke girîng hatibû nişandan û di medyayê de gelek cih girtibû. Tevî vê, helwestên rektorên zanîngehan ên li hember Xebatên Kurdî, bi hevdtîninê kirî û agahiyên ji venêrîna medyayê bidestxistî hatiye nirxandin. Zanîngeha Mardin Artukluyê dezgeha yekem e ku di qada perwerdehiya bilind de beşa kurdî vekiriye û ders daye. Di bin Enstîtûya Zîmanên Zîndî ya zanîngehê de, bi pratîkî perwerdehiya bilind a kurdî dest pê kiriye. Ligel vê taybetmendiyê, hem li gor hevdtîninê di çarçoveya vê xebatê de hem jî wekî jî venêrîna medyayê derketiye holê, Zanîngeha Mardin Artukluyê (MAU) xwedan ciheke girîng e. Ji ber ku di çarçoveya azadiyên akademîk û azadiya

derbirînê ya qada Xebatên Kurdî yên li zanîngehên Tirkîyeyê de, li gor konjonktûra siyasî ya rojane, rolên gelek “fişarker” an jî “azadker” yên rektoran, YOKê û dewletê yên li ser akademîsyenan û xweserîya zanîngehan nişan dide. Di dema birêveberîya Serdar Bedîî Omayê yekem rektorê Zanîngeha Mardîn Artukluyê de akademîsyenên jî beşên cuda û bi taybetî akademîsyenên beşa Ziman û Edebiyata Kurdî nisbeten di derdoreke azadtir de dersên xwe dane û lêkolînên xwe kirine. Lê belê, piştî ku rektor guherîye û Ahmet Agirakça ketîye dewsa wî, li temamê zanîngehê û dîsa bi taybetî di beşa Ziman û Edebiyata Kurdî de fişar zêde bûne, azadiyên akademîk û derbirînê bisînor bûne û qonaxeke wisa boriye ku bûye sedema îxracan. Bandorên erênî û neyênî yên van her du rektoran yên li ser zanîngehê di hevdiîtinên ligel akademîsyenan de hatine bilêvkirin ku ew li beşên cuda yên MAUyê xebitîne an jî dixebitin. Paşê jî di encama guherîna atmosfera siyasî de – hilweşîna proseya diyalogê û îlana rewşa awarte – pîrsgirêka azadiya derbirînê ya li piraniya zanîngehên Tirkîyeyê, jî bo akademîsyenên qada Xebatên Kurdî tecrubeyeke çawa bûye, bi jêgirtinên jî hevpeyvînên wan hatine diyarkirin. Di beşa encamê de jî cih hatiye dayîn bo nîrxandîneke giştî, pêşniyarên Weqfa Îsmâil Beşikçî, gavên ku divê werin avêtin û verastkirinên qanûnî ku divê werin kirin. Yek jî girîngtirîn pêşniyarên behskirî ev e: Cihdîtin û pêşketina kurdî ya li nav jiyana akademîk girêdayî verastkirinên fiilî û qanûnî ne ku jî bo bikaranîna kurdî ya di hemû qonaxên perwerdehiyê de werin kirin, perwerdehiya berîdibistanê jî di nav de. Berî her tiştî şert e ku mafê “perwerdehiya bi zimanê zikmakî” were temînkirin û lazim e di serî de makezagon, li hemû mewzûatê were zêdekirin û bikeve bin misogeriyê. Ji bo parastin û pêşxistina kurdî û zimanên din ku bo salên dûr û dirêj jî derfetên perwerdehiya modern hatine bêparkirin, gavên piştgiriyê werin avêtin. Herwiha, pêwîst e ku jî bo kîrmanckî/zazakî jî pêngavên saxlem werin avêtin ku niha di nav listeya “zimanên li ber mirinê” ya UNESCOyê de ye.

Ev rapora çavdêriyê, bala xwe dide Xebatên Kurdî ku ji avabûna Komara Tirkiyeyê heta îro, bi salan e li zanîngehan di bin fişarên siyasî de ye. Rapor, bi awayekî bêhtir spesîfîk, hewl dide ku îxlalên mafî yên akademîsyenên di qada Xebatên Kurdî de lêkolînên xwe dikin derxe holê, yên ku di demeke nêzik de li zanîngeheke nav sînoren Tirkiyeyê bi awayekî qadroyî an peymanî xebitîne an jî halê hazir hê jî dixebitin û van îxlalan di çarçoveya peymanên hiqûqî yên navneteweyî binirxîne ku azadiyên akademîk û derbirînê diparêzin û Tirkiyeyê jî îmzekarê wan e.

Di proseya amadekirina raporê de teknîkên hevdiîtinên kûr, venêrîna arşîvan û rapirsî hatin bikaranîn. Di dema lêkolînê de bi 20 akademîsyenî re hevdiîtinên kûr hatin kirin ku xebatên xwe di qada Xebatên Kurdî de dikirin, di derbarê îxlalên mafî de venêrîna medyayê hat kirin, ji bo nişandana rewşa giştî ya Xebatên Kurdî agahîdanka YOKê (Lijneya Perwerdehiya Bilind)¹ hat venêrîn, rapirseweke *online* li ser internetê hat kirin ku 58 akademîsyen beşdar bûn. Bi rêya van teknîkên lêkolînê, îxlalên mafî yên cuda yên di qada azadiyên akademîk û azadiya derbirînê de hatin dîtin, ku piraniya wan nebûne mijara banga sûcî, heta di dosyeyên dozan, dadgehan û medyayê de jî nehatine dîtin. Di hevdiîtinên kûr de, bi giranî baldarî li ser tecrubeyên akademîsyenan bû ku wan hê jî li zanîngehên bajarên kurdan xebatên xwe didomandin an jî berê li van zanîngehan xebitîbûn û li ser îxlalên mafên akademîk bû ku ew lê rast hatibûn. Di rapirsîyê de bêyî sînorkirina mekanî, bersivên akademîsyenan hatin girtin ku berê li zanîngehên Tirkiyeyê xebitîne an hê jî xebatên xwe didomînin. Hin akademîsyenên ku tevî anketê bûn li Tirkiyeyê dijyan lê qismeke wan

¹ Hatiye mecbûrîkirin ku tezeñ lîsansa bilind û doktorayê yên ku li zanîngehên Tirkiyeyê tên parastin bo Lijneya Perwerdehiya Bilind (YOK) werin teslîmkirin.

mecbûr mabûn biçin welatên cuda. Di hevpeyvînên kûr de bes akademîsyenek li derveyê Tirkiyeyê dijiya. Di venêrîna medyayê de ligel rojnameyên wekî *Cumhuriyet*, *Sabah*, *Hürriyet*ê yên navendî, ji agahidankên hin organên weşanê yên rexneyî, yên wekî *Evensel* û *Bianet*ê û hin rojname û portalên herêmî yên bajarên wan zanîngehan sûd hat wergirtin.

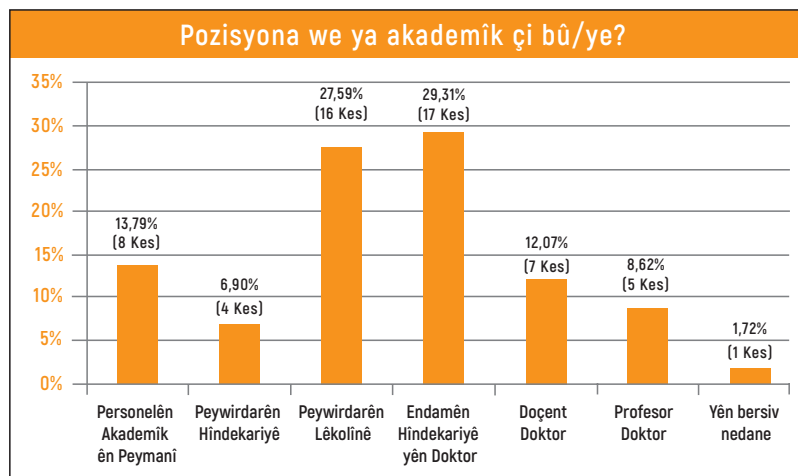
Di seranserê xebatê de ji ber sedemên derketina şewbeya Covid-19ê û sînorkirina derketina derve, hemû hevdîtîna û rapirsî li ser înternetê pêk hatin. Qismek ji beşdarên bi rêya têtikiliyên şexsî, qismeke din jî ji ser Weqfa Îsmail Beşikci, bi têtikiliyên rêxistinî hatin dîtîna. Di proseya gihiştina beşdarên û daxilkirina wan de zehmetiyeke mezin derneket. Rapirsî di mehên gulana û hezîrana 2020an de hat kirin. Bi rêya koma bangewazîya e-nameyan a Weqfa Îsmail Beşikci û platformên wekî *Kurdish Studies Network*ê beşdar hatin dîtîna.

Hevdîtînen kûr di mehên nîsan û gulana (2020) de pêk hatin. Di vê qonaxê de ligel akademîsyenên ji Zanîngeha Mardin Artukluyê (8 kes), Zanîngeha Wan Yuzuncu Yilê (3), Zanîngeha Bingolê (2), Zanîngeha Muş Alparslanê (2), Zanîngeha Dicleyê (1), Zanîngeha Munzurê (1), Zanîngeha Şirnakê (1), li du zanîngehên weqfê yên li Îzmir û Stenbolê (2) hevdîtîna hatin kirin ku berê li wir xebitîna an jî niha dixebitîna. Beşdar, bi piranî ji zanîngehên li bajarên kurdan hatin hilbijartin. Sedemên wê jî ev in ku li van zanîngehan ji sala 2009an vir ve beşên Ziman û Edebiyata/Çanda Kurdî û Ziman û Edebiyata Zazakî vebûna, gelek akademîsyenên ku li beşên zanistên civakî yên van zanîngehan dixebitîna di qada Xebatên Kurdî de xebatên xwe bi rê ve dibin û da ku îxlalên mafî yên li van zanîngehan bi awayekî vekirî werin nîşandan.

Ji 20 akademîsyenên ku me hevdîtîna pêk anî 10 ji beşên Ziman û Edebiyata/Çanda Kurdî û Ziman û Edebiyata Zazakî bûn; akademîsyenên mayî jî di beşên wekî Zanista Siyasetê, Sosyolojî, Tarîx, Mîmarî, Antropolojî û Têtikiliyên Navneteweyî de dixebitîna û xebatên xwe bi giranî bi zimanên tirkî û îngilîzî bi rê ve dibirin. Dema beşdar hatin diyarkirin aîdiyeta wan a etnikî ji akademîsyenên nehat pirsîn lê piştî hevdîtînan tabloyeke wisa derket holê ku 19ê beşdarên kurd, 1 tirk; 14 mêr, 6 jî jin in. 9ê beşdarên di 16ê kanûna paşîn a 2016an de danezana “Em ê nebin hevparên vî sûci!” îmze kirine. Di dema hevdîtînan de ji 9 akademîsyenên îmzekarên danezanê 4 kes di qonaxa rewşa awarte de bi KHKyan ji karên xwe hatibûn îxrac kirin, di heman qonaxê de 1î/ê ji peywira xwe îstîfa kiribû, peymanî îmzekerê/î ku li zanîngeheke weqfê dixebitî nehatibû nûkirin û 3 akademîsyenên îmzekar jî hê li karê xwe dewam dikirin. Ji 11 akademîsyenên ne îmzekar 3 kes di heman qonaxê de ji ber fikrên xwe yên muxalif bi KHKyan hatibûn îxrac kirin, 2 kesên jî ji ber *mobbing*ê ji karên xwe îstîfa kiribûn. 5 beşdarên ne îmzekar jî li karê xwe dewam dikirin. Wekî encam, dema ku me hevdîtîna pêk anî, 13 akademîsyen ji ber sedemên cuda, bi rêyên fişarê û îxlalên mafî ji zanîngehan hatibûn dîrxistin, 7 kesên jî li karên xwe berdewam dikirin.

Di rapirsiya nav çarçoveya lêkolînê de, wekî hevdîtinan balkêşî ne li ser herêman ji zanîngehêkê bû. 58 kes beşdarê rapirsiyê bûn. Ji 58 kesên beşdarên anketê 32 mêr, 26 jin bûn. Ji nav beşdaran 30 kesan kurdî, 21an tirkî, 3yan kirmanckî-zazakî, 3yan kurdî-tirkî, 1î/ê ji kirwatî-almanî wekî zimanê xwe yê zikmakî diyar kiribû.

Ji beşdarên rapirsiyê pozîsyona wan a akademîk hatiye pirsîn, ji 58 kesan 57 kesî bersiv daye.

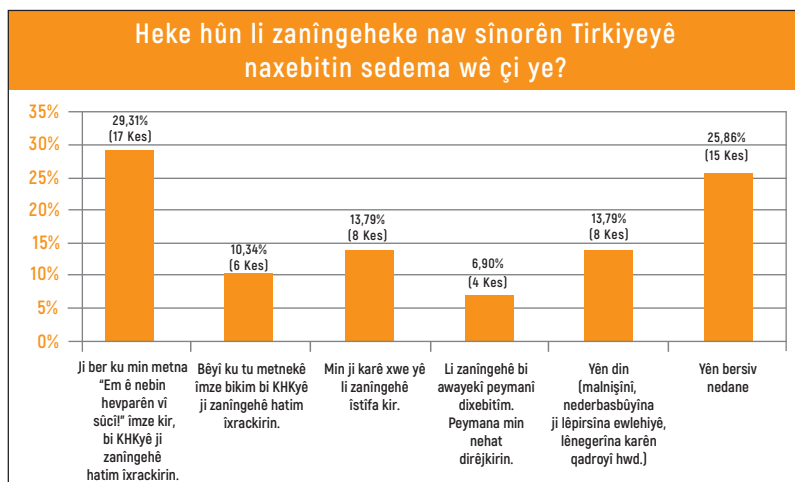

Dabeşbûna dîsîplînan akademîk ên beşdarên rapirsiyê wekî li jêrê ye.

Li zanîngeheke nav sînoren Tirkîyeyê dîsîplîna ku hûn dixebitin an jî xebitîne çi ye?

Ziman û Edebiyata Kurdî/Zimanên Zindî	15,52%	9
Sosyolojî	13,79%	8
Antropolojî	5,17%	3
Tarîx	5,17%	3
Zanista Siyasetê	13,79%	8
Têkiliyên Navneteweyî	10,34%	6
Mîmarî	3,45%	2
Aborî/Birêveberî	8,62%	5
Felsefe	3,45%	2
Zimannasî	3,45%	2
Psîkolojî	8,62%	5
Yên din (Ziman û Edebiyata Tirkî, Tîp, Sinema, Zanistên Perwerdehiyê hwd.)	8,62%	5
Bi giştî	100,00%	58

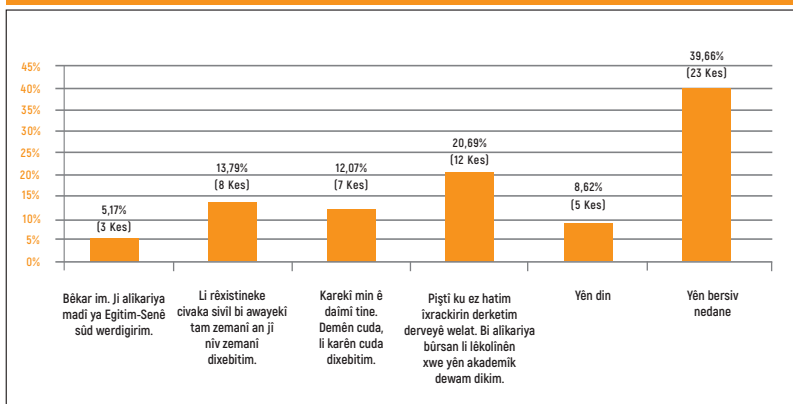
Ji 58 kesên beşdar 43 kes dema rapirsî dihat kirin li zanîngehê nedixebitîn. Di rapirsiyê de hat pirsîn ku heke li zanîngeheke nav sînoren Tirkîyeyê naxebitin sedema wê çi ye. Li gor vê, bersiv li jêrê ne.

Ji 58 kesên 43 kesî bersiv daye vê pirsê. Wekî hem rapirsî hem hevdiya nîşan didin, hejmara giştî bi awayekî tekûz neyê zanî ji gelek akademîsyenên ku di qada Xebatên Kurdî de dixebitin ji ber nêrînen xwe yê rexneyî, bi taybetî ji bi sedema îmzekirina metna "Em ê nebin hevparên vî sûcî!" qonaxa piştî 2016an ji zanîngehan hatine dûrxistin. Lewra, her çî qas dê di beşên pêştir de bi hûrgilî were ravekirin jî îxlala mafî ya herî girîng ku divê di beşa "Destpêkê" de were diyarkirin, di sala 2015an de piştî hilweşîna qonaxa diyalogê ya di navbera PKKê û Dewletê de û di qonaxa rewşa awarte ya di navbera salên 2016-2018an de, ji zanîngehên Tirkîyeyê dûrxistinê beşeke girîng ya akademîsyenan e ku ew di qada Xebatên Kurdî de dixebitin.

Herwiha, di rapirsiyê de hat pirsîn ku akademîsyenên îxracîrî jiyana xwe ji aliyê aborî çawa îdare dikin. Ne tenê akademîsyenên bi KHKyan îxracbûyî, herwiha akademîsyenên ku ji zanîngehê îstîfa kirine û malîşîni bûne jî bersiv dane vê pirsê. Li gor vê encam wisa ne:

Heke hûn ji peywira xwe ya akademîk hatibin îxracêkirin, piştî îxracê we jiyana xwe bi aliyê aborî çawa îdare kir?

Di vê pirsê de şeş kesên ku bersiva “ya din” dane anîne ziman ku di sektorên taybet de dixebitin, malnişin bûne, xebatên post doktorayê bi rê ve dibin, dersên li ser înternetê didin bo zanîngehên derveyê Tirkiyeyê û li derveyê Tirkiyeyê dixebitin. Wekî di van bersivan de jî tê dîtin, qismêke girîng a beşdarên derveyê qada akademîk xebatên xwe didomînin. Bi taybetî akademîsyenên ku derfet dîtine derkevin derveyê Tirkiyeyê, bi rêya bûrsan xebatên xwe yê akademîk didomînin.

Ev rapor jî pênc beşan pêk tê. Di beşa yekem de xal û naverokên peymanên navneteweyî hatine nîşandan ku azadiya derbirinê misoger dikin û Tirkiyeyê jî îmzeyê xwe daniye binê wan peymanan. Di beşa duyem de Xebatên Kurdî yê li zanîngehên Tirkiyeyê di nav çarçoveyêke şîverêya dîrokî de hatiye nirxandin û ji sala 1960an heta îro rûdanên di vê qadê de bi sûdwergirtina ji agahîdanka YOKê hatine çavdêrkirin. Di beşa sêyem de, tê vekolan ka di qada Xebatên Kurdî de sînorkirina azadiya akademîk û azadiya derbirinê ya bingehîn çawa bi awayê sansûr/otosansûrê pêk tînin û nêrinên rexneyî yê ku bi serbestî tînin gotin çawa ji teref desthilatdariya siyasî û birêveberiyên zanîngehan tînin cezakirin. Di beşa çarem de, behsa îxlalên mafî yê li Zanîngeha Mardin Artukluyê tînin kirin ku ev der di dîroka zanîngehên Tirkiyeyê de û ji aliyê Xebatên Kurdî yê li zanîngehan tînin kirin xwedan girîngîyeke mezin e, yekem beşa kurdî lê vebûye û gelek xebatên qada Xebatên Kurdî tînin birêvebirin; û herwiha tê behskirin ku çawa desthilatdariya siyasî û YOK mudaxaleyê xweseriya zanîngehê dikin. Di beşa pêncem de jî, tê nirxandin ku xirabûna “qonaxa diyalogê” ya di navbera PKKê û Dewleta Komara Tirkiyeyê de û rewşa awarte ya di navbera salên 2016 û 2018yan de derbasdar, bi awayekî giştî çawa bandor li ser îxlalên mafî û azadiya derbirinê ya li Xebatên Kurdî kiriye.

Di seranserê raporê de, *Biryarên Pêşniyarî yê Têkildarê Statûya Personelên*

Akademîk ên Perwerdehiya Bilind ya UNESCOyê, ya bi tarîxa 1997an, dê wekî çavkaniyeke referansê were bikaranîn ku ev metna têkildarê mafên akademîsyenên li dezgehên perwerdehiya bilind dixebitin, li hemû dinyayê di meseleya azadiyan de di wêsfê çavkaniyeke muraceatê de ye.

1. XALÊN MISOGERKIRINA AZADIYA DERBIRÎNÊ DI NAV PEYMANÊN NAVNETEWÊYÎ DE KU DEWLETA KOMARA TIRKIYÊYÊ ÎMZEYA XWE DANIYE BINÊ WAN

Piştî Yekem û Duyem Şerên Cihanî ku li parzemîna Ewropayê bûne sedemên gelek hilweşînan, di sîstema nû ya cihanî de ku di bin hegemonyaya Amerîkayê de hatiye avakirin, pêşxistina hiqûqa navdewletî û mekanîzmayên kontrola navdewletî bûye yek ji girîngtirîn rojeva dewletên dinyayê. Di bin bandora karesata mezin ya dumahîka şerên cihanî ku bi mirina bi sed hezaran mirovî bi dawî bûn, bi armanca jinûve-avakirina hiqûqa navdewletî, pêşilêgirtina îxlalên mafên mirovan yên li nav welatan, pêşilêgirtina qirkirinan û misogerkirina mafên mirovan, gelek peyman hatin afirandin. Mafên mirovan, yên wekî mafê jiyane, neditina îşkenceyê, rastnehatina cihêtiya nijadî, azadiya derbirinê, azadiyên akademîk, gihiştina perwerdehiyê, hin ji wan mafan in ku ji teref peymanên navneteweyî hatine misogerkirin. Dewletên ku van peymanan îmze dikin di qada navneteweyî de, li ber dewletên din teahûd dikin ku dê mafên behskirî di bin misogeriyê de bin û li ser sînorên axa xwe dê mafên mirovan binpê nekin.

Dewleta Komara Tirkiyeyê, bi teahûda bicihanîna xalên wan, îmzeyaya xwe daniye bin gelek peymanên navneteweyî ku, mafên mirovan dixin bin misogeriyê û bandoreke girîng li ser hiqûqa wê ya hundirîn dikin. Ji aliyekî din, digel ku terefekê van peymanan e, li nav sînorên Dewleta Komara Tirkiyeyê, di qadên cuda de îxlalên mafên mirovan bi awayekî giran berdewam kirine. Mijara ku ev rapor bala xwe dide ser, mafê azadiya akademîk û azadiya derbirinê li zanîngehên Tirkiyeyê ye, digel ku ew maf

ji teref peymanên navneteweyî hatine misogerkerin ji îxlalên mafî li van qadan bi awayekî giran berdeyam in.

Yek ji peymanên herî girîng ên navneteweyî ku Tirkiye ji terefekê wê ye û azadiya derbirînê misoger dike, Peymana Mafên Mirovan ya Ewropayê ye (*European Convention on Human Rights*). Ev peyman di 4ê çiriya paşîn a 1950yê de li Romayê hatiye îmzekirin û di 3yê îlona 1953yan da hatiye tetbîqkirin. Dewleta Komara Tirkiyeyê ji ev peyman di 4ê çiriya paşîn a 1950yan de îmze kiriye. Peyman, di tarîxa 10ê adara 1954an de û bi qanûna pejirandinê ya bi hejmara 6366ê, di tarîxa 19ê adara 1954an de li Rojnameya Fermî (Resmî Gazete) hatiye weşandin. Organê kontrola Peymana Mafê Mirovan ya Ewropayê, Dadgeha Mafê Mirovan ya Ewropayê² ye. Peyman 50 salên dawiyê, bi rêya xebatên Dadgeha Mafê Mirovan ya Ewropayê, Komisyona Mafên Mirovan ya Ewropayê û Konseya Ewropayê ji nû ve hatiye şîrovekirin û pêxistin. Konseya Ewropayê, ligel protokolên îlawe yên ku bergehê peymanê fireh dikin, pêşniyar û biryarên bo dewletên endam, qebûl kirine, standardên tevgerê pêşniyar kiriye û mueyîde kiriye li hember dewletên ku hukmên peymanê bi cih neanîne.³ Bi xala 10em a Peymana Mafên Mirovan a Ewropayê, azadiya derbirînê û ligel wê azadiyên akademîk û mafê agahdarbûn/girtina agahîyan hatine parastin.

Xala 10em:

Azadiya Derbirînê

1. Her kes xwedan mafê azadiya derbirînê ye. Ev maf bêyî mudaxeleya meqamên giştî an sînoren welatan, azadiya baweriyê û girtin û dayîna xeber û nêrînan ji di-hewîne. Ev xal, ne asteng e ji bo dewletan ku sazîyên radyo, televîzyon û sinemayê bi rejîmeke destûrê ve girê bidin.

2. Bikaranîna van azadiyên ku erk û berpirsiyarî ji lê barkirî, bi pêşdîtina qanûnan û di civakeke demokratîk de parastina ewlehiya neteweyî, hevgerîbûna axê an ji ewlehiya giştî, dabînkirina nîzama giştî û pêşîlgirtina kirina sûcan, parastina tenduristî an exlaqê, parastina navdarî û mafên kesên din, pêşîlgirtina belavbûna zanyariyên weşartî an ji bo bichkirina bêalibûn û desthilatiya erka darizandinê, dibe ku bi hin formalîte, şert, sînordarî û mueyîdeyan ve werin girêdan.⁴

Peymaneke din ya ku Dewleta Komara Tirkiyeyê terefekê wê ye, Peymana Navneteweyî ya Medenî û Siyasî ye (*International Covenant on Civil and Political Rights*) ku ji teref Lijneya Giştî ya Neteweyên Yekbûyî hatiye qebûlkirin. Ev peyman cara yekem di sala 1966an de hatiye qebûlkirin, ji bo îmzeyan hatiye vekirin û di

2 <https://humanrightscenter.bilgi.edu.tr/tr/content/49-avrupa-insan-haklar-sozlesmesi/>

3 Dominika Bychawska-Siniarska (2018) *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Kapsamında İfade Özgürlüğünün Korunması Uygulamacılar İçin El Kitabı*, Avrupa Konseyi Yayını.

4 Dominika Bychawska-Siniarska (2018) *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Kapsamında İfade Özgürlüğünün Korunması Uygulamacılar İçin El Kitabı*, Avrupa Konseyi Yayını.

sala 1976an de jî ketiye meriyetê. Tirkiyeyê jî bi îmzeyê Serokkomar, Serokwezîr û wezîrên serdemê, di sala 2003yan de ev peyman pejirandiye û di meha kanûna pêşîn a heman salê de jî ketiye meriyetê.⁵ Dema peyman hatiye îmzekirin, bo xala 27an, ku di derbarê mafê azadiya îbadeta komên dînî yê cuda de ye, bi diyarkirina bicihanîna vê xalê di çarçoveya Peymana Lozanê de û bi îhtîraz nişandana vê xalê hatiye îmzekirin.⁶ Xala li ser azadiya derbirînê ya vê peymanê wisa ye:

Xala 19em:

Mafê her kesê heye ku bêyî mudaxeleya tu kesî, bibe xwedan fikrê ku dixwaze.

2. Her kes xwedan mafê derbirîna fikrên xwe ye; ev maf, bêyî girêdayîbûna sînorên welatan, azadiya lêkolînê, girtin û ragihandina her cure zanîn û fikrê di-hewîne bi awayê devkî, niviskî an jî weşandî, di forma berhemên hunerî an jî bi her awayê hîlbijartî de.

3. Bikaranîna mafên ku di benda duyem a vê xalê de tê pêşdîtin, hin erk û berpirsiyariyan bi xwe re tîne. Lewra, dibe ku hin sînor li wan bînan, lê belê ev sînor darî divê bi qanûnan were pêşdîtin û

(a) Ji aliyê rêzdariya li hember maf û navdariya kesên din û

(b) Ji aliyê parastina ewlehiya neteweyî, nîzama giştî an jî tenduristiya giştî û exlaqê giştî divê pêwîst be.

Parastina mafê perwerdehiyê û azadiyên akademîk, bêyî fişarên siyasî an yê din, ji bo xwendekar û lêkolîneran misogerkirina xebatên wan bi awayekî serbest li saziyên perwerdehiya bilind û zanîngehan, di xalên 13em û 15em ên Peymana Navneteweyî ya li ser Mafên Aborî, Civakî û Çandî (*International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights*) de hatiye sererastkirin. Ev peyman li Lijneya Giştî ya Neteweyên Yekbûyî, di sala 1966an de hatiye qebûlkirin, ji bo îmzekirinê hatiye vekirin û di sala 1976an de hatiye tetbîqkirin. Dewleta Komara Tirkiyeyê jî vê peymanê di sala 2003yan de pejirandiye û peyman di Rojnameya Fermî de hatiye weşandin. Xalên eleqedar ên peymanê wisa ne:⁷

Xala 13em:

Mafê Perwerdehiyê

1. Dewletên ku terefdarên vê peymanê ne; mafê perwerdehiyê bo her kesê nas dikin. Dewletên peymandar li ser vê fikrê dibin yek ku divê perwerde ji bo pêşxistina

5 <https://humanrightscenter.bilgi.edu.tr/tr/content/117-medeni-ve-siyasi-haklara-iliskin-uluslar-aras-sozlesme/>

6 <file:///C:/3%20ETK%C4%B0N%C4%B0Z%20AB%20PROJES%C4%B0/S%C3%B6zle%C5%9Fmeler/MedeniVeSiyasiHaklarIliskinSozlesme.pdf>

7 <https://humanrightscenter.bilgi.edu.tr/media/uploads/2015/08/03/EkonomikSosyalKulturelHaklar-Sozlesmesi.pdf>

temamî ya takekesî û rûmeta mirovan û xurtkirina rêzdariya li hember azadiyên bingehîn be. Dewlet, herwiha di vê mijarê de li hev dikin ku perwerde divê rê li ber vebike ku her kes bi awayekî karîger beşdarê civaka azad bibe, di navbera hemû netewe û hemû komên nijadî, etnikî û dinî de feraset, xweşbînî û dostaniyê pêş bixe û fealiyetên ku Neteweyên Yekbûyî dike ji bo parastina aştiyê pêş ve bibe.

2. Dewletên ku terefdarên vê peymanê ne ji bo temînkirina tamamî ya mafê perwerdehiyê, van berpirsiyariyan bi cih tînin:

(a) Dibistana seretayî mecbûrî ye û bo her kesê dibistana seretayî ya bêpere tê temînkirin;

(b) Perwerdeya teknik û pîşeyî jî tê de, cureyên cuda yên perwerdehiya duyem û bi taybetî jî perwerdehiya pêşxistinê ya bêpere ya di serî de tê dayîn, bi hemû amûrên guncav, bi qaîdeyî ji bo têketin û sûdwegirtina her kesê vekirî bike.

(c) Perwerdehiya bilind, bi taybetî wekî perwerdeya pêşxistinê ya bêpere, bi hemû amûrên guncav, ji bo sûdwegirtina her kesê li gor qabiliyeta wan divê were vekirin.

(d) Kesên ku hemû serdemên perwerdehiya ewil تمام nekiribin an jî ev perwerdehî qet negirtibin, heta ku mimkin be ji bo girtina vê perwerdehiyê têt teşwîqkirin an jî girtina vê perwerdehiyê li wan tê ferzkirin.

(e) Tê hewldan ku bi awayekî çalak, hemû astên sistemên perwerdehiyê werin pêşxistin, sistemeke baş a bûrsan were avakirin û şertên madî yên mamosteyan her tim werin başkirin.

3. Dewletên terefdar ên vê peymanê rêzê nîşan didin heke dayîk û bav an jî wasî, zarokên xwe neşînin dibistanên dewletê lê bişînin dibistanên ku ji teref dewletê hatine saz kirin û parastin, yên xwedan şertên mînimûm in; û herwiha rêzê nîşan didin li hember mafê temînkirina perwerdeya exlaqî û dinî ya li gor dînen xwe.

4. Tu hukmeke vê xalê, prensîbên di benda yekem a vê xalê de diyarkirî li aliyekî, nikare wisa bê şîrovekirin ku serbestiya avakirin û birêvebirina saziyên perwerdehiyê bide şexs û dezgehên, yên ku divê saziyên perwerdehiya taybet her tim binin cih û guncanîya perwerdehiya saziyên taybet li gor standardên mînimûm ên dewletê be.

Xala 15em:

Mafê Beşdariya Jiyana Çandî

1. Dewletên ku terefdarên vê peymanê ne;

a) Mafê beşdariya jiyana çandî,

b) Mafê sûdwegirtina ji pratîk û pêşketinên zanistî,

c) Mafê parastina qezencên madî û manewî yên ji berhemên hunerî, edebî û zanistî ku wî/wê afirandiye.

Ji bo her kesê/î qebûl dike.

2. Tevdîrên ku dewletên terefdarên vê peymanê ji bo bikaranîna tamamî ya vê

mafê bigirin, divê tevdîrên lazim bin ji bo parastin, pêşxistin û belavkirina zanist û çandê.

3. Dewletên terefdarên vê peymanê mecbûr in ku rêzê nîşanê azadiya pêwîst a ji bo fealiyetên afirîner û lêkolînên zanistî nîşan bidin.

4. Dewletên terefdarên vê peymanê, feydeyên ji bo pêşxistin û hewesandina têkilî û hevkarîyên navneteweyî yên qadên çandî û zanistî qebûl dikin.

Di vê çarçoveyê de, şîroveyên Komîteya Mafên Aborî, Civakî û Çandî yên ji bo xalên vê peymanê girîng in. Ev şîroveyên komîteyê ligel ku bi giştî biwesf in, herwiha rê nîşan didin ku dewletên terefdarên peymanê çalakî û xebatbarîyê li peymanê bar bikin û bersiveyariyên vê peymanê binin cih. Biryara komîteyê ya bi tarîxa 1999an “Şîroveya Giştî ya bi hejmara 13an” ya xalên 38, 29 û 40an yên bi sernavê azadiya akademîk û xweserîya rêxistinî; azadiyên akademîk û xweserîya avahiyên akademîk di nav çarçoveya xalên eleqedar ên peymanê de dinirxînin.⁸

“...Li gor tecrubeyên komîteyê, personel û xwendekarên li saziyên perwerdehiya bilind, li hember fişarên siyasî yên astengker ên li hember azadiya akademîk û fişarên cureyên din bêparastin dimînin. Ji ber vê sedemê, fikrên ku li xwarê têne ifadekirin li ser saziyên perwerdehiya bilind bi taybetî disekine. Komîte, ji aliyekî din, dixwaze diyar bike ku mafên azadiya akademîk ên personel û xwendekaran, ji bo hemû pêkhatayên sektora perwerdehiyê derbasdar in û piraniya nêrînen li xwarê ji bo pratîka giştî ne.

Endamên civata akademîk serbest in ku wekî şexs an komekê û bi rêyên lêkolîn, xebat, dersdan, belgekirin/raporkirin, nîqaş, hilberîn, afirandin û nivîsandina nivîsên zanyarî, nêrînen xwe pêş bixin û ragihînin. Bergeha azadiya akademîk ev e: bo takekesan, bi awayekî serbest gotina fikrên xwe yên di derbarê sîstem an saziya ku tê de dixebitin; bicihanîna erkên xwe bêyî merûzê cihêkarîyê bibin an bêyî tîrsa serkutkirina ji teref dewletê an saziyeke din; beşdarbûna avahiyên temsîlê yên akademîk û profesyonel; serbestiyeta sûdwegirtina ji hemû mafên mirovan ku ji bo takekesên din ên heman yekeya îdarî û di asta navneteweyî de tên nasîn.

Ji bo sûdwegirtina ji azadiya akademîk, xweserîya saziyên perwerdeya bilind pêwîst e. Xweserî, ji bo xebatên akademîk, standard, birêveberîyê û fealiyetên têkilîdar ên saziyên perwerdehiya bilind, ji bo girtina biryarên kartêker ên asta xwe-birêveberîyê pêwîst e...”

Ligel vê yekê, di belgeya bingeîn a Yekîtiya Ewropayê de ku Tirkiye di statûya endamtiya wê de ye, li gor xala 13em a Beyannameya Mafên Bingeîn ên Yekîtiya Ewropayê (the Charter of Fundamental Rights of the European Union) ya bi tarîxa 2000an, azadiyên akademîk û hunerî û “rêzdariya li hember azadiyên akademîk” bi

⁸ <https://www.ohchr.org/EN/Issues/Education/Training/Compilation/Pages/d>

Ji bo tirkî bnr. https://insanhaklarimerkezi.bilgi.edu.tr/media/uploads/2016/05/05/BMde_Insan_Haklari_Yorumlari_1981_2006.pdf s. 228.

taybetî di bin parastinê de ne. Digel ku Tirkiye ne terefdareke vê belgeyê ye jî, ev belge bo Tirkiyeyê standardekê nişan dide.⁹

Xala 11em:

Azadiya ragihandin û derbirinê

1. Her kes xwedan mafê azadiya derbirinê ye. Ev maf, bêyî mudaxeleya meqamên giştî û sînordariya sînoren netewî, xwedaniya nêrînekê, girtina xeber û fikiran û azadiya ragihandina wan dihevine.

2. Divê rêzdarî li hember azadî û piranîparêziya çapemeniyê were nişandan.¹⁰

Xala 13em:

Azadiya zanist û hunerê

Huner û lêkolîna zanistî divê neyê sînordarkirin. Rêzdarî bo azadiya akademîk were nişandan.

Ligel van peymanên bingehîn ku xalên wan ên girîng li jor hatine nişandan, Biryara Pêşniyarî ya Têkildarê Statûya Personelên Akademîk ên Perwerdehiya Bilind a UNESCOyê (Recommendation Concerning the Status of Higher-Education Teaching Personnel) ya bi tarîxa 1997an a li ser mafên akademîsyenên ku li sazîyên perwerdehiya bilind dixebitin, di nav wan metnên navneteweyî yê bingehîn de ye ku azadiyên akademîk û mafê perwerdehiyê dixin bin parastinê.¹¹ Ev biryara pêşniyarî; jî bo rêgezên bingehîn ên di perwerdehiya bilind de pêwîst, xweseriya sazîyên perwerdehiya bilind, maf, erk û berpirsiyariyên sazîyên perwerdehiya bilind, azadî û mafên personelên akademîk ên perwerdehiya bilind û nirxandin, girtina kar û derxistina jî kar a personelên akademîk, perspektîfêke berfireh dabîn dîke û çarçoveyêke giştî pêşniyar dîke. Li gor vê biryara pêşniyarî perwerdehiya bilind; jî bo pêşveçûn û pêşxistina mirovan e û mafê perwerdeyê, hînbûn û lêkolîn bes li derdoreke wisa pêş dîke ku azadiya akademîk bi temamî lê hebe. Herwiha, xweseriya sazîyên perwerdehiya bilind û bi awayekî eşkere gotina dîtin, hîpotez û nêrînan, di navenda perwerdehiya bilind de cih digire. Derdoreke akademîk ya wisa jî bo rastî û objektîfîya lêkolînê û xebata zanistî temînateke xurt nişan dide.

Di vê rapora çavdêriyê de hem bi rêberiya xalên peymanên navneteweyî yê li jor diyarkirî hem jî bi biryara pêşniyarî ya UNESCOyê ya bi tarîxa 1997an, îxlalên mafî yê têkildarê azadiya derbirinê yê li hember akademîsyenan de werin nişandan ku li zanîngehên Tirkiyeyê di qada Xebatên Kurdî de lêkolîn dikin an jî kirine.

⁹ <https://www.avrupa.info.tr/tr/avrupa-birligi-temel-haklar-bildirgesi-708>

¹⁰ <https://www.avrupa.info.tr/tr/avrupa-birligi-temel-haklar-bildirgesi-708>

¹¹ Biryara Pêşniyarî ya Têkildarê Statûya Personelên Akademîk ên Perwerdehiya Bilind a UNESCOyê [UNESCO Yüksek Öğretim Akademik Personelinin Statüsüne İlişkin Tavsiye Kararı] <http://80.251.40.59/politics.ankara.edu.tr/altipar/Yayinlar/Yuksekk%20Ogretim%20Tavsiye.pdf>

2. XEBATÊN KURDÎ LI ZANÎNGEHÊN TIRKIYÊYÊ

2.1. Ji 1923an ta 1990an Têgeha “Kurd”, Xebatên Kurdî û Dr. İsmail Beşikciyê di bin Fişarê de

Di bin banê zanîngehên Komara Tirkiyeyê de heta salên 1990î, birêvebirina lêkolînekê, nivîsandina tezekê an jî dayîna dersekê bi bikaranîna têgehên “kurd” û “kurdî”, di tu qadî de hema hema ne mimkun bû. Di vê çarçoveyê de, azadiya derbirînê di bin fişareke mezin de bû û li zanîngehan ne mimkun bû ku mirov behsa qadeke wekî “Xebatên Kurdî” bike. Zanîngehan û akademîsyenan, bi esasî xebatên li ser dîroka gelên qedîm ên Anatolyayê bi rê ve birin ji bo bisazîkirin û belavkirina îdeolojiya fermî ya ku hebûn û dîroka kurdan înkâr dikir. Teza Dîroka Tirkî ya fermî ku dîroka komên etnikî yê netirk înkâr dikir, bi taybetî di salên 1930î de, ji teref dîroknas û antropologên wekî Afet İnanê hatin belavkirin.¹² Di vê qonaxê de îdeolojiya fermî bi tevkariyê mezin a zanîngehan hat bisazîkirin. Akademîsyenên rexneyî yê wekî İsmail Beşikci û Fikret Başkaya, Teza Dîroka Tirkî ya fermî ya Dewleta Komara Tirkiyeyê red dikirin ku vê tezê xwe dispart înkârê. Wan bi dirêjahiya gelek salan an li zanîngehan pozîsyonên akademîk nedîtin an jî ji ber ku fikrên xwe anîn ziman ji zanîngehan hatin îxracîkirin.

Li zanîngehên Tirkiyeyê, sosyolog İsmail Beşikci yekem akademîsyen e ku derketiyê derveyê îdeolojiya fermî û bi derbaskirina sînorên dewletê li ser kurdan xebat kiriye. İsmail Beşikci, di nav salên 1964-1970an de

¹² Beşikci, İ. (1991). Türk Tarih Tezi Güneş Dil Teorisi ve Kürt Sorunu. İstanbul: Yurt Yayınları. Cagaptay, S. (2004). Race, Assimilation and Kemalism: Turkish Nationalism and the Minorities in the 1930s. Middle Eastern Studies, 40(3), 86-101.

li Zanîngeha Erzurum Ataturkê, li Fakulteya Fen-Edebiyatê, di beşa Sosyolojiyê de asîstaniya hîndekariyê kiriye. Paşê, di sala 1970an de ji ber daxwaza rektor Kemal Biyikoglu ji karê xwe yê li zanîngehê hatiye îxracîkirin.¹³ Di serdema navborî de, hem fikrên wî yên ku dianî ziman hem jî beşdariya Mîtingên Rojhilat ên ku ji teref Partiya Karkerên Tirkiyeyê lidarxistî, bûn sedem ku karê wî were bidawîkirin. Beşikci, hem wekî çavdêrekî beşdarê van mîtingan bûye hem jî di serdemeke wisa de ku hebûna kurdan dihat redkirin, peyva kurd wekî sûc dihat dîtin (criminalizaton) û ji teref akademîsyenên li zanîngehê bi temamî tine dihatin hesabandin, di dersên xwe de, di nivîsên xwe yên weşandî de behsa kurdan û kurdîyê kiriye. Paşê ji ber weşan û naverokên dersan hatiye sûcdarkirin û cezakirin.

Di sala 1968an de rektoriya zanîngehê lêpîrsîna îdarî li ser Îsmail Beşikci vekirîye û di sala 1970an de ji teref Rektoriya Zanîngeha Erzurum Ataturkê karê wî hatiye bidawîkirin. Dr. Beşikci, di hevpeyvîneke xwe de ji bo lêpîrsîna siyasî ya li ser xwe û ji kar derxistina xwe ev gotin anîne ziman:

Lêpîrsînên îdarî hatin vekirin li ser min. Ango, tu beşdarê mîtingan dibî. Bi çi armancê tu beşdar bûyî? Çima beşdar bûyî? Çi maneya wê heye ji bo te? [...] Fikrê te çi ye? Pîrsên wisa pîrs kirin. Wan çaxan, di dersên min de ji car caran têgehên wekî “pîrsgirêka rojhilat”, “kurd”, “kurdî” derbas dibin û di van dersan de xwendekar not digirin. Bi taybetî jî li Fakulteya Fen-Edebiyatê xwendekar not digirin. Anku, xwendekarên MHPyî ji ber têgehên “kurd”, “kurdî”, “pîrsgirêka rojhilat”, “partiya karkeran” min gilî kirine. Piştî wê, li ser min lêpîrsînên îdarî hebûn. Anku, tu dibêji kurd, tu dixwazî çi bibêji? Kurd hene? Zimanekî bi navê kurdî heye? Tu van tiştan ji ku derdixî? Ew çax Orhan Turkdogan jî asîstan bû, lê asîstaneke biqidem bû. Wî ez îxbar kirime. Lêpîrsîna îdarî piştî wê îxbarê hebû. [...] Anku, di derbarê min de fitkirina xwendekaran, jehrikirina zêhna xwendekaran filan [...] Anku, di dawîya van lêpîrsînên îdarî de peywira min hat bidawîkirin[...] Belê, ji teref rektoriya zanîngehê [...] Ew çax Kemal Biyikoglu bû[...]¹⁴

Wekî di vê jêgirtinê de jî tê dîtin, ji bo Beşikci bikaranîna têgehên wekî kurd, kurdî û beşdariya Mîtingên Rojhilat, ji teref îdareya zanîngehê wekî sûc hatine qebûlîkirin. Di vê qonaxa tawanbariyê de xwendekarên neteweperest ên tirk ji roleke çalاک dilîzin û mamosteyê xwe bi îdareya zanîngehê gilî dikin. Îsmail Beşikci, piştî karê wî yê li Zanîngeha Erzurum Ataturkê bi vî awayî hatiye bidawîkirin, ezmûna

¹³ Malmîsanij (2011) Bu Kürtleri Nereden Çıkardın İsmail Beşikci? Vate Yayinevi.

¹⁴ Malmîsanij (2011) Bu Kürtleri Nereden Çıkardın İsmail Beşikci? Vate Yayinevi, ss.21-30.

Amirliđi
KOL AMIRLIđI

1 BEŞİKCI

3.5-

LİK POL

MEMURU

YAV

A

POLİS MEMURU

KURT

T.C.
AMİRLİĐİ
Yd. Amirliđi ve İhtisastı
SAYI

Örnek No : 34

TAARİHİELİ
No: 1102/AMIR/1117

Örnek No : 34

TAARİHİELİ

NO:

Dişere No: 1
A. YERİ
İRDİNİ ÇEŞME
MAMURU
TEŞİ
L. No: 100/AMIR/06/00
1992/428

Mükellefin adı ve soyadı ve adresi:

SARIL İSMAIL BEŞİKCI
Herofrak Sokak- 66110/02
Anadolugözü- ŞİŞEK/AMIR

Muhatibi
SARIL İSMAIL BEŞİKCI
Ankaralı
19/10 da

Devletçe günü : 16 / 6 / 1992
Devletçe saati : 9.10
Devletçe yeri : 9.10/02

21.12

asistaniyê ya li beşa Sosyolojiya Fakulteya Zanyariyên Siyasî ya Zanîngeha Ankarayê vebûyî qezenc kiriyê û di sala 1971an de li Zanîngeha Ankarayê dest bi kar kiriyê. Piştî li vê zanîngehê dest bi kar kiriyê derbeya leşkerî ya 1971an pêk hatiyê. Piştî derbeya leşkerî dema li fakulteyê bûye, hatiye desteserkirin û bi daxwaza Femandariya Birêveberiya Awarte ya Diyarbekirê pêşî hatiye şandin bo Girtîgeha Rêveberiya Awarte ya Diyarbekirê, piştî ku Dadgeha Bilind a Leşkerî biryara mehkûmiyetê tesdîq kiriyê jî şandine bo Girtîgeha Sûrîçiya Diyarbekirê. Dr. Beşikci, di heman hevpeyvînê de aniye ziman ku kesên wî bi Femandariya Birêveberiya Awarte ya Diyarbekirê gilî kirine rektor, dekan û xwendekarên Zanîngeha Erzurum Ataturkê bûne:

Anku li gor wan dosyeyên lêpîrsîna îdarî, ez li Fakulteya Zanyariyên Siyasî hatim desteserkirin, û birin bo Diyarbekirê. Kesên ku ez bi femandariyên rewşa awarte îxbar kirime, rektor bi xwe, dekanê Fakulteya Fen-Edebiyatê, dekanê Fakulteya Çandiniyê, dekanê Fakulteya Tibbê ne. Rektor û dekan îxbar dikin. Ligel vê, hin profesorên din jî hene di wê daxwaznameya îxbarê de. Herwiha, xwendekarên MHPyî jî hene. Anku, bi giştî yên dersa sosyolojiyê dixwînin. Anku nêzikê şêst kesî dibêjin “Beşikci dabeşkeriyê dike, Beşikci behsa hin kesên bi navê kurd dike, Beşikci îxanetê li welatî dike[...].” Îxbarên bi wî awayî.¹⁵

Wekî tê dîtîn, ji rektor ta xwendekaran, hermû derdorên li zanîngehê bi armanca cezakirina Beşikci ya ji ber fikrên wî herket kirine. Qonaxa dirêj a girtîgehan ji bo Îsmail Beşikciyê ku cara yekem di 1971an de ket girtîgehê, wisa dest pê kir. Ji sala 1971an ku cara yekem ket girtîgehê heta sala 1999an ku cara dawî ji girtîgehê derket, ji xebatên xwe yên rexneyî yên li hember Teza Dîroka Tirkî, bo nimûne, ji kitêbên xwe yên *Îşkana Mecbûrî ya Kurdan (Kürtlerin Mecburi İşkani)*, *Name bo UNESCOyê (UNESCO'ya Mektup)*, *Mêtingeha Navdewletî Kurdistan (Devletlerarası Sömürge Kurdistan)* û metnên nivîskî û devkî yên parastina xwe ya li hember dadgehê, bi giştî 17 sal û 2 meh li girtîgehê maye.¹⁶

Ji salên 1970yî heta salên 1990î ku Beşikci li girtîgehan maye, anku heta têkoşîna lêgerîna mafên kurdan xurt bû, têgeha kurd nekarî bikeve zanîngehên Tirkiyeyê û nimûneyeke wekî Beşikci derneket. Wekî li xwarê jî tê nîşandan, heya salên 1990î, heta bi taybetî 2000î, Xebatên Kurdî li Tirkiyeyê di bin fişareke giran de mane û birêvebirina xebatên di vê qadê de bi negirtina kar, lêpîrsînên îdarî, derxistina ji kar û ketina girtîgehan bidawî bûne.

¹⁵ Malmisanij (2011) Bu Kürtleri Nereden Çıkardın İsmail Beşikci? Vate Yayinevi, s. 31.

¹⁶ Di hevdişîna me ya ligel Îsmail Beşikci de wî diyar kir ku bi giştî 17 sal û 2 meh li girtîgehê maye. (Hevdişîna ligel Îsmail Beşikci, 23ê tebaxa 2020an).

Tutuklama kararını veren mahkeme

Esas veya sorgu numarası

C. Başsavcılığı Hz. numarası

-GİYABİ-

İSTANBUL 2. NOLİTOK

1993/212

1993/682

TUTUKLAMA MÜZEKKERESİ

Sanığın :

Adi ve soyadı

Baba adı

Ana adı

Doğum yeri

Doğum tarihi

Nüfusa kayıtlı olduğu yer

İkametgâh ve işyeri adresi

Merceinek Sok. No: 19/16

İSMAIL BİNİKCI

Esmeyi

ZAHİDE

İSKİLİP

1939

Çarş. İskilip Hacıları Mah.

Ankara Fatih Ağa: Etilence

Sanığın şekli

Sanığa isnad olunan fiil

Ne mahaleofet

Fiilin gerçekleştiği zaman ve yer

Fiilin yanında hükme

bağlandığı maddeler

Suçun ne olduğu

kanuni unsurları

Tutuklama sebebi

C.M.U.K.'nin

dolayısıyla

da yazılı sebeplerden

için müzekkeredir.

ve sicil no'su

Îsmail Beşikçi, di sala 1999an de piştî ku cara dawî ji girtîgehê derket, digel ku ji ber fikir û nivîsên wî yên derbirî gelek doz lê hatine vekirin ji, neketiye girtîgehê. Ew vê rewşê bi rakirina xalên 141 û 142yem ên TCKyê ve girê dide.¹⁷ Wekî li xwarê ji dê were nişandan, hem têkoşîna lêgerîna mafî ya kurdan a di salên 90î de, hem ji ji ber qanûnên Tirkiyeyê yên li gor çarçoveya guncaniya YEYê revîzekirî û peymanên navneteweyî ku qismê wan a girîng di 2000an de hatine îmzekirin, mimkun e ku bandora wan a erênî li ser xurtbûna Xebatên Kurdî û bi giştî bandorên erênî yên li ser azadiya derbirînê ya li Tirkiyeyê, bi taybetî heta 2016an were çavdêrîkirin.

2.2. Di Salên 1990î de Têketina Xebatên Kurdî ya Zanîngehên Tirkiyeyê di Salên 1990î de û Geşbûna Qismî ya li 2000an.

Heta salên 1990î ji ber şertên li jor beshkirî, li zanîngehên Tirkiyeyê rêvebirina xebatên akademîk ên bi bikaranîna peyva “kurd” gelek zehmet bûn. Heta vê serdemê, bi dirêjahiya salan, Xebatên Kurdî li qadên derveyê zanîngehê, di bin zextên giran de, ji teref lêkolînerên serbixwe hatin birêvebirin. Di salên 1990î de ji ber pevçûnên çekdarî yên di navbera PKKê (Partiya Karkerên Kurdistanê) û Dewleta Komara Tirkiyeyê de, kurd bûn rojeva yekemîn a Tirkiyeyê. Di salên 1990î de bi bandoreke mezin a têkoşîna lêgerîna mafî ya kurdan jî, qedexeya weşana bi kurdî ji teref dewletê hat rakirin û piştî rakirina vê qedexeyê ronakbîr û rojnamevanên kurd dest pê kirin ku wekî serdema navbera 1960 û 1980yî gelek kovar, rojname û kitêban biweşînin.

Rûdanên hiqûqî, siyasî û civakî yên salên 1990î, sînorkirî jî be bi awayekî erênî bandor li zanîngehên Tirkiyeyê kir. Bi taybetî jî di salên 2000î de, qada Xebatên Kurdî derket holê ku di bin disîplînê cuda yên wekî sosyolojî, tarîx û zanista siyasî de tê birêvebirin. Hem mobilîzasyona civakî û siyasî ya kurdan hem jî politikayên proseya endamtiya YEYê yên Tirkiyeyê, bandoreke erênî lê kir ku li zanîngehên Tirkiyeyê jî bo Xebatên Kurdî sînorkirî jî be qadek vebe. Bo nimûne, di sala 2001an de, di nav proseya guncaniya YEYê de, di xalên 13em û 26em ên Makezagona 1982an bi awayekî qismî hatin revîzekirin ku azadiya derbirînê bi awayekî girîng dixistin bin fişarê.¹⁸ Di salên 2000î de mijara kurdan li zanîngehên Tirkiyeyê bû mijareke wisa ku êdî nedibû bihata piştguhkirin û înkarkirin, ji teref hin akademîsyen û xwendekaran dihat meraqkirin.

Mimkun e ku mirov tîketina Xebatên Kurdî ya zanîngehên Tirkiyeyê ji agahî-

¹⁷ Malmisaniy (2011) Bu Kürtleri Nereden Çıkardın İsmail Beşikçi? Weşanxaneya Vate.

¹⁸ Di vê mijarê de bnr: Sultan Çamak, Anayasa Mahkemesi ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararlarına Göre İfade Özgürlüğünün Sınırlanması, İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Özel Sayı, Cilt:2 Yıl: 2015

danka YOKê çavdêrî bike.¹⁹ Li gor agahîdanka ku YOK dabîn dike, teza yekem a ku peyva “kurd” (Kurdish) tê de derbas dibe tezeke îngilîzî ye û li zanîngeheke DYAyê hatiye parastin. Ev teza lîsansa bilind di sala 1993yan de ji teref Adem Hakan Ozoglu hatiye parastin û hatiye teslîmkirin bo YOKê.²⁰ Sernavê resen yê tezê “Kurdish national discourse: The pkk and the Seyh Said revolt” e (Gotara Neteweyî ya Kurdan: PKK û Serhildana Şêx Seîd). Wergera tirkî ya navê tezê di agahîdankê de nîne û digel ku di teza resen de “PKK” bi tîpên mezin hatiye nivîsîn jî di agahîdanka YOKê de “pkk” bi vî awayî piçûk hatiye qeydkirin. Ev teza lîsansa bilind di heman demê de yekem teza di agahîdanka YOKê de ye ku peyva PKKyê tê de derbas dibe. Zanîngeha ku teza hatiye teslîmkirin wekî “The Ohio State University/Enstîtûya Derveyê Welat” hatiye qeydkirin. Li gor agahîdanka YOKê di salên 1990î de, hejmara tezên ku di sernavên wan de kurd-kurdish derbas dibin, 9 in.

Di Agahîdanka YOKê de Tezên Ewil ku di Sernavên Wan de Peyva “Kurd” Derbas Dibe - Salên 1990î²¹

Nivîskara/ê Tezê	Sal	Sernavê Tezê	Bername û Zanîngeh
ADEM HAKAN ÖZOĞLU	1993	Kurdish national discourse: The pkk and the Seyh Said Revolt (Gotara neteweyî ya kurdan: PKK û Serhildana Şêx Seîd)	Lisansa Bilind-Ohio State University
COURTNEY ÖYMEN (LUKITSCH)	1994	The PKK and the 'Kurdish Question' as factors in Turkish-German relations 1984-1994 (PKK û 'Pîrsa Kurd' wekî faktorên di nav têkiliyên tirk-alman de)	Lisansa Bilind-Zanîngeha Îhsan Dogramaci Bilkentê
GÜZİDE YÜLEK	1994	Kuzey Irak'taki Kürtler ve Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin aldığı kararlar (Kurdên li Bakurê Iraqê û biryarên ku Konseya Ewlehiyê ya Neteweyên Yekbûyî girtiye)	Lisansa Bilind-Zanîngeha Stenbolê
OYA GİRİT	1994	Millî Mücadele dönemi Kürtçülük hareketi (Bizava Kurdparêziyê di heyama Têkoşina Neteweyî de)	Lisansa Bilind-Zanîngeha Marmarayê
FATİH ÜNAL	1995	Kürt meselesinin ortaya çıkışı (II. Meşrutiyet Dönemi) (Peydebûna meseleya kurd [Heyama Meşrûtiyeta Duyem])	Lisansa Bilind-Zanîngeha Stenbolê

19 Hemû tezên nivîsandî li agahîdanka online neyên barkirin jî, agahîdanka YOKê seyra giştî ya têkildarê tezan di asteke girîng de nişan dide.

20 Ji bo tezên li derveyê welat parastî û diplomayên girtî, saziya rayedar YOK e ku hev kêşîya diplomayê dide. Ji ber vê yekê, ji bo kesên dixwazin hev kêşîya diplomayê bigirin mecbûrî ye ku tezên xwe yê parastî teslîmê YOKê bikin.

21 Hemû agahiyên vê tabloyê bi awayê ku ji agahîdanka YOKê hatine girtin tîne nişandan.

EROL KURUBAŞ	1996	Türkiye'deki Kürt sorununun uluslararası boyutu (1918-1960) The international dimension of the Kurdish question in Turkey (1918-1960) (Rewşa Navneteweyî ya Pîrsa Kurd a li Tirkîyeyê [1918-1960])	Lisansa Bîilînd-Zanîngeha Enqereyê
MEHMET ERTÜRK	1996	Ermeni-Kürt terör örgütlerinin Türkiye'ye yönelik faaliyetleri (Faaliyetên rêxistinên terori yê ermeni-kurd yê li dijî Tirkîyeyê)	Lisansa Bîilînd-Zanîngeha Inonuyê
SUNAY DELİLBAŞI	1998	Kürtlerin etnik kökenleri ile ilgili teoriler Theories related to the ethnic origins of Kurds (Teoriyên li ser kokên etnikî yê kurdan)	Lisansa Bîilînd-Zanîngeha Marmarayê
VELİ FATİH GÜVEN	1999	Türkiye'de siyasi Kürtçülük hareketleri (1923-1995) Kurdish movements in Turkey (1923-1995) (Bizavên Kurdparêziyê yê siyasî li Tirkîyeyê)	Doktora-Zanîngeha Hacettepeyê

Li zanîngehên Tirkîyeyê peyva kurd encax di salên 1990î de ketiye nav sernavên tezan û hindikbûna nivîsandina tezên 1990î, nişan dide ku Dewleta Komara Tirkîyeyê û birêveberiyên zanîngehan di qada Xebatên Kurdî de azadiya derbirinê û azadiyên akademîk bi awayekî giran îxlal kirine û fişarek dane ser mijareke wisa heyatî ku di nav sinorên zanîngehan de neyê nîqaşkirin. Tevî ku ev îxlal qewimîne jî ev tez nişan didin ku di salên 1990î de di qada Xebatên Kurdî de gelek zêif be jî rûdanên erênî pêk hatine.

Di agahîdanka YOKê de di navbera salên 2000 û 2010an de hejmara tezên ku di sernavên wan de peyva kurd derbas dibin derdikeve 43yan û salên pêş de jî hejmara tezên di vê qadê de bi zêdebûnî dewam dikin. Ji ber vê yekê, salên 2000î jî aliyê dîroka Komara Tirkîyeyê û dîroka zanîngehan ve tê wê maneyê ku gelek veguherînên girîng qewimîne di ware kurdî de. Wekî di beşa yekem a raporê de hatibû diyarkirin, Tirkîyeyê di sala 2003yan de *Peymana Mafên Siyasî û Medenî* ya ji teref Lijneya Giştî ya Neteweyên Yekbûyî qebûl kirî û *Peymana Navneteweyî ya li ser Mafên Çandî, Civakî û Aborî* îmze kiriye ku parastina azadiyên akademîk, xebatên lêkolîner û xwendekaran bêyî merûzmayînên fişarên siyasî û yê din, bi awayekî azad, li perwerdehiya bilind a xweser û zanîngehan dixe bin temînatê. Di îmzekirina van peymanên navneteweyî de, yê ku azadiya derbirinê temîn dikin û ji bo Xebatên Kurdî cih vedikin; bandora dayîna statûya endamtiyê ya ji teref Yekîtiya Ewropayê, ji bo bi temamî endambûna YEyê û bi taybetî jî reformên bîngêhî ên eleqedarê tîkiliyên sivil-leşkeran û bi giştî mafên mirovan hene ku hikûmeta AKPyê ya sala 2002an bûye desthilatdar pêk anîye.

Ji ber vê yekê, pevçûnên çekdarî yê di navbera PKK û dewletê de, di qada siyasî de mobilîzasyona xurt a kurdan, qanûnên guncaniya YEyê û peymanên navneteweyî ku Dewleta Komara Tirkîyeyê îmzeya xwe daniye binî, faktorên girîng in ku bandor li Xebatên Kurdî dikin. Wekî ev rapora çavdêriyê jî nişan dide konjonktûra siyasî

ya giştî û politikayên dewletê yên li ser kurdan, bi awayekî zêde bandorê dike li ser akademîsyenên ku di qada Xebatên Kurdî de xebatan dikin. Politikayên rojane yên desthilatdariya siyasî, di rola diyarkerê yekem de ye ji bo îxlalên mafî yên di qada Xebatên Kurdî de diqewimin. Ji ber ku rûdanên siyasî yên behskirî rasterast bandorê li ser îxlalên mafî yên di qada Xebatên Kurdî de dikin û diyarkerên bingehîn in, girîng e ku bi kurtî jî be di vê raporê de behsa van rûdanan were kirin.

Bi taybetî di salên 2000î de, girtina partiyên îslamparêzên siyasal ên serdemên berê ji teref darizandin û saziyên Kemalîst ku parêzvaniya îdeolojiya fermî ya avaker a dewletê dikin, ji kûr ve bandor li politîka û vegotinên hikûmeta AKPyê kiriye û ew veguherandine. Bi vî awayî, di destpêka salên 2000î de AKP, li hember Kemalîstên ku partiyên îslamparêz ên siyasal girtine, lê hay bûye ku pêwîst e vegotinên demokrasî û mafên mirovan bi kar bîne.²² Ligel heft paketên guncaniya YEYê ku CHP jî piştgirî dide, hikûmeta AKPyê reformên bingehîn bi cih anîne ku bi giştî mafên mirovan û têkiliyên sivil-leşkeran dihevine. Ji ber ku îdeolojiya Kemalîst di heman demê de xwedan proje û perspektîfa Rojavayîbûn û modernbûnê ye, Kemalîstan reformên AKPyê ku bi gotina entegrasyona YEYê kirî tolere kirine.²³ Ji ber vê yekê, di salên 2000î de, bi heyama salên geşbûna desthilatdariya AKPyê û pêkanîna gelek reformên proseya guncaniya YEYê, Xebatên Kurdî yên li zanîngehên Tirkiyeyê jî pêş ketine.

Ligel pêvajoya guncaniya YEYê, di serdemên sekinandina pevçûnên çekdarî yên di navbera PKK û dewletê de, ji bo avakirina aşî/agirbest/bêpevçûnî û bi armanca dewletê ya ku bi rêya bêçekdarîkirinê rakirina PKKyê, proseya diyalogê ya di sala 2008an de bi dizî destpêkirî,²⁴ di serdema 2013-2015an de li gelek derdoran bûye sedema hêviyan û di tîrmeha 2015an de jî holê rabûyî, bi taybetî jî di asteke girîng de bandor li ser reformên qada perwerdehiya bilind a kurdî û zimanê kurdî kiriye. Piştî serkeftina girîng a Partiya Civaka Demokratîk (DTP) ya di hilbijartinên herêmi yên adara 2009an de, ji teref hikûmeta AKPyê politikayên “Berfirehiya Kurdan” hat birêvebirin. Di vê hilbijartinê de DTPyê li 8 bajar û 51 bajarokan şaredarî bi dest xistiye (Bianet, 30ê adara 2009an). Ligel ku DTPyê meşrûiyet û hêza xwe ya rayan bi rêjeyeke girîng zêde kirî, AKPyê jî di sala 2009an de gelek reformên çandî pêk anî-

22 Bo vê mijarê bnr: Dagi, İ. D. (2006). The Justice and Development Party: Identity, Politics, and Discourse of Human Rights in the Search for Security and Legitimacy. In H. Yavuz (Ed.), *The Emergence of a New Turkey: Democracy and the AK Parti* (pp. 88-106). Salt Lake City: Utah University Press.

Doğan, E. (2005). The Historical and Discursive Roots of the Justice and Development Party's EU Stance. *Turkish Studies*, 6 (3), 421-437.

23 Somer, M. & Liaras, E. G. (2010). Turkey's New Kurdish Opening: Religious Versus Secular Values. *Middle East Policy*, XVII(2), 152-165.

24 Karasu, M. (2013, April 24). PKK ilk kez açıkladı...Oslo'da neler oldu? <http://www.aksam.com.tr/siyaset/pkk-ilk-kez-acikladiosloda-neler-oldu/haber-199057>

ne. Hin ji van reforman, vekirina qenaleke TVyê (TRT6) ya bi kurdî ya bi piştgiyariya dewletê, li girtîgehan kêmkirina sînorariyên bikaranîna kurdî, li hin zanîngehan vekirina beşên Ziman û Edebiyata Kurdî²⁵ û di sala 2010an de qanûnikirina propagandaya siyasî ya bi zimanên derveyê tirkî.²⁶

2.2.1. Beşên Kurdî û Tezên Kurdî yên Ewîl Di salên 2010î de

Di nav çarçoveya rûdanên siyasî yên behskirî de, ji sala 2009an pê ve li Zanîngeha Mardin Artukluyê, Muş Alparslanê, Zanîngeha Bingolê, Zanîngeha Dicleyê û Zanîngeha Wan Yuzuncu Yilê beşên Ziman û Edebiyat û Çanda Kurdî û enstîtûyên zimanên zindî hatine vekirin. Herwiha, li Zanîngehên Bingol û Munzurê beşên Ziman û Edebiyata Zazakî hatine vekirin. Tezên ewîl ên bi kurdî di sala 2012an de li Zanîngeha Mardin Artukluyê hatiye parastin û bi awayekî fermî hatiye qebûlkirin.

Di Agahîdankên YOKê de Tezên Ewîl ku bi Kurdî Hatine Nivîsandin²⁷

Nivîskara/ê Tezê	Sal	Sernavê Tezê	Bername û Zanîngeh
RAMAZAN PERTEV	2012	Mîrsadû'l-Etfal (Şahrahê Kûdekan) Ferhengê Menzûm a Kurdî-Farîsî (Vekolîn-Tekst) Mîrsadû'l-Etfal (Şahrahê Kûdekan) Kürtçe-Farşça Manzûm Sözlük (İnceleme-Metin)	Yüksek Lisans Mardin Artuklu Üniversitesi / Yaşayan Diller Enstitüsü / Kürt Dili ve Kültürü Anabilim Dalı
ZÜLKÜF ERGÜN	2012	Di Peydabûna Edebiyata Kurdî ya li Cizîra Botan de Karîgeriya Bajarvaniyê Cizîra Botan'da Kürt Edebiyatının Ortaya Çıkışında Şehirleşmenin Etkisi	Yüksek Lisans Mardin Artuklu Üniversitesi / Yaşayan Diller Enstitüsü / Kürt Dili ve Kültürü Anabilim Dalı
EBUBEKİR GÖREN	2013	Di romanên Erebe Şemo'de Folklorê Kurdî Erebe Şemo'nun Romanlarında Kürt Folkloru	Yüksek Lisans Mardin Artuklu Üniversitesi / Yaşayan Diller Enstitüsü / Kürt Dili ve Kültürü Anabilim Dalı
RAMAZAN ÇEÇEN	2013	Di Edebiyata Kurdî de Folklor û Roman li dor Texeyyülên Berê Rêçên İroyin Kürt Edebiyatında Folklor ve Roman Geçmişin Tahayyülleri Etrafında bugünün izleri	Yüksek Lisans Mardin Artuklu Üniversitesi / Yaşayan Diller Enstitüsü / Kürt Dili ve Kültürü Anabilim Dalı
KENAN SUBAŞI	2014	Ji bo Zarokan di Fêrkirina Kurdî de Rola Mamikan: Vekolîn - Senifandin Çocuklara Kürtçe Öğretiminde Bilmeçelerin Rolü: İnceleme - Sınıflandırma	Yüksek Lisans Mardin Artuklu Üniversitesi / Yaşayan Diller Enstitüsü / Kürt Dili ve Kültürü Anabilim Dalı

²⁵ Akil İnsanlar Heyeti Güneydoğu Raporu, (2013). http://file.yeniturkiye.org/Files/Pdf/20130626195417_akil-insanlar-heyeti-guneydogu-raporu.pdf

²⁶ Somer, M. & Liaras, E. G. (2010). Turkey's New Kurdish Opening: Religious Versus Secular Values. Middle East Policy, XVII(2), 152-165.

²⁷ Hemû agahiyên vê tabloyê bi awayê ku ji agahîdanka YOKê hatine girtin tên nişandan.

Ji sala 2009an û vir ve li hin bajarên diyarkirî yên kurdan, bi vebûna beşên kurdî, rê li ber perwerdehiya bi zimanê kurdî û weşanên akademîk ên kurdî vedibin. Tevî ku beriya 2009an qedexe bû akademîsyen di dersan de bi kurdî perwerdehi bidin, ev qedexe bi vebûna beşên kurdî ji hole rabû ku li van beşan perwerdehi bi kurdî bû. Her çî qas ev xebat bi qadên ziman û edebiyatê sînordar be jî ji aliyê dîroka zanîngehên tirk, azadiyên akademîk û Xebatên Kurdî gelek girîng e ku zimanê kurdî li hin zanîngehan bûye zimanê perwerdehiya bilind û nivîsandina tezên bi kurdî dest pê kiriye. Ji aliyê din, wekî li xwarê dê were nîşandan, destpêkirina perwerdehiya bilind a bi kurdî û pêkanîna Xebatên Kurdî li zanîngehan, nayê wê maneyê ku akademîsyenên ku di vê qadê de xebat dikin, di weşanên xwe yên kurdî, tirkî an jî îngilîzî de û di dersên xwe de tûşî fişaran nayên.

3. SÎNORDARKIRINA AZADIYA DERBIRÎNÊ YA BINGEHÎN DI QADA XEBATÊN KURDÎ DE: AN SANSÛR Û OTOSANSÛR AN JÎ CEZAKIRIN

Li gor *Biryara Pêşniyarî ya li ser Statûya Personelên Akademik ên Perwerdehiya Bilind a UNESCOyê ya 1997an*:

Personelên akademîk ên perwerdehiya bilind, xwedan mafê dewamkirina azadiya xwe ya akademîk in. Ev maf; azadiya nîqaş û hînkirina bêyî sînardarkirina li gor doktrînekê, lêkolîna bi azadî û azadiya belavkirin û weşandina encamên vê lêkolînê, azadiya rexnekirina nîzam û saziya ku lê dixebitin, mafê azadiya ji sansûreke dezgehî, azadiya beşdariya organên akademîk ên pişeyî û temsîlî dihewîne. Divê hemû personelên akademîk ên perwerdeya bilind bibin xwedan mafê bicihanîna peywira xwe ya bêyî tirseke fişara ji dewletê an ji çavkaniyeke din û bêyî merûzmayîna tu awayên cihêkariyê. Ev prensîb, bi xebata personelên akademîk ên perwerdeya bilind ya li derdoreke xebatê ya demokratîk bi temamî dikare bi cih were ku derfet bide vê yekê, anku li derdoreke ku her kes ji bo pêşxistina civakeke demokratîk hewl bide.²⁸

Wekî ku ev biryar nîşan dide, di qada navneteweyî de, li gor standardên ji teref UNESCOyê pêşniyarkirî, personelên akademîk xwedan mafê dewamkirina azadiya xwe ya akademîk in û divê akademîsyen dema azadiya xwe ya akademîk biparêzin, bibin xwedan wî mafi ku bêyî tirsê fişara

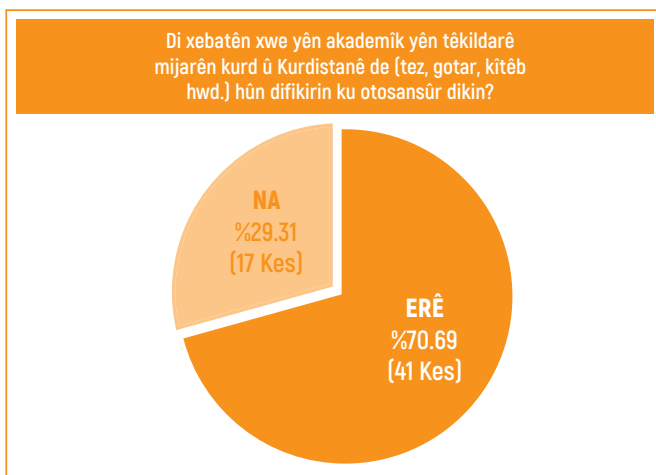
²⁸ Biryara Pêşniyarî ya Têkildarê Statûya Personelên Akademik ên Perwerdehiya Bilind a UNESCOyê [UNESCO Yüksek Öğretim Akademik Personelinin Statüsüne İlişkin Tavsiye Kararı] <http://80.251.40.59/politics.ankara.edu.tr/altipar/Yayinlar/Yukse%20Ogretim%20Tavsiye.pdf>

ji dewletê an ji çavkaniyêke din tevbigerin. Ji bo vê yekê, derdoreke xebatê ya demokratîk lazim e. Ji ber wê, bi awayekî azad pêkanîna xebatên akademîk ên li derdoreke demokratîk a bêfişar, şikil dide mafên bingehîn ên akademîsyenan. Dema bi van krîteran li tecrubeyên akademîsyenên li qada Xebatên Kurdî yên li zanîngehên Tirkîyeyê were nêrîn, tê dîtin ku desthilatdariya siyasî ya li Tirkîyeyê û birêveberiyên zanîngehan ji temînkirina van standardan gelek dûr in. Tevî hin îstîsnayan, li Tirkîyeyê birêveberiyên dewlet û zanîngehan li seranserê tarîxa komarê, li nav konjonktûrên siyasî yên cuda û bi awayên cuda hewl dane ku akademîsyenan di bin kontrol û fişarê de bigirin û biqutifînin. Akademîsyenan an hewl daye xebatên xwe li vê derdora fişarker pêk bînin an jî pêk neanîne û ji zanîngehan hatine dûrxistin.

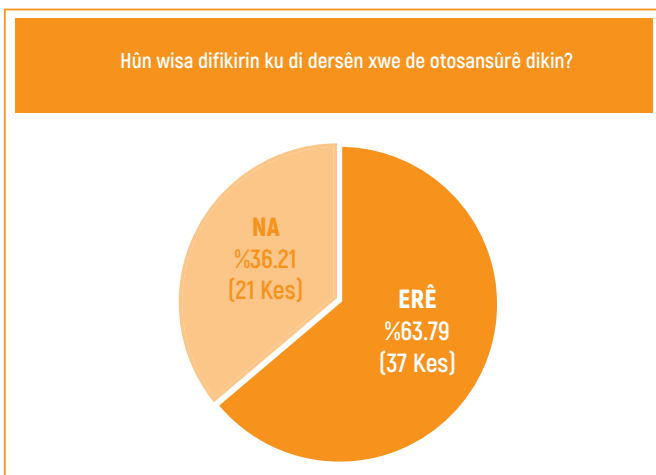
Li gor hevdiîtinên ku me di xebata vê raporê de pêk anîn, mafên azadiya derbirînê û azadiya akademîk yên akademîsyenan, bi politikayên tirsandin û qutifandinê di asteke girîng de hatine îxlalkirin. Ev fişarkerî, pêşî wekî sansûr û otosansûrê derdikeve holê. Hem li gor hevdiîtinan hem jî li gor rapirsîyê, sansûr û otosansûr ji aliyê azadiyên akademîk û azadiya derbirînê yên qada Xebatên Kurdî yên li zanîngehên Tirkîyeyê her dem du babetên girîngtirîn pêk tîne. Her çî qas Xebatên Kurdî ji salên 1990î vir ve li zanîngehên Tirkîyeyê hatibe qebûlîkirin û ji sala 2009an vir ve dest bi vekirina beşên kurdî hatibe kirin jî, sansûr û otosansûra di weşanên akademîk û tezan de dewam kiriye. Hin beşdaran anîne ziman ku şewirmendên tezên wan bi nişandana sedemên cuda pêşniyar kirine ku di sernavên tezan de û heke mimkun be di nav tezê de jî hin têgehên bi kar neînin an jî wan bi xwe di hin mijaran de bi endîşeyên cuda otosansûr kirine.

Li gor beşdaran otosansûr, tevî ku otosansûr pratîkeke şexsî ye ku jî teref ma-moste an xwendekarên ku tezê dinivîsin bi hisên şexsî pêk tê, sansûr bi taybetî jî teref şewirmendên tezan ji xwendekaran tê xwestin. Sansûr û otosansûr bi giranî dema axaftin û nivîsandinê, bi taybetî di mijarên tarîx, erdnîgarî, çandî û zimanî yên aidê kurdan de, di têgehên hîlbijartî de xwe nişan didin. Herwiha, di rexneya politikayên dewletê yên li Kurdistanê an jî di analîza peyçûna li hember PKKyê de ev sansûr û otosansûr berçav e. Piraniya akademîsyenên ku li qada Xebatên Kurdî xebatên xwe pêk tînin, dema pêkanîna xebatên xwe an jî dema di dersan de fikrên xwe bi xwendekarên xwe re parve dikin hewl didin ku bipîvin û fehm bikin ka kîjan fikir û têgeh sînorên dewletê derbas dikin û jî ber vê dikarin bîn cezakirin; kîjan fikir û têgeh “maqûl” û “qebûlker” xuya dikin.

Di rapirsîya xwe de me jî akademîsyenên ku di qada Xebatên Kurdî de xebatên xwe didomînin pirsî ku ka ew di tez, pirtûk, gotarên akademîk û bi giştî di dersên xwe de otosansûr dikin an na. 58 kesên beşdarê rapirsîyê bersiv dane her du pirsan jî.

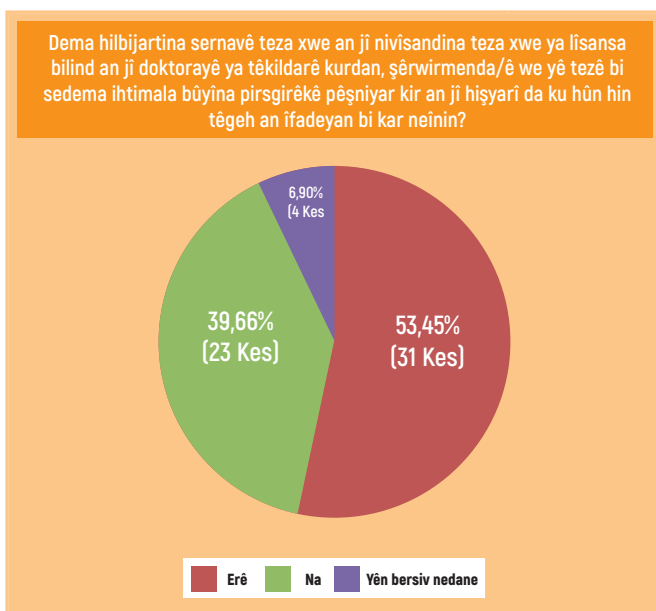

Wekî di tabloyê de tê dîtîn, li gor îfadekirina ji 58 kesan 41 kesî ya pêkanîna otosansûrê di weşanên akademîk de, nişan dide ku yek ji pirsgirêkên bingehîn ên di qada Xebatên Kurdî de otosansûr e. Di beşên pêş de tê nişandan ku sansûr û otosansûr bi giranî di kîjan mijar û babetan de tên kirin. Ji aliyê din, ligel weşanan, me hewl da ku em rewşa otosansûra di dersan de ji derbixin holê û me ev pirs ji beşdarên kir:

Wekî li jor jî tê dîtîn, ji 58 kesan 37 kesî bersiva “erê” daye vê pirsê. Berbelaviya otosansûrê ku di van bersivan de tê dîtîn balkêş e. Piştî van du pirsên di derbarê sansûr û otosansûrê de me ji beşdarên rapirsîyê pirsî ku şewirmendên wan ên tezê

bi sedema “dê bibe pirsgirêk” li hember tezên wan daxwaza sansûrê kirine an na. Ji 58 beşdarên 54 kesî bersiv da.

Wekî li vir jî tê dîtin, mîna beşdarên, jî sedî %53.45ên ku bersiv dane rapirsîyê gotine şêrwirmandên wan bi rêya hişyarî û pêşniyariyan mudaxeleya têgehên tezên wan kirine bi sedema ku dikare rê li ber pirsgirêkan vebike. Bersiva “erê” ya jî 23 kesên jî 58 kesî nişan dide ku beşeke girîng a tezên nivîsandî di nav atmosfereke diltirs û endîşeyî de tên parastin. Ev derdora endîşeyê jî derdixe holê ku fişara desthilatdariya siyasî û birêveberiyên zanîngehan a li ser personelên akademîk giran e. Wekî jî jêgirtinên li xwarê jî dê were dîtin, mijara sansûr û otosansûra di Xebatên Kurdî de bes ne aîdê serdema piştî rewşa awarte ye lê pirsgirêkeke aîdê hemû serdeman e.

3.1. Du Têgehên ku Salên Dûr û Dirêj Qedexa Mane “Kurd” û “Kurdistan”

Têgeha “kurd” a ku îdeolojiya fermî ya dewletê bi salan înkâr dikir û bikaranîna wê li lêkolînerên serbixwe û akademîsyenên li zanîngehan qedexa kiribû, tawanbar-kirin û cezakirina bikaranîna wê di salên 1990î de bidawî bû. Ji ber vê yekê, wekî ku ji tecrubeyên Îsmail Beşikci jî tê dîtin, heta salên 1990î têgeha kurd, wekî têgeheke wisa derdikeve pêşberî me ku li zanîngehan rastî sansûr û otosansûrê tê. Ji aliyekî din, her çî qas têgeha kurd bikeve zanîngehan jî wekî ji tecrubeyên Fîkret Başkaya jî dikare were dîtin, cezakirina akademîsyenên ku rexneya Teza Dîroka Tirk a fermî,

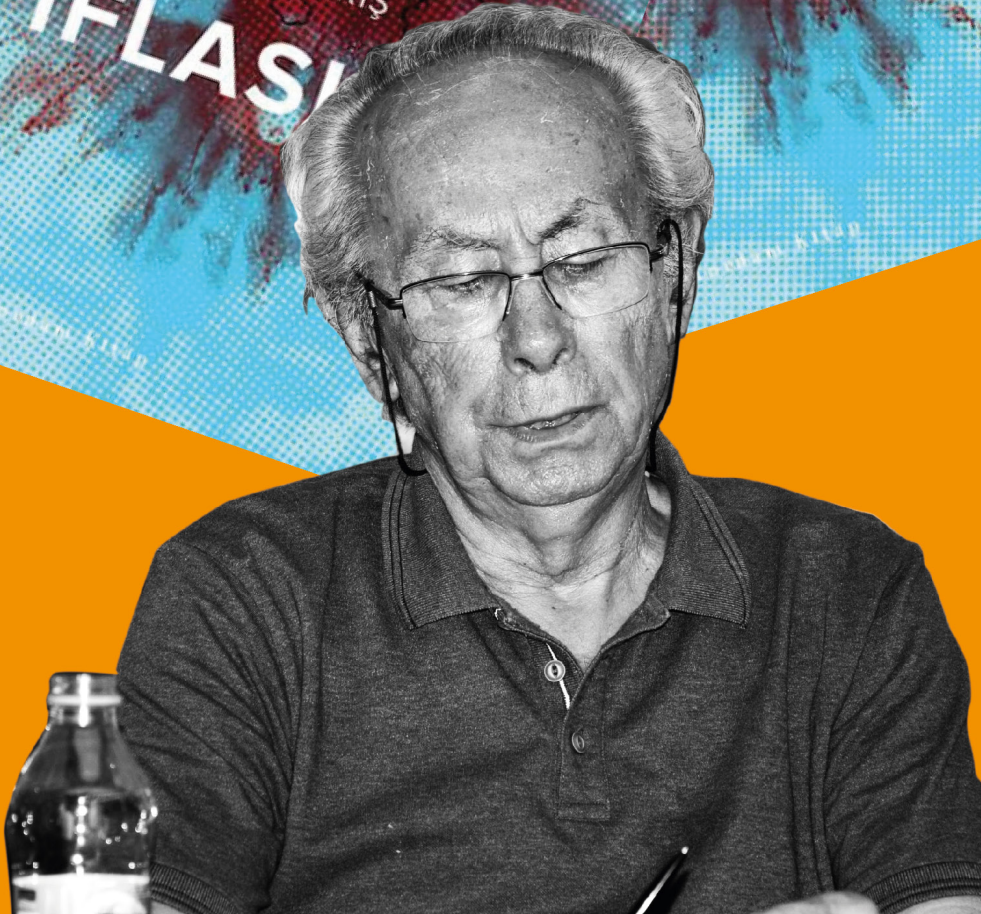
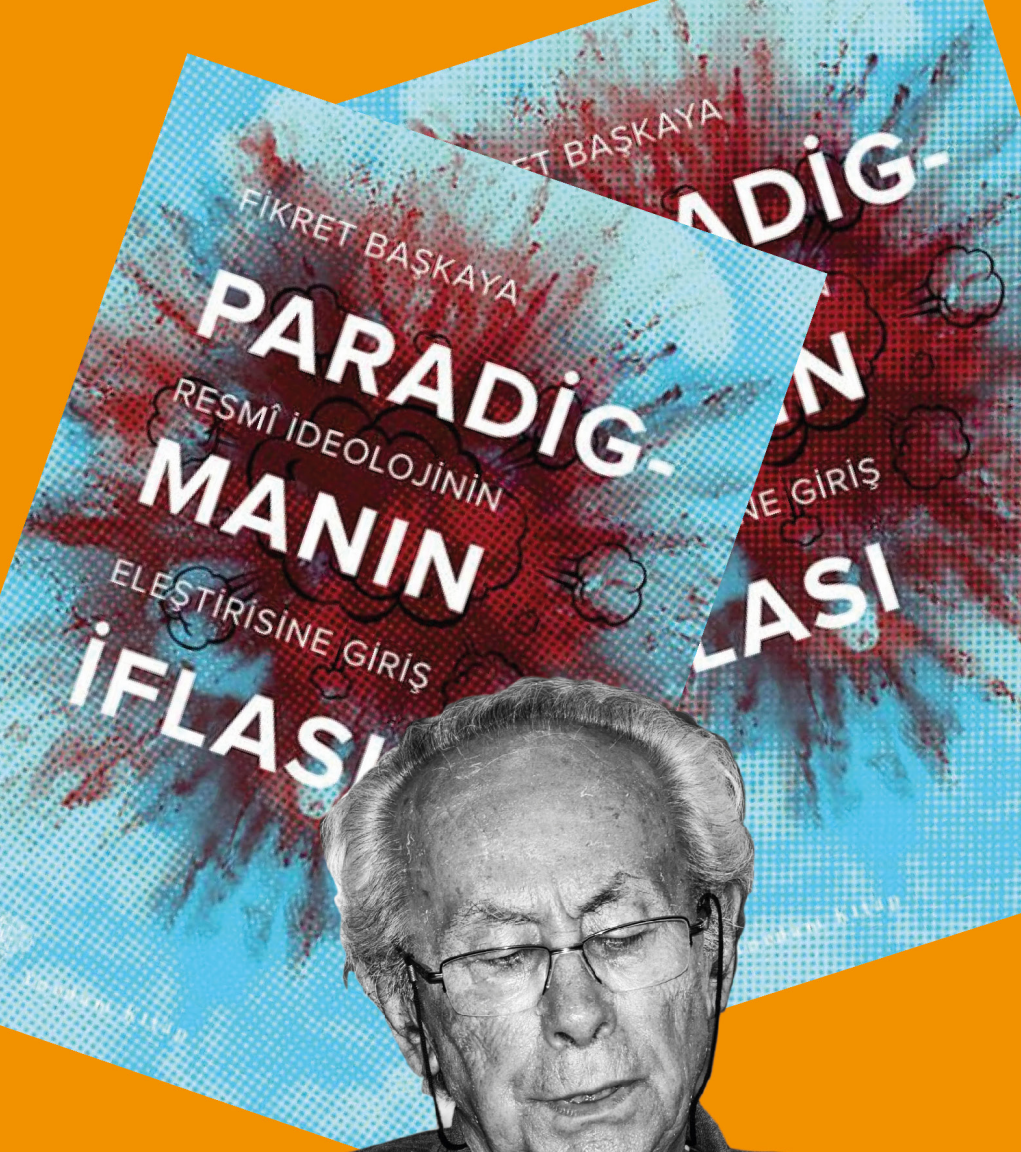
îdeolojiya fermî rexne dikin û sînoran derbas dikin di salên 1990î de jî berdewam bûye. Fikret Başkaya, ji ber kitêba xwe ya bi navê *İflasa Paradigmayê Destpêka Rexneya Îdeolojiya Fermî (Paradigmanın İflası Resmî İdeolojinin Eleştirisine Giriş)* ya di sala 1991an de weşandî ji Beşa Aboriyê ya Zanîngeha Abant İzzet Baysalê hatiye îxracîkirin û 15 roj piştî weşana kitêba wî doz lê hatiye vekirin, ku di kitêbê de Kemalîzmê, îdeolojiya fermî û politikaya dewletê ya li hember kurdan rexne dike. Piştî proseyeke demdirêj a darizandinê, di sala 1993an de 20 meh cezaya hepsê û herwiha ya pereyan li Başkaya hatiye birîn. Başkaya, ji ber vê kitêba xwe 15 meh li Girtîgehên Ulucanlar û Haymanayê maye (Hevdîtina ligel Fikret Başkaya, 1ê îlona 2020an).

Derket holê ku têgeha kurd, ya ku êdî ne peyveke tabû ye ku li zanîngehên Tirkiyeyê bikaranîna wê neyê xwestin, li zanîngeh û beşên ku akademîsyenên neteweperest ên tirk xurt bin hê jî di nav çarçoveya îdeolojiya fermî de tê sansûrîkirin. Bo nimûne, beşdareke/î ku teza xwe di 2009an de parastiye, bi vî awayî anî ziman ku endameke/î juriya teza wî yê/a neteweperestê/a tirk çawa bertek nişan daye li hember têgeha kurd a di tezê de bikarhatî:

Ji wê sernavê helbet li gor salname, belgeyên arşîvê û çavkaniyên serdemê, li gor kitêba Kemal Karpat ya Serjimara Osmanî min pêkhateyên li herêmê nivîsandibûn. Ew qas kurd, ew qas ermenî, ew qas êzîdî filan. Mamosteyekê/î gotibû “kurdê çi? Tu nikarî kurd binivîsî!” Min jî got “Divê ez çi binivîsim?” Got “Divê tu bibêjî tirk.” Min got; anku belgeyê tehrîf bikim? Got “Ez jurî me, tu nikarî bersiv bidî min, yê lazim çi be dê ew were nivîsandin!” Min got “Baş e, belgeyê tehrîf bikim?” Ji min re got “Pêkhateyê serdest çi be dê ew were nivîsandin.” Min jî got “Belê, dibe ku pêkhateyê serdest tirk be lê li wir komên cuda yên etnîkî û dînî jî hene. Çima qebûlîkirina wê ew qas zor e?” Ya rast pir zêde tehrîk kir, ez jî aciz bûm. Her du mamosteyên din hewl dan ku aram bikin.

Ev bûyer li zanîngeheke dewletê û sala 2009an di juriya tezeke dîrokê de qewimiye. Lewra, tê dîtîn ku di sala 2009an de jî têgeha kurd li zanîngehan tê sansûrîkirin û heta di tezeke dîrokê de jî tehemmûla têgeha kurd nayê kirin. Li vir, kesê ku daxwaza sansûrê dike endameke/î juriya tezê ye. Şewirmendê tezê xwendekara/ê xwe li hember endama/ê juriyê, ya/ê xwedan vê daxwazê diparêze û beşdar bêyî guherînekê teza xwe diparêze.

Têgeha “Kurdistanê”, ya ne mîna têgeha kurd, heta sala 2009an li zanîngehên Tirkiyeyê bi awayekî giran rastî fişar û qedexeyan hatî, wekî delîlekî sûcê hatiye dîtîn û rastî sansûr û otosansûrê hatiye. Wekî di agahîdanka YOKê de bi awayekî

eşkere derketiye holê, sansûr û otosansûra li hember têgeha “Kurdistanê” heta sala 2009an bi awayekî giran berdewam kiriye. Taybetmendiya herî girîng a 2009an, “Berfirehiya Demokratîk” e ku ji teref hikûmeta Ak Partiyê weki “Proseya Berfirehiyê” tê binavkirin, dewletê di politikayên xwe yên li ser kurdan de hin gavên demokratîk avêtîye. Di heman demê de hêza Birêveberiya Herêmî ya Kurdistanê Iraqê jî zêde bûye û di wê heyamê de, bi Tirkiyeyê re di nav gelek têkiliyên siyasî û ekonomîk de bûye. Têgeha Kurdistanê ku di navê Birêveberiya Herêmî ya Kurdistanê de derbas dibe bi tena serê xwe pozîsyona tabûyî ya têgeha Kurdistanê bi awayekî girîng guherandiye.

Tezên ewil ku di navên wan de Kurdistan derbas dibin weki li tabloya xwarê ne. Sernavên tezan û wergerên wan bi awayê li agahîdanka YOKê diyarkirî hatine nivîsandin.

Tezên Yekem ên di Agahîdanka YOKê de ku Sernavên Wan de Peyva “Kurdistanê” Derbas Dibe²⁹

Niviskara/ê Tezê	Sal	Sernavê Tezê	Bername û Zanîngeh
ZUHAL AY HAMDAN	2019	The governmental policies and military methods against the Workers Party of Kurdistan (PKK) in the 1990s 1990'lı yıllarda Kürdistan İşçi Partisi'ne (PKK) karşı benimsenen hükümet politikaları ve askeri yöntemler (Di salên 1990î de politikayên hikûmetê û rêbazên leşkerî yên li dijî Partiya Karkerên Kurdistanê [PKK])	Lisansa Bilind-Zanîngeha Ortodogu Teknikê
BAŞAK DENİZ ÖZDEMİR	2012	Transformation process of Northern Iraq to Kurdistan regional government after the Gulf War Körfez Savaşı sonrası Kuzey Irak'ın Kürdistan yerel yönetimine dönüşme süreci (Proseya veguherîna Bakurê Iraqê ya weki Hikûmeta Herêmî ya Kurdistanê piştî Şerê Kendavê)	Lisansa Bilind-Zanîngeha Yeditepeyê
MİNHCAN ÇELİK	2012	Turning enemies into friends: The change in Turkey's relations with Kurdistan Regional Government between 2007-2011 Düşmanları dostla evirmek: Türkiye ve Irak Bölgesel Kürt Yönetimi arasındaki ilişkilerde 2007-2011 yılları arasında yaşanan değişim (Veguherîna dijminan ya weki hevalan: Guherîna têkiliyên Tirkiyeyê yên ligel Hikûmeta Herêmî ya Kurdistanê di salên 2007-2011an de)	Lisansa Bilind-Zanîngeha Fatihê

²⁹ Hemû agahiyên vê tabloyê bi awayê ku ji agahîdanka YOKê hatine girtin tên nişandan.

İBRAHİM SADEDDİN BİRGEĞÖLU	2013	Sovereignty and identity in the modern Middle East: The pursuit of a sovereign 'kurdistan' in Iraq and Turkey (Wergera tirkî nin e.) [Serwerî û nasname li Rojhilata Navîn ya modern: Lêgerîna 'Kurdistanekê' serwer li Iraq û Tirkiyeyê]	Lisansa Bilind- University of London- London School of Economics- Enstitûya
HAYAM NORI AWAD	2015	Isolation and identification of pathogenic bacteria from drinking and used water samples in the cities of Kahramanmaraş and Duhok, Kurdistan region-Iraq- Kûrdistan bôlgesi Duhok kentinde, içme ve kullanma suyu örneklerinden patojen bakterilerin izolasyon ve identifikasyonu [İzolasyon û identifikasyona bakteriyên patojen yê ji nimûneyên avên vexwarin û bikaranînê yê li bajarên Mereşê û Duhokê- Herêma Kurdistanê- Iraqê]	Lisansa Bilind- Zanîngeha Kahramanmaraş Sutçu İmam Derveyê Welat
UĞUR BAYRAKTAR	2015	Yurtluk-ocaklıks:Land, politics of notables and society in Ottoman Kurdistan, 1820-1890 Yurtluk-ocaklıklar: Osmanlı Kûrdistan'nda toprak eşraf siyaseti ve toplum, 1820-1890 [Yurtluk Ocaklık: Erd, politikayê eşrafan û civaka li Kurdistanê Osmani, 1820-1890]	Doktora-Zanîngeha Boğaziçiye

Li gor agahîdanka YOKê bi giştî 42 tez hene ku di sernavên wan de peyva “Kurdistanê” derbas dibin.³⁰ Wekî li tabloya jorîn jî tê ditin, hemû tezên ku di sernavên wan de “Kurdistan” derbas dibin tev li ser Birêveberiya Herêma Kurdistanê an jî li ser herêma Kurdistanê ya dema Osmaniyan hatine nivîsandin. Nêrîna hikûmeta AKPyê ya ku heyama Osmaniyan romantîze dîke û têkiliyên siyasî û aborî yê di navbera Birêveberiya Herêmî ya Kurdistanê û Tirkiyeyê de, mimkun e ku were gotin, bi awayekî nerasterast bandoreke erênî li ser tabûyên li zanîngehên Tirkiyeyê û helwesta fişarker a dewletê kiriye ku vê helwesta fişarker jî ser peyva Kurdistanê azadiya derbirinê sîndorê dikir.

Berîya 2009an jî ber ku peyva Kurdistanê li zanîngehan peyveke qedexê bû, ev peyv bi awayekî giran rastî sansûr û otosansûrê hatiye. Di derbarê qonaxa berîya 2009an de, beşdarêkî, di sala 2007an de pêşniyara teza xwe ya ku peyva Kurdistanê dihewîne bi şewirmendê xwe re parve dîke û tiştên qewimîne li xwarê aniye ziman. Ev beşdar di sala 2011an de wekî akademîsyen dest bi kar dîke û di serdema rewşa awarte ya 2016-2018an de jî karê xwe yê peywardariya hîndekariyê ya doktor bi KHKyê tê îxracirin. Beşdar bawer dîke ku sedema îxracê wî ev e ku di civînan de li hember politikayê rektoriyê derketiye û bi giştî jî ber nêrînên wî yê rexneyî ne ku li bin banê zanîngehê dianî ziman. Beşdar, di sala 2007an de piştî ku di pêşniyara teza xwe de peyva Kurdistanê bi kar aniye diyaloga di navbera xwe û şewirmendê

³⁰ Agahiya 1ê nisana 2020an.

xwe de bi vî awayî aniye ziman:

Min tezek nivîsand[...] û bir [cem şewirmenda/ê xwe yê tezê], me bi hev re xwend. Lê nihêrî, hindik mabû çavên wî biketana ser maseyê, wiha nihêrî. Got “Ev çi ye law?” Min got “proposala tezê.” Got “Ev proposaleka çawa ye law?” Min got “Min nivîsand”, got “li vir çi dinivîse?” “[...]Ev tez dixwaze politikaya hilweşîner ya tije şidet a li Kurdistanê derbixe holê.” Wiha dest pê dikir û reşnivîseke wiha bû ku ji her sê hevokan carekê Kurdistan, hilweşîn, şidet û însa derbas dibû. Wiha nihêrî: “Te wiha nivîsandiye lê heke em vê wiha qebûl bikin, ew dê enstîtûyê bigirin.” Min got “Belê, heke digirin bila bigirin.” Nihêrî “Welle ez ê te bikujim, tu yê serê me bixî belayê? Bedela çi, dinyayekî teqsidê malê, erebeyê hene law. Welle ez ê te bikujim. Kurê min binihêre ew dê enstîtûyê bigirin û me tevan jî têxin hepsê.” Min got “Êê em çi bikin?” Got “Nerm bike law vê.” Lê tiştêkî dizanim, pirsgirêkeke [şewirmendê tezê] bi wan tezan tune bû, dizanibû ku rast in. Paşê hemû Kurdistan bûn cihên ku kurd lê dijîn[...] Piştî 2,5 saetan em çûn juriya pêşniyarê. Xweşbextane [şewirmendê min ê tezê] zêde piştgirîya min kir, [...] mamoste hebû ew çax, mêrekî xas bû, dîroknas. Wî jî heqeten zêde piştgirî da.

Wekî di vê serpêhatiyê de jî tê ditin, di sala 2007an de peyva “Kurdistanê” jî teref şewirmendekî tezê tê sansûrkin ku ew jî piştgirî dide vê nîqaşê û heta bi awayekî şexsî dikare bikaranîna vê têgehê qebûl bike. Li vir, sedema daxwaza sansûrê, wekî endîşeya derxistina ji kar, endîşeyên ekonomîk, endîşeya ketina girtûgehê û ya girtina enstîtûyê derdikeve holê. Îro, ji ber endîşeyên bi vî awayî bicihanîna sansûr û otosansûrê li qada Xebatên Kurdî yên li zanîngehên Tirkiyeyê bi awayekî berbelav dewam dikin. Faktorên herî girîng yên ku azadiya derbirinê û azadiya akademîk ên li zanîngehan asteng dikin, wekî politikayên cezakirinê yên dewletê derdikevin holê ku bi salên dûr û dirêj azadiya derbirinê sinordar kirine.

Ji sala 2009an vir ve têgeha Kurdistanê her çi qas jî teref YOKê were qebûlkin jî di demên cuda de birêveberiyên zanîngehan, lijneyên weşanê yên kovarên akademîk û komîteyên organîzasyonê konferansan dikarin wan weşan an jî daxuyanîyan red bikin ku vê têgehê bi kar tînin. Bo nimûne, beşdarekê/î anî ziman ku di sala 2012an de jî bo konferanseke tarîxê jê hatiye xwestin ku sernava danezana xwe biguherîne, ya ku tê de peyva Kurdistanê derbas dibe. Beşdar vê yekê red dike. Piştî nîqaşê beşdar danezana xwe vedikişîne û dev jî beşdarbûna konferansê berdide. Lewra, astengkirina bikaranîna têgeha Kurdistanê, tevî ku YOKê bikaranîna vê têgehê di sistema xwe de qebûl kiriye jî bi rêbazên cuda, di qadên cuda de berdewam e.

3.2. Hin Mijar û Têgehên ku Îro di bin Fişarê de ne:

Di dema lêkolînê de, beşdaran anî ziman ku her çî qas li agahidanka YOKê neyê dîtî jî di qada Xebatên Kurdî de hin têgeh hene, tevî ku bê xwestin jî nikarin were bikaranîn. Hat dîtî ku ev têgeh di çarçoveya Xebatên Kurdî de têgehên “Bakurê Kurdistanê, “mêtingeh”, “kolonî” an jî “dij-kolonyal” in.

Di derbarê têgeha mêtingehê de beşdarekê/î ku teza xwe bi kurdî nivîsandîye tê-kildarê têgeha “dij-kolonyal” a di sernavê teza xwe de serpêhatîyeke wisa parve kir:

[...]mamosteyekê/î doktor ê di vê lijneyê de pêşniyar kir: got “Ji kerema xwe şaş fehm neke, ji bo min tu pirsgirêk nîn e lê dij-kolonyalê bikar neîne.” Min got “çima?”. Got “niha em her sê, sê doktor, qebûl dikin lê sibe dusibe dê du profesor bi awayekî mecbûrî bikevin parastina te. Em dê van her duyan jî derve hildibijêrin, ji ber ku em jî hundir in lê yên din jî derve hildibijêrin. Sibe dusibe şewirmendê te biguhere, keseke/î din were, şewirmenda/ê te vê qebûl neke, tu dê her tiştî binivîsî lê ew dê her tiştî jî nû ve bi te bide nivîsandin, tu yê bikevî bin barekî wisa. Em ê jî xemgîn bibin. Ji bo ku em li tiştên wisa rast neyên di derbarê naverokê de tiştêkî nabêjim lê vê jî sernavê derxe. Tu yê binivîsî, sibe dusibe tu yê teqez bikî kîtêb, dema te kir kîtêb tu yê dîsa wisa binivîsî.” Ji min re maqûl xuya kir. Ez rastê otosansûreke wisa hatim. Di derbarê naverokê de tiştêkî negot lê bes jî bo sernavê pêşniyareke wisa kir, ji ber ku “Yên ku vê sernavê bibînin dê jî naverokê bitirsin. Dê fehm nekin tu li ser ziman û edebiyatê dixebitî.”[...] Min “dij-kolonyalê” jî sernavê derxist.

Li vir jî dîsa tê bilêvkirin ku derxistina peyva “dij-kolonyalê” bi niyeteke baş, bi armanca “parastinê” tê pêşniyarkirin. Di dema hevdîtinan de, li zanîngehên Tirkiyeyê sansûr û otosansûra van têgehan gelek girîng e, tevî ku di literatûra akademîk a cihanê de bi hêsanî dikarin werin bikaranîn. Beşdarekê/î din jî di derbarê têgeha Bakurê Kurdistanê de nêrînên xwe parve kirin. Ev beşdar yek jî wan akademîsyenan e ku piştî 2016an bi KHKyê jî karê xwe hatiye dûrxistin. Sedema derxistina xwe ya jî kar wekî nêrînên xwe yên muxalîf yên bilêvkirî diyar kir:

Niha em bibêjin ez ê di teza xwe de tiştêkî binivîsim, helbet dê bibêjim Bakurê Kurdistanê. Dibêjim Bakurê Kurdistanê. Mesela tu bibêji Kurdistan ev êdî hinekî maqûl e lê dema tu dibêji Bakurê Kurdistanê ev hê jî ji bo gelek kesan nayê qebûlkin.

Akademîsyenekê/î ku diyar kir di serdema rewşa awarte de pêşî di derbarê wê/î de gotogotên bêbingeh ên wekî “PKKyî” derketine û paşê jî ji teref rektor hatiye mecbûrîkirin ku îstîfa bike, ji bo mijara sansûr û otosansûrê ev gotin anîn ziman:

Min dixwest di kitêbê de behsa gelek tiştên cuda bikim, me gelek zêde sansûr û otosansûr kir. Mesela min di wê xebatê de nekarî behsa wan tiştan bikim ku bandor li bîra kolektîf kirine. Bîreke politîk ya xas ya herêmê heye, mesela gund hatine valakirin lê hûn nikarin behsa sedemên wê bikin. Mixabin, tu bi awayekî gelek xemgîn mecbûr dimîni bibêjî “heyama terorê” lê tu mecbûr dimîni, ji ber ku min bi rastî jî dixwest ev xebat derbikeve. Gerçî vê gotinê min di kitêbê de bi kar neanî lê têgehên “bûyerên melûm”, “pevçûnên li herêmê” bi kar anî.

Akademîsyenên ku dixwazin PKKyê, ku bi salan e bi dewletê re di nav şerê çekdarî de ye, bixin nav axaftin û xebatên xwe rastê astengiyên zimanî tên. Zanîngeh jî wekî dewletê li bendê ye ku akademîsyen dema rêxistinê pênase bikin têgeha “terorê” bi kar binin û terorê şermezar bikin. Ji ber vê sedemê, analîza şerê çekdarî yê di navbera PKKê û dewletê de, rewşa têkiliya di navbera PKKê û kurdan de, babetên girîng ên din in ku li zanîngehan bi awayekî azad nayên nîqaşkirin.

Metna “Em ê nebin hevparên vî sûcî!” ya ku li xwarê dê were behskirin jî metneke wisa ye ku bi îxracê gelek akademîsyenan ya ji zanîngehan bidawî bûye. Bi vê metnê akademîsyen di mijara awayê nîqaşkirina pevçûnên di navbera PKKê û dewletê de û awayê girtina helwestê ya li hember van pevçûnan de derketine derveyê sînorên dewletê û paşê jî beşeke wan a mezin bi awayekî giran hatine cezakirin. Lewra, li zanîngehên Tirkiyeyê, ji aliyê Xebatên Kurdî “analîza pevçûnê” û politikayên dewletê ên li Kurdistanê bi kîjan têgehan û çawa tên nîqaşkirin, yek ji meseleyên bingehîn e.

3.3. Danezana “Bu suçta ortak olmayacağız!” “Em ê nebin hevpaên vî sûcî!” û Cezakirina Akademîsyenên Îmzekar

Li gor *Biryara Pêşniyarî ya li ser Statûya Personelên Akademîk ên Perwerdehiya Bilind* a UNESCOyê ya 1997an:

[...] divê hemû personelên akademîk ên perwerdehiya bilind bibin xwedan mafê fikrî, wijdanî, dînî, derbirinê, civinê û rêxistinbûyînê; û maf û ewlehiya şexsî û azadiya seyahatê. Divê bikaranîna mafên şexsî yên endamên hîdekariyê neyên astengkirin. Tevkari-

ya guherîna civakî jî di nav vê bergehê de ye; bi rêya îfadekirina nêrînên xwe yên di derbarê siyaseta welat de û biryarên siyasî de ku bandor li ser perwerdehiya bilind dikin. Divê personelên akademîk ên perwerdehiya bilind bi awayekî keyfî neyên girtin, desteserkirin, rastê îşkence, zilm, muameleya dermîrovî û bêrûmetiyê neyên. Dema mafên wan bi awayekî giran werin îxlalkirin divê personelên akademîk ên perwerdehiya bilind bibin xwedan mafê muraceata bo saziyên neteweyî, herêmî û saziyên Neteweyên Yekbûyî û hemû rêxistinên ku personelên perwerdehiya bilind temsîl dikin piştgiriya kamil bidin wan.

Piştî danezana bi sernavê “Em ê nebin hevparên vî sûcî!” *“Bu suça ortak olmayacağız”* a ku bi du zimanan hat weşandin û nêrînên di derbarê siyaseta welat de diani ziman, tiştên ku ji teref dewletê hatin serê akademîsyenan gelek prensîban îxlal dike. Wekî li xwarê dê were nîşandan, akademîsyen rastê gelek îxlalên mafên mirovî hatine ku di jêgirtina jor de hatine diyarkirin. Wekî bi awayekî eşkere hatiye nivîsandin personelên akademîk di derbarê biryarên siyasî de, yên ku bandor li siyaseta welat dikin, divê bikaribin bi awayekî serbest nêrînên xwe binin ziman û bi vî awayî bibin xwedan mafê tevkarîya guherîna civakî û ji ber vê yekê neyên cezakirin.

Danezana “Em ê nebin hevparên vî sûcî!” 6 meh beriya rejîma rewşa awarte, 11ê Çileyê 2016an de bi raya giştî re hat parvekirin û di qonaxa yekem de ji teref 1128 kesan, di qonaxa duyem de ji teref 2212 akademîsyen û xwendekarên doktorayê³¹ hat îmzekirin; bertekên fişarker û cezakar ên desthilatdariya siyasî bi qasê akademîsyenên qadên cuda, bi awayekî girîng bandor li wan akademîsyenên îmzekar kiriyê ku di qada Xebatên Kurdî de xebatên xwe bi rê ve dibin. Di destpêka raporê de hat diyarkirin ku hem ji akademîsyenên ku me ligel wan hevpeyvîn kirî hem ji ji yên ku beşdarê anketê bûne, çend ji wan ji ber danezanê ji zanîngehan îxrac bûne. Wekî di beşa destpêkê de ji tê ditin, gelek akademîsyenên ku di qada Xebatên Kurdî de lêkolîn dikin ev danezan îmze kirine û di asteke girîng de di bin bandora îxlalên mafî yên piştî danezanê de mane.

Danezana *“Bu suça ortak olmayacağız! Em ê nebin hevparên vî sûcî!”*³² ji bo dîroka têkiliyên tirk û kurdan û bandora van têkiliyan a li dîroka zanîngehên Tirkiyeyê girîng e. Di dîroka zanîngehên Tirkiyeyê de cara yekem e ku gelek xebatkarên zanîngehan, yên ji dîsîplîn û pozîsyonên akademîk ên gelek cuda, akademîsyen û xwendekarên doktorayê yên tirk, kurd û ji komên din ên etnîkî, danezaneke bi kurdî û tirkî ya ku polîtîkayên dewletê yên li hember kurdan, bi awayekî eşkere û tund

³¹ Xwendekarên doktorayê jî di nav akademîsyenan de ne.

³² Ji bo naveroka danezanê û bêhtir agahiyên di derbarê niqaşan de bnr. https://tr.wikipedia.org/wiki/Bar%C4%B1%C5%9F_%C4%B0%C3%A7in_Akademisyenler_bildirisi

rexne dikin, bi awayekî îmzekirî, li qada giştî, bi kurdî û tirkî parve dikin.

Xwediyên îmzeyan di qonaxa pevçûnên çekdarî yên li Sûr, Nisêbin, Cizir û Si-
lopiyê de ku bi piraniya niştecihên wan kurd in, politikayên dewletê rexne dikin û
bang li dewletê dikin ku hem li gor hiqûqa xwe ya hundirîn û hem jî li gor hiqûqa
navneteweyî tevbigere.

Piştî parvekirina vê danezanê bi raya giştî re, Serokkomarê wê demê Receb
Tayîb Erdogan bi civîneke çapemeniyê danezan wekî “ixanet” û “piştgiriya terorê”
nirxandiyê, akademîsyenên ku ev danezan îmze kirî jî bi sifatekî wekî; “qaşo ronak-
bîr”, “muswedeyên ronakbîr”, “cahil”, “tarî” û “mandater” piçûk xistine.

Piştî vê axaftinê, di serî de çapemenî û gelek mihraqên cuda li hember aka-
demîsyenên îmzekar dest bi propaganda û êrişan kirin. Piştî axaftina Serokkomar,
demildest, di heman rojê de, anku roja 12 çileyê 2016an, Lijneya Giştî ya YOKê
di derbarê mijarê de civîneke acil li dar xistiyê û piştî civînê bi daxuyaniyekê ra-
gihandiyê ku dê di derbarê akademîsyenên îmzekar de ligel rektoran civîn werin
lidarxistin û “tiştê lazim dê were kirin”:

Danezana ku ji teref komeke akademîsyenan hatiye belavkirin
û têkoşîna dewleta me ya li hember terorê ya li Başûr-rojhilat wekî
“qetliam û qirê” binav dike, hemû derdora akademîyê di bin gumanê
de dihêle. Li tu welatekî demokratîk pişê û statûya kesên ku piştgiri
didin terorê îmtiyaz nade kesê, piştevaniya jî bo terorê nayê piştguh-
kirin. En danezana ku piştgiriya dide terorê, bi azadiya akademîk
ve nayê girêdan. Temînkirina ewlehiya hemwelatîyên me erka bin-
gehîn a dewletê ye. Ji bo vê danezanê çî lazim be dê di çarçoveya
hiqûqî de were kirin. Em dê ligel rektorên xwe û Lijneya Navzanîng-
gehî, jî bo nirxandina vê mijarê bicivin. (Sözcü, 12ê çileyê 2016an.)³³

Li gor vê daxuyaniya YOKê politikayeke fişarê û cezakirinê yên ji teref birê-
veberiyên zanîngahan li hember akademîsyenên îmzekar pêk hatiye. Dozgeriyê li
hember gelek akademîsyenan bi îdiaya “propagandaya rêxistina terorê” doz vekir-
riye. Her çî qas hemû îmzekar jî heman proseya derbas nebin û di tecrubeyên wan
de gelek cudahî hebin jî akademîsyenên îmzekar rastê gelek îxlalên mafî hatine,
yên wekî heps, desteserî, îxrackirina jî kar, vekirina lêpîrsînên dîsîplînê, vekirina
dozan, zordariya îstîfayê, zordariya vekişandina îmzeyê, sînorkirina pasaportê, qe-
dexeyên derketina derve. Tiştên ku dewletê aniyê serê akademîsyenan, bi temamî li
dij Biryara Pêşniyarî ya li ser Statûya Personelên Akademîk ên Perwerdehiya Bilind
a UNESCOyê ye ku di destpêka vê beşê de hatibû nişandan.

³³ <https://www.sozcu.com.tr/2016/gundem/cumhurbaskani-erdogan-suriye-kokenli-bir-canli-bom-ba-saldirisi-oldugu-degerlendirilen-teror-olayini-esefle-kiniyorum-3-1039871/>

Ji ber ku li ser îxlalên mafî yê akademîsyenên îmzekarê danezana “Em ê nebin hevparên wî sûcî!” gelek rapor hatine amadekirin dê di vê raporê de ev mijar bi hûrgilî neyê nirxandin. Ji bo agahiyên bi hûrgilî yê li ser mijarê, raporên li jêrnotê dikarin werin vekolîn.³⁴ Herwiha, îxlalên mafî yê ji teref Akdemîsyenên Aştîxwaz di navnişana <https://barisicinakademisyenler.net/node/314> birêkûpêk tên rojanekirin.

Hemû îxlalên mafî yê ku di vê sernavê de tên behskirin bi temamî li dij xala 19emîn a *Peymana Mafên Medenî û Siyasî* û xala 10emîn a *Peymana Mafên Mirovan a Ewropayê* ye.

Kiryarên cezakar ên dewletê, yê ku bi wî awayî azadiyên akademîk û azadiya derbirinê asteng dikin, di heman demê de peyameke girîng e ji bo akademîsyenên qada Xebatên Kurdî ku nişan dide divê di xebatên xwe yê akademîk û dersên xwe de çî bibêjin û çî nebêjin.

Nayê zanîn ku çend kesên di qada Xebatên Kurdî de dixebitin ev danezan îmze kirine. Lê ji aliyekî din, hem di rapirsî hem jî di hevdîtinan de derketiye holê ku akademîsyenên ku di vê qadê de xebatan pêk tînin rastî piraniya îxlalên mafî hatine. Bo nimûne, hin akademîsyenên îmzekar ên ku me ligel wan hevdîtin kirî ji kar hatine dûrxistin, hinek jî nehatine dûrxistin. Ji beşdaran 9 kesî danezan îmze kirine û ji 9 kesan 4 kes bi KHKyan ji karê xwe îxrac bûne, 1ê îstîfa kiriye û peymanaya yekê nehatiye dirêjkirin. 3 kesên îmzekar jî li karê xwe dewam dikin. Bi heman awayî, di rapirsîyê de ji 58 kesan 17 akademîsyenî dane zanîn ku ji ber îmzekirina danezanê bi KHKyê ji karê xwe îxrac bûne.

Yek ji akademîsyenên îmzekar ku me ligel hevdîtin kirî, anî ziman ku dema li hember biryara dûrxistina ji zanîngêhê daxwaznameya îtirazê daye Komîsyona Rewşa Awarte ji ber ku nizanibûye sûcê wî çî ye, wî bi xwe sûc li xwe bar kirine û xwe parastîye. Beşdar bêyî ku bizanibe bi çî tê sûcdarkirin û kîjan kiryar û gotinên wî wekî sûc hatine hesabandin, mecbûr maye ku xwe biparêze. Ev rewş, di serî de

34 Hin raporên girîng ev in:

- Barış İçin Akademisyenler Davasının Kısa Tarihi 11 Ocak 2016-11 Ocak 2019, TİHV Akademi • Academic Purge in Turkey Human Rights Violations, Losses, and Empowerment, Human Rights Foundation in Turkey, 2019 https://tihvakademi.org/wp-content/uploads/2020/02/Academic_Purge_in_Turkey_Executive_Summary.pdf
- Akademisyen İhraçları, Hak İhlalleri, Kayıplar ve Güçlenme Süreçleri, 2019 <https://tihvakademi.org/wp-content/uploads/2020/02/akademisyenihraclariy.pdf>
- Barış İçin Akademisyenler Dayanışma Grubu Raporu, 2019, <https://barisicinakademisyenler.net/sites/default/files/Bakraportr041219.pdf>
- Üniversitenin Olağanüstü Hâli, Akademik Ortamın Tahribatı Üzerine Bir İnceleme. • Serdar Tekin, Türkiye İnsan Hakları Vakfı, 2019, <https://tihvakademi.org/wp-content/uploads/2020/02/universiteninolanaganustuhaliy.pdf>
- Bilim Akademisi Akademik Özgürlükler Raporu 2016-2017g
- <https://bilimakademisi.org/wp-content/uploads/2017/07/bilim-akademisi-akademik-ozgurlukler-raporu-2016-2017-agustos-9.pdf>

îxlala “karîneya mesûmiyetê” û “mafê darizandina adilane”, îxlalkirina prensîbên bingehîn ên hiqûqê nişan dide.

Ez ji we re behsa parastina xwe bikim, belkî hûn baştir fehm bikin. Dosyeyek li holê nîn e, bes ji ber ku têkiliya we bi “terorê” heye we ji kar diavêjin. Ji ber ku dosye nîn e min parastina xwe wisa nivîsand: Muhtemelen we ji ber vê ez ji kar avêtime, parastina min a di derbarê wê de ev e. Sedema duyem dibe ku ev be, parastina min a duyem ev e. Ya sêyem dikare ev be, bi vî awayî min çar-pênc “îdiayên sûcê” yên muhtemel derxistin holê. [...] Pêşî ji we dixwazin ku hûn li sûcekê texeyul bikin, ji xwe re hêmaneke sûcê bifikirin, paşê ji hûn di derbarê wê de parastinê dikin. Trajîkomîk.

Akademîsyenên ku di qada Xebatên Kurdî de xebatan bi rê ve dibin û yên qadên din, di proseyan mîna hev re derbas bûne. Di vê mijarê de ji ber ku gelek rapor hatine weşandin, di vê raporê de di çarçoveya danezana “Em ê nebin hevparên vî sûcî!” de îxlalên mafî bi hûrgilî nehatine behskirin.

3.4. Li Beşên Ziman û Edebiyata Zazakî Fişara li ser Niqaşên Zazabûn, Kurdûbûn û Zazakiyê

Niqaşên di derbarê zazayan de di çarçoveya politîkayên înkâr û asimilasyonê de dest pê kirine û li gor zazayên ku xwe wekî kurd pênase nakin, argumanên têkildarê nekurdûbûna wan hatine derxistin. Di vê heyamê de hatiye hewldan ku stratejiya kevn di akademiye de dîsa were zindîkirin.

Di hevpeyvînan de derket holê ku îxlaleke girîng a azadiya derbirinê û azadiya akademîk ji di derbarê beşên Ziman û Edebiyata Zazakî de ye. Beşên Ziman û Edebiyata Zazakî bes li du zanîngehan hene, li Zanîngeha Munzurê ya Dêrsimê û Zanîngeha Bingolê ya Çewlikê. Ji aliyekî din li zanîngehên ku beşên Ziman û Edebiyata Kurdî hene zaravaya zazakî-kirmanckî-dimilkî-kirdkî wekî derseke cuda tê xwendin. Zarava an jî zimanê zazakî-kirmanckî-dimilkî-kirdkî ji ber ku di tirkî de wekî *Zazaca* tê zanîn, di tirkîya vê raporê de dê wekî *Zazaca* derbas bibe.

Di hevdîtinan de ne mîna kurdî-kurmancî, zazakî wekî qadeke wisa derket holê ku di derbarê wê de gelek niqaş hene. Bo nimûne, ji alfabeya ku ji teref Celadet Ali Bedirxan hatiye pêşxistin, ya ku ji teref nivîskar û akademîsyenên kurd tê qebûlkirin, û wekî alfabeya kurdî tê binavkirin, bi awayekî cuda di zazakiyê de alfabeyên cihê tînan bikaranîn û di alfabeya zazakî de standardîzayonek tine ye.

Akademîsyenên ku di derbarê beşên zazakî de me ligel wan hevpeyvînan kir, anîn ziman ku di mijara alfabeya zazakî de gelek nêrînên cuda hene. Ji van nêrînan sê

heb derdikevin pêş. Ji van yek “*Alfabeya Kurdi*” an jî “*Alfabeya Bedirxan*” e ku di salên 1930î de ji teref Celadet Ali Bedirxan hatiye pêşxistin. Ev alfabe, di serî de *Komxebat û Weşanxaneyê Vateyê* ya gelek tevkarîyên girîng li literatûra zazakî kirî, ji teref weşanxaneyên wekî *Avesta*, *Nûbihar*, *Peywend û Rûpelê* tê bikaranîn. Alfabeya din, ya ku wekî *Alfabeya Jacobson / Ware* tê binavkirin, cara yekem di serdema piştî 1980yan, di kovarên wekî Ayre (1985-87), Piya (1988-1992), Ware (1992-2003) de hatiye bikaranîn û di sala 1993yan de li gor rêbera rastnivîsê ya Kovara Wareyê û zimanzan C. M. Jacobsonî bi vî awayî hatiye binavkirin.³⁵ Ligel alfabeyên Jacobson/Ware û Bedirxan ku di nivîsandina zazakî de tîn bikaranîn, alfabeke din ya ku li zanîngehan derdikeve pêş ew alfabe ye ku ji teref endamê hîndekariyê yê Zanîngeha Munzurê Zulfu Sercan hatiye pêşxistin.

Mesut Keskinê ku di derbarê alfabeya Zazakî de xwedan gotar e, tîne ziman ku ji van her du alfabeyan, alfabeya Bedirxan û Jacobson/Ware, di alfabeya zazakî de xala bîngêhîna cudahiye ne. Ji ber ku ev her du alfabe ji teref derdorên kovaran û weşanxaneyan tîn bikaranîn. Bikaranîna van alfabeyan di heman demê de di derbarê kurdûna zazayan an jî cudahiya zimanê zazakî de îmayên xurt dihewîne. Wekî ku hem Keskin di nivîsa xwe de aniye ziman hem jî beşdarên diyar kiriye, yên ku alfabeya Jacobson/Ware bi kar tînin zazakiyê wekî zimanêke cuda û zazayan (an jî xwe) jî wekî etnîsîteyêke cuda dibînin; yên ku alfabeya Bedirxan bi kar tînin zazakî-kirmanckî-dimilki-kirdkiyê wekî zaraveyêke kurdî û zazakîaxêvan (an jî xwe) jî ne wekî komeke etnik a cuda lê wekî kurd pênase dikin. Lewra, maneyên siyasî yên hilbijartina van alfabeyan hene.

Ji alfabeyên navborî yên li jor, tevî ku beşa Ziman û Edebiyata Zazakî ya Zanîngeha Bingolê alfabeya Jacobson/Ware bi kar tîne, beşa Ziman û Edebiyata Zazakî ya Zanîngeha Munzurê alfabeya Zulfu Selcan bi kar tîne. Bikaranîna alfabe yê zimanê beşên Ziman û Edebiyata Zazakî ya her du zanîngehan, bi awayekî eşkere nîşan dide ku birêveberiyên zanîngehan piştgirî nadin standardîzasyona alfabeya zazakî û cudahî/duberiya navbera alfabe yê zanîngehan tê kûrkirin. Hin beşdarên rexnegirê van pratîkan anîn ziman ku bikaranîna du alfabe yê zimanê zimanê Bingolê ji ber armanca dewletê ya kûrkirina cudahiya di navbera Sunniyên Çewlikê û Elewîyên Bingolê ye. Ligel vê yekê, avakirina beşên Ziman û Edebiyata Zazakî bi tena serê xwe nîşan dide ku dewlet zazatiyê wekî etnîsîteyêke ji kurdûnê cuda û zazakiyê (kirmanckî) jî wekî zimanekî bi temamî ji kurdîyê cuda dinirxîne û li zanîngehan dixwaze vê perspektîfê xurt bike. Lewra, dema ev beş hatine vekirin, ji serî de dewletê û birêveberiyên zanîngehan di vê nîqaşa siyasîbûyê de pozisyonek bijartine. Nêrîna ku zazakîaxêv/kirmanckîaxêv komeke etnikî ya cuda ne û zazakî/kirmanckî

³⁵ Mesut Keskin (2011), *Zazaca Alfabe Sorununa Bir Bakış ve Çözüm Önerisi*, “I. Uluslararası Zaza Dili Sempozyumu” Bingöl Üniversitesi Yayınları. https://www.researchgate.net/publication/301356467_ZAZACADAKI_ALFABE_SORUNUNA_BIR_BAKIS_VE_COZUM_ONERISI

jî zimanekî ji kurdîyê cuda ye, li beşên Ziman û Edebiyata Zaza yê Zanîngeha Munzur û Zanîngeha Bingolê jî serdest e.

Beşdaran anî ziman ku heyamên ku rektorên fişarker li serî bûn û konjonktûra giştî ya siyasî destûr dida, dewletê û birêveberiyên zanîngehê, li ser akademîsyenên ku ji wan nêrînên jor cuda difikirin, bo nimûne, yê xwe û kesên zimanê wan ê zikmakî zazakî wekî kurd pênase dikin û zazakî jî wekî kurdî pênase dikin, yê ku dixwazin di ders û gotarên xwe de alfabe Bedirxan bi kar bînin, bi awayên cuda rastê fişarkeriyê hatine. Asta van zordariyan li gor konjonktûrên siyasî yê cuda û serdemên rektoran cuda dibê. Beşdarekê/î anî ziman ku di mijarên zazakî-zaza-bûn-kurdûbûnê de akademîsyenên ku nêrînên wan cuda ne ji nêrînên fermî yê bi piştgiriya dewletê û zanîngehê, bi “kurdparêzî” û “sempatîzaniya terorê” tên sûcdarkirin. Beşdarekê/î ku naxwaze navê zanîngeha wê/î were diyarkirin got ku birêveberekê/î zanîngehê bi awayekî eşkere gotiye ku kesên zazakî wekî zaraveyê kurdî bibînin dê li zanîngehê neyên hewandin. Akademîsyenên ku me ligel wan hevpeyvîn kirî anîn ziman ku ji ber cudahiya fikrên xwe sê akademîsyen ji zanîngeha Bingolê hatine îxracandin. Li aliyekî din, ev îxracên ku hatine behskirin ne di çapemeniyê de ne jî di dosyeyên dozan de cih girtine.

Li gor venêrîna medyayê ya ku di çarçoveya vê raporê de me kirî, ev mijar û nîqaşên ku ji kûr ve têkildarê xebatên etnîsîte û zimannasiyê ne, gelek zêde hatine siyasîkirin û di van nîqaşan de layengiriya rektoran jî bûne nûçe. Bo nimûne, di sala 2015an de xwendekarên Zanîngeha Bingolê li hember zexta polîsan, cezayên dîsîplînê û lêpîrsînên li ser xwendekarên Zanîngeha Bingolê ketine greva birçîbûnê. Ev greva birçîbûnê rê li ber nîqaşên siyasî vekirîye. Dema ku greva birçîbûnê hê jî berdewam dikir, rektorê Zanîngeha Bingolê Giyasettin Baydaşê ku greva birçîbûnê rexne dikir, di daxuyaniya bo çapemeniyê de nêrîna xwe tîne ziman ku zaza ne kurd in. Rektorî ev gotin anîn ziman: *“Di vê qonaxê de esasen hin kes li vir ji bo bikaranîna xwendekaran hewl didin. Mesela hûn daxuyaniyên doh bişopînin. Ez li wir tevî wê fikrê dibim; yê ku di derbarê min de tîne îfadekirin, anku beyanateke min heye ku zaza ne kurd in. Rast e. Ez xwedan îdiayeke wisa me, ev min eleqedar dike.”*³⁶ “Axaftinên doh” ên ku rektor behs dike, aîdê Selahaddîn Demirtaşê Hevserokê HDP-yê yê wê çaxê ye. Di qonaxa greva birçîbûnê de, ya xwendekarên Zanîngeha Bingolê li hember fişaran pêk anî, Demirtaş daxuyanekê dide û van gotinan tîne ziman: *“Ji Fakulteya Fenê hatiye, nivîsandîye ‘zaza ne kurd in.’ Ez ji vir bang li rektorê Zanîngeha Bingolê dikim, destên ku li hember zarokan rabin dişikîn. Teqez bêyî ku rê li ber provakasyonê vebe, divê mudaxaleyê Zanîngeha Bingolê were kirin.”* (Bingolonline, 3ê Adara 2015an)³⁷

Ji teref akademîsyenên ku me ligel wan hevpeyvîn kirî hat diyarkirin ku aka-

³⁶ <https://www.dailymotion.com/video/x2inh5a>

³⁷ <https://www.bingolonline.com/haber/ogrencilere-kalkan-eller-kirilir-51002.html>

Әлфбаја турманчи

НОВЫЙ КУ

С с
Д Ж
сер(КУВШИ)

Ш ш
Г МЯГКОЕ
таоувар(КЛАДБ)

К к
ТВЕРДОЕ К
қер(НОЖ)

О о
О МЯГКОЕ
хоşа(ВКУСН)

Ş ş
Т т
Т

W w
W w
(ВЕРЕВКА)

demîşyênên ku zimanê wan ê zikmakî zazakî-kirmanckî ye û xwe wekî kurd pênase dikin, zazakiyê wekî zaraveyê kurdîyê pênase dikin û dixwazin di dersên xwe de alfabe Bedirxan bi kar binin, nayên qebûlkin û dema werin girtin jî ji beşan tîndûrxistin an jî bi rêyên cuda jî wan tê xwestin ku xeta fermî ya zanîngêhê bişopînin. Ligel van, di hevpeyvînan de van kiryarên ku azadiya derbirînê ya personelên akademîk sînardar kirî, herwiha li xwendekaran jî bandor dike. Bo nimûne, hin xwendekaran bi hin mamosteyên xwe re parve kirine ku ew nikarin di mijara alfabe de bi hin mamosteyên xwe re bi rehetî bikevin nîqaşê, mecbûr dimînin ku alfabe ya jî teref zanîngêhê tê xwestin bi kar binin û dema di ezmûn an jî spartekên xwe de alfabe ya jî teref îradeya zanîngêhê xwestî bi kar neyînin jî hin mamosteyan notên kêmdigrin an jî di dersê de dimînin.

3.5 Qedexeya Tezên bi Kurdî û Cihêkariya li hember Kurdî li Zanîngeha Dicleyê

Di dema lêkolînê de derket holê ku yek ji girîngtirîn îxlalên mafî yên li beşên kurdî li Zanîngeha Dicleyê pêk tê. Dema bi beşên Ziman û Edebiyata/Çanda Kurdî yên li zanîngêhên din re were miqayesekirin, Zanîngeha Dicleyê di mijara nivîsandina tezên bi kurdî de politîkayê asîmilasyonkar û fişarker bi rê ve dibe.

Li zanîngêhê cara yekem di sala 2012an de li Fakulteya Edebiyatê, di bin beşa Ziman û Edebiyatê Rohîlatî de bi navê “Ziman û Edebiyata Kurdî” şaxek vebûye, lê xwendekar nehatine girtin. Bernameya lîsansa bilind a bêtez di sala 2013an de, bernameyên lîsansa bilind a bitez û doktorayê jî di sala 2015an de vebûne.³⁸ Tevî ku li zanîngêhê li vê beşê bernameya doktorayê vebûye jî, di vê şaxê de îstihdama endamên hîndekariyê nîne. Hema hemû endamên hîndekariyê ku li vê beşê ders didin jî Fakulteya Îlahiyatê hatine. Tevî ku ev her sê bername ava bûne jî, di beşê de bes bernameyên lîsansa bilind û doktorayê çalak in. Lewra, ji ber ku xwendekarên lîsansê nayên girtin, xwendekarên beşê tev jî yên lîsansa bilind û doktorayê pêk tînin. Zanîngeha Dicleyê jî ber ku di qada kurdî de xwedan bernameya doktorayê ye, jî aliyê Xebatên Kurdî ve li cihêkî gelek girîng e. Li zanîngêhên Tirkiyeyê, di qada kurdî de bes du bernameyên doktorayê hene ku yek bernameya doktorayê ya li Zanîngeha Dicleyê, yek jî bernameya doktorayê ya bi hevkarîya Zanîngeha Muş Alparslanê û Zanîngeha Bingolê ye. Digel ku li Zanîngeha Mardin Artukluyê qadroya akademîk têrê dike ku perwerdeya doktorayê bidin û karmendên akademîk û xwendekarên lîsansa bilind jî bo vekirina bernameya doktorayê muraceat kirine jî li Zanîngeha Artukluyê di vê qadê de bernameya doktorayê nayê vekirin.

Girîngtirîn îxlala mafî destûrnedayîna nivîsandina tezên doktora û lîsansa bilind a bi kurdî ye ku ev li zanîngêhên din nîne, bes li beşa Ziman û Çanda Kurdî ya Zanîngeha Dicleyê heye û nivîsandina tezên kurdî jî teref rektorîyê di sala 2017an

³⁸ <http://www.dicle.edu.tr/tr/duyuru/dicle-universitesinden-kamuoyu-aciklamasi>

de hatiye qedexekirin. Beşdaran gotin ku li beşa Ziman û Çanda Kurdî ya Zanîngeha Dicleyê, hemû ezmûnên nivîskî û devkî bi kurdî tîn kirin, mamoste û xwendekar di dersan de kurdî diaxivin, heta ezmûna merîta doktorayê jî bi kurdî tîn kirin lê nivîsandina tezên kurdî qedexe ye û ev bi îsrar tîn astengkirin. Lewra, di heman beşê de xwendekarên ku di perwerdehiya xwe de hemû dersan û ezmûnan kurdî dibînin, mecbûr dimînin ku tezên xwe bi tirkî binivîsin. Herwiha, xwendekarên doktorayê yên ku karibûne li zanîngehên din tezên xwe yên lîsansa bilind bi kurdî binivîsin, mecbûr dimînin ku li Zanîngeha Dicleyê tezên xwe yên doktorayê bi tirkî binivîsin. Ev rewş jî hem jî bo beşê û akademîsyenan hem jî jî bo xwendekaran paşketineke akademîk û fişara li ser azadiyên akademîk îfade dike.

Di rêznameya fermî de bi giştî li beşên Ziman û Edebiyata/Çanda Kurdî zimanê perwerdehiyê wekî tirkî tîn qebûl kirin. Lê li aliyek din, dema nivîsandina vê raporê, jî bili Zanîngeha Dicleyê, beşên li zanîngehên din bo nivîsandina tezên lîsansa bilind û doktorayê yên bi kurdî destûr didan û YOKê jî tezên bi kurdî û kirmanckî/zazakî qebûl dikirin. Lewra, tevî ku di mewzûatên fermî de zimanê perwerdehiya van dersan wekî tirkî hatibe binavkirin jî YOK tezên bi kurdî dipejirîne û piştî tezên bi kurdî nivîsandî, xwendekar dikarin dîplomayên xwe yên lîsansa bilind û doktorayê bigirin. Ji ber vê, jî bili Zanîngeha Dicleyê, li zanîngehên din jî aliyê YOK û zanîngehan, qedexeya tezên kurdî di pratîkê de nayê dîtin.

Zanîngeha Dicleyê, qedexeya nivîsandina tezên kurdî bi rêyên neraste-rast, bi guherîna mewzûatên nivîsandina tezan, di sala 2017an de bi cih aniye. Di navbera salên 2015-2020an de jî bo Zanîngeha Dicleyê, bi sernavê *Rêzîknameya Ezmûn û Perwerdehiya Serlîsansê ya Zanîngeha Dicleyê* du rêzîknameyên cuda di Rojnameya Fermî de derketine. Ji van ya yekem ew rêzîkname ye ku di 31ê tîrmeha 2015an de, di rojnameya bi hejmara 29431 de derketiye. Di vê rêzîknameyê de di bin sernavê *Beşa Pêncem Bernameya Doktorayê* de, di fiqreyê 7em a xala 21an de jî bo nivîsandina tezan ev îbare derbas dibin: *“Di wan bernameyan de ku zimanê perwerdehiyê tirkî ne, xwendekar mecbûr in ku tezên xwe bi tirkî biparêzin. Xwendekarên ku dixwazin dikarin tezên xwe ligel tirkî bi zimanên din jî binivîsin.”*³⁹ Lewra, li gor rêzîknameya sala 2015an, sala ku bernameyên lîsansa bilind a bitez û doktorayê vebûne, destûr hatiye dayîn ku xwendekar bi kîjan zimanî bixwazin bikaribin teza xwe binivîsin. Ligel vê rêzîknameya sala 2015an weşandî, dema ku agahîdanka YOKê⁴⁰ were vekolin tîn dîtin ku di sala 2017an de teza xwendekarekî bi navê Halil İçen, a ku jî serî heta dawî bi kurdî, bi sernavê *“Di Nav Çanda Kurdî de Çîrokêk Sîndrella”* li agahîdanka tezan a YOKê hatiye zêdekirin. Li aliyek din, di agahîdankê de zimanê vê teza kurdî wekî tirkî hatiye diyarkirin. Ev teza ku bes kurteya wê ya tirkî û îngilîzî li agahîdankê barkirî, zimanê wê wekî tirkî diyarkirî lê naveroka wê jî serî

³⁹ <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2015/07/20150731-2.htm>

⁴⁰ <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/>

heta dawî bi kurdî, li Zanîngeha Dicleyê hatiye parastin û di 13ê çileyê 2017an de ji teref YOKê hatiye qebûl kirin.

Çend meh piştî parastina teza kurdî ya Halil İçen, di 4ê hezîrana 2017an de, anku di qonaxa rewşa awarte de, rêzîknameyêke duyem ya aîdê Zanîngeha Dicleyê “Rêzîknameya Ezmûn û Perwerdehiya Serlîsansê ya Zanîngeha Dicleyê” di Rojnameya Fermî de hatiye weşandin. Di vê rêzîknameyê de xala têkildarê nivîsandina tezan bi temamî hatiye guherandin. Ev xal, di proseya astengkirina nivîsandina tezên kurdî de wekî xaleke wisa derdikeve pêşberî me ku îdareya zanîngehê bi kar tîne. Di bin sernavê “Bingehên Giştî yê Têkildarê Perwerdehiyê” de di fiqreyê 18em a xala 23yan de, di derbarê zimanê nivîsandina tezan de ev xal hatiye nivîsandin:

Zimanê nivîsandina tezê, zimanê perwerdehiya bernameya şopandî ye. Bes bi teklîfa şewirmend û heke li jneyên rayedar ên enstîtûyê munasîb bibînin tez dikare bi zimanekî din were nivîsandin. Di vê rewşê de, divê şewirmendê tezê şertên li gor Rêzîknameya Têkildarê Hînkirina Zimanên Biyanî û Esasên Hîndekariya bi Zimanên Biyanî diyarkirî bîne cih û ji teref li jneyên rayedar ên enstîtûyê munasîb were dîtin. Mecbûrî ye ku tez bi zimanê nivîsandî were parastin. Herwiha, endamên juriyê yê di ezmûna parastinê de peywardar bin, divê li gor hukmên rêzîknameyê werin diyarkirin ku di vê fiqreyê de derbas dibin.⁴¹

Wekî ku di jêgirtinê de tê dîtin ev xal biryara zimanê tezê dispêre îradeya personelê akademîk ê şewirmendê tezê û bi esasî jî enstîtûyê. Li gor vê xalê, şewirmendên tezê divê ji Muduriyeta Enstîtûyê ya di bin zanîngehê de daxwaz bikin an jî destûr bixwazin ku xwendekar bikaribin tezên xwe bi kurdî binivîsin. Lê li aliyekî din, dema xwendekar û şewirmend daxwazeke wisa dikin, bi sipartina vê xala rêzîknameyê, tê diyarkirin ku bi sedema kurdî ne zimanê perwerdehiyê ye, ne jî di statûya zimanê biyanî de ye, daxwaza nivîsandina tezên kurdî ji teref enstîtûyê tê redkirin. Beşdarên anî ziman ku ev xal di beşên wekî Ziman û Edebiyata Erebi, Ziman û Edebiyata Îngilîzî de nayê bikaranîn lê di proseya astengkirina nivîsandina tezên kurdî de tê bikaranîn.

Wekî li jor ji cudahiyan rêzîknameyê û astengiyên kiryarê jî derdikeve holê, tevî ku YOK tezên kurdî qebûl dike û li zanîngehên din ji bo tezên bi kurdî bi rehetî dîplomayên lîsansa bilind û doktorayê tê dayîn jî, Rektoriya Zanîngeha Dicleyê bêyî sedemeke qanûnî, bi awayekî keyfî nivîsandina tezên kurdî qedexe kiriye. Wekî beşdarên jî aniye ziman, tevî ku xwendekar û hin karmendên akademîk ên Zanîngeha Dicleyê ev pirsgrêk bi rektoriya zanîngehê û serokên beşê dane zanîn û guheran-

41 <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2017/06/20170604-14.htm>

dina vê pratîkê daxwaz kirine jî, dema ku ev rapor dihat nivîsandin li Zanîngeha Dicleyê pratîkên fişarkeriya li ser kurdî berdewam bûn.

Di dema nivîsandina vê raporê, rojên dawî yê tenîrmeha 2020an de, qedexeya tezên kurdî ya li Zanîngeha Dicleyê li ser medyayê û medyaya civakî⁴² ket rojevê. Piştî derketina van nûçeyan Rektoriya Zanîngeha Dicleyê, bi armanca nixumandina cudahiyan di navbera pratîkê û rêzîknameyê de, daxuyaniyeke çapemeniyê weşand ku qet behsa van cudahiyan rêzîknameyê nake û di daxuyaniyê de cih da van gotinan:

Hatiye dîtîn ku di van rojên dawiyê de li derdorên medyaya civakî hin parvekirinên di derbarê “qedexkirina nivîsandina tezên kurdî” ya li zanîngeha me hatine belavkirin da ku raya giştî bi agahiyên şaş û xapîner were beralîkirin. Ji ber vê yekê, pêwîstî hatiye dîtîn ku raya giştî were agahdarkirin bi parvekirina agahiyên rast di derbarê mijarê de. Li zanîngeha me di asta lîsansê de bernameya Ziman û Çanda Kurdî di sala 2012an de vebûye. Di heman qadê de Bernameya me ya Lîsansa Bilind a Bêtez di sala 2013an de, Bernameyên me yê Lîsansa Bilind a Bitez û Doktorayê di sala 2015an de vebûne. Zimanê perwerdehiyê yê van bernameyan tirkî ye. Mîna vê, li zanîngeha me Zimanê Îngilîzî, Zimanê Erebi, Zimanê Farişî û hemû beşên filolojiyê de zimanê perwerdehiyê tirkî ye. Heta îro jî Bernameya Lîsansa Bilind a Bêtez a Ziman û Çanda Kurdî 86 xwendekar, ji bernameya me ya Lîsansa Bilind a Bitez 10, ji bernameya me ya Doktorayê jî 6 xwendekar derçûne. Ji roja destpêkê heta îro di van bernameyan de tu guherîneke statûyê û guherîneke zimanê perwerdehiyê nehatiye kirin.⁴³

⁴² Selim Temo: 10 yıldır Kürtçeye yönelik bu sensiz yaklaşımı deşifre ediyorum. İşte yeni sensizlik: Üniversitelerdeki Kürt Dili ve Edebiyatı bölümlerinde Kürt diliyle tez yazımı yasaklandı ve bütün derslerin dili Türkçe oldu. Yerli ve milli akademi böyle bir şey!
<https://twitter.com/temoselim/status/1288826066962984962>

Piştî vê parvekirina twitterê ya Selim Temo mijar derketiye medyayê û di derbarê mijarê de ev nûçe di medyayê de hatine dîtîn.

Kürt Dili Bölümü'nde Kürtçe Tez Yasak (Yeni Yaşam, 30 Temmuz 2020) <https://yeniyasamgazetesi1.com/kurt-dili-bolumunde-kurtce-tez-yasak/>

Kürt Dili ve Edebiyatı Öğrencilerine Kürtçe Tez Yasağı (Duvar, 30 Temmuz, 2020) <https://www.gazeteduvar.com.tr/gundem/2020/07/30/kurt-dili-ve-edebiyati-ogrencilerine-kurtce-tez-yasagi/>

Dicle Üniversitesi Kürtçe tez yazımını yasakladı (Rudaw, 31 Temmuz 2020)

<https://www.rudaw.net/turkish/kurdistan/310720201>

⁴³ Dicle Üniversitesi'nden Kamuoyu Açıklaması (2 Ağustos 2020) <http://www.dicle.edu.tr/tr/duyuru/dicle-u-iversitesinden-kamuoyu-aciklamasi>

Wekî ji vê jêgirtinê jî tê dîtin, Zanîngeha Dicleyê di vê daxuyaniyê de tîne ziman ku jixwe zimanê bernamêya Ziman û Çanda Kurdî tirkî ye, di vê qadê de guherîneke nû nîne, bi afirandina fehmeke mîna ku qedexeyeke nû hebe raya giştî bi awayekî şaş tê beralîkirin û herwiha qedexe pratîteke gelek kevn e. Di vê daxuyaniyê de, di mewzûatê de tevî ku zimanê perwerdehiya van beşan wekî tirkî tê nîşandan jî, wekî li jor jî tê diyarkirin di beşê de jî serî heta dawî zimanê perwerdehiyê bi kurdî ye. Herwiha, di sala 2017an de tezeke kurdî li Zanîngeha Dicleyê hatiye parastin, YOKê ev tez pejirandiye û piştî parastina vê tezê, di meha hezîrana 2017an de Rektoriya Zanîngeha Dicleyê mîna ku li jor jî tê nîşandan, guherîneke rêzîknameyê pêk aniyê ku nivîsandina tezên kurdî asteng dike.

Li beşê, digel ku di pratîkê de zimanê perwerdehiyê kurdî ye jî, zimanê nivîsandina tezê tirkî ye. Hem ders hem jî ezmûn bi kurdî pêk tên. Lê tevî vê, bi kurdî nivîsandina tezan hatiye qedexekirin. Herwiha, li beşên Ziman û Edebiyata Erebi û Ziman û Edebiyata Îngilîzî dikarin bi zimanê ku bixwazin, teza xwe binivîsin. Di vê nimûneya îxlala mafên akademîk de ku ji teref Rektoriya Zanîngeha Dicleyê tê kirin, xala balkêş ew e ku di navbera pratîk û rêzîknameyên zanîngehan de fêrq hene. Tevî ku mewzûata di derbarê zimanê hîndekariyê de ji bo hemû zanîngehan eynî ye, li beşên Zimanê Kurdî yê zanîngehên din xwendekar dikarin bi kurdî tezên xwe binivîsin û ev tez ji teref YOKê tên pejirandin jî, Rektoriya Zanîngeha Dicleyê bi rêzîknameyêke nû nivîsandina tezên kurdî qedexe kiriyê û li hember zimanê kurdî helwesteke asimilasyonker û înkarker nîşan daye.

4. TECRUBEYEKE DÎROKÎ DI QADA XEBATÊN KURDÎ DE: ZANÎNGEHA MARDÎN ARTUKLUYÊ Û ÎXLALÊN MAFÊN AKA- DEMÎK

Di sala 2019an de li hin zanîngehan vekirin û çalakkirina beşên kurdî rûdaneke gelek girîng e ji aliyê dîroka zanîngehên Tirkiyeyê, ku wekî di beşên paş de jî hat gotin, li ser înkara kurdan, Kurdistanê û kurdî fealiyet pêk anîne. Li zanîngehan vekirina beşên ku bi kurdî perwerde didin, dikare were gotin ku ji aliyê Xebatên Kurdî ve “şoreşeke” mezin e. Lê li aliyek din, dema em ji derveyê akademiya Tirkiyeyê li vê mijarê binêrin, di serî de daxwaza perwerdehiya bi zimanê zikmakî, gelek li paş daxwazên maf û azadiyan dimîne ku kurd daxwaz dikin. Xwendekarên ku heta dema zanîngehê ji perwerdehiya bi zimanê zikmakî mehrûm dimînin, bi tirkî perwerde dibin û yên ku piraniya wan ji kurdan pêk tê û di van beşan de ku hejmareke kêr xwendekaran digirin, perwerdeya kurdî di nav kategoriya zimanê biyanî de yên wekî almanî, îtalyanî, latînî û di bin navê “Zimanên Zindî” de digirin. Herwiha, di piraniya beşên kurdî de her çî qas di pratîkê de zimanê perwerdehiyê kurdî jî be bi awayê qanûnî zimanê perwerdehiyê tirkî ye. Ev jî rewşa fiilî ji misogerîya qanûnî bêpar dihêle û rê li ber mudaxele û fişaran vedike.

Yekem zanîngeha ku di qada perwerdehiya bilind a kurdî de ketiye nav fealiyetê, Zanîngeha Mardin Artukluyê ye. Di bin Enstîtûya Zimanên Zindî de, di pratîkê de perwerdehiya bilind a bi kurdî dest pê kiriye. Ligel vê taybetmendiyê, hem li gor hevdiîtinên di çarçoveya vê xebatê de hem jî wekî ji venêrîna medyayê derketiyê holê, Zanîngeha Mardin Artukluyê (MAU) xwedan ciheke girîng e, ji ber ku di çarçoveya azadiyên akademîk

û azadiya derbirinê ya qada Xebatên Kurdî yên li zanîngehên Tirkiyeyê, li gor konjunktura siyasî ya rojane, rolên gelek “fişarker” an jî “azadker” yên rektoran, YOKê û dewletê ya li ser akademîsyenan û xweseriya zanîngehan nîşan dide.

MAUya ku di sala 2007an de, dema desthilatdariya AKPyê hatiye avakirin di nav salên 2009-2014an de wisa derdikeve pêşberî me ku bi awayekî qismî azadiyên akademîk û xweseriya zanîngehê lê tîn temînkirin. Ligel vê yekê, ev avaniya zanîngehê ya bi awayekî qismî azad û xweser, di sala 2014an de bi fişara hêzên meheli yên Mêrdînê, YOKê û desthilatdariya dewletê bi temamî ji holê tê rakirin. Fişara ku MAU di sala 2014an de lê rast hatî, dema qonaxa diyalogê ya di navbera PKK û dewletê de dewam dikir û herwiha beriya rewşa awarte ya 2016-2018an û weşandinana metna “Em ê nebin hevparên vî sûcî!”, nimûneyeke dirokî ye ku di qada Xebatên Kurdî de îxlalên mafên akademîk nîşan dide.

MAUya di sala 2007an avabûyî, wekî atmosfera politîk ya serdema avabûna xwe nîşan bide, di heyameke wisa de hatiye avakirin ku desthilatdariya AKPyê ji bo armanca bêçekkirina PKKyê di navbera kurd û tirkên de “birati/xwîşkîtiya îslamê” û ligel vê jî li gor esasa politîkayên guncanîya daxwazên Yekîtiya Ewropayê, gotarên “pir-çandibûn” û “pir-bawerîbûn”ê dixistin rojevê, bi armanca ku bibe zanîngeheke wisa ku van gotarên desthilatdariyê bike rastî. Cudahiya Mêrdînê ya ji bajarên din ên kurdan, parastina hebûna komên etnikî ên derveyê tirkên, wekî ereb, kurd, suryanî, ermenî û êzidiyan, roleke resen ji bo wê afirandiyê.

Bi sedema vê mîsyona resen a li MAUyê barkirî, di salên ewil yên zanîngehê de, avakirina zanîngeheke li gor pir-çandibûna Mêrdînê hem ji teref çapemeniyê hem jî ji teref birêveberiya zanîngehê her tim hatiye nîşandan û ji teref birêveberiya zanîngehê hatiye gotin ku tê armanckirin MAU bibe zanîngeha mezintirîn a Rojhilata Navîn. (Cumhuriyet, 10ê hezîrana 2009an). Taybetmendiya herî girîng a ku tecrubeya MAUyê ji tecrubeyên zanîngehên din vediqetîne, yên ku beşên kurdî û birêvebirinên Xebatên Kurdî lê hene, rektorê yekem Serdar Bedîî Omay, ji teref hin dînamîkên meheli yên Mêrdînî yên mihafezakar û layengirê desthilatdariyê – hin esnaf, komele û organên weşanên meheli yên Mêrdînî – hin komên nav zanîngehê û YOKê bi rêya îxbar û tometan hatiye xwestin ku ji zanîngehê were dûrxistin. Gelek saziyên mihafezakar ên li Mêrdînê, li gor zanîngehên din, ji politîkayên azadixwaz ên qismî xweser ên li zanîngehê zêde aciz dibin û li hember birêveberiya zanîngehê di qadên giştî de kampanyayan bi rê ve dibin. Di encama van kampanya, îxbar û rageşiyên di navbera rektorî û YOKê de, rektorê yekem beriya bidawîbûna proseya diyalogê, di sala 2014an de ji kar tê dûrxistin û di dewsa rektorê yekem de dekanê Fakulteya Îlahiyatê Ahmet Agirakça ji teref YOKê tê tayînkirin ku dê çawa were, fehmeke birêveberiyê ya fişarker û despotîk pêk bîne.

4.1 Heyama Rektorê Yekem Serdar Bedii Omay: Xweseriya Qismî li Zanîngehê

Akademîsyenên ku me ligel wan hevpeyvîn kirî, li MAUyê serdema rektorê yekem Serdar Bedii Omay (2007-2014) di qada Xebatên Kurdî de, ji aliye azadiya derbirinê û fealiyetên akademîk yên wekî weşan, panel û semîneran, li gor zanîngehên din ên li bajarên kurdan û serdemên rektorên din, nîsbeten wekî serdemeke azad û xweser binav kirin. Rektorê yekem Serdar Bedii Omay, di serdemeke wisa de rektorî kir ku desthilatdariya AKPyê wekî “proseya çareseriyê” binav dikir û politikayên “berfirehiya demokratîk” bi cih dianî; wî projeya “pir-çandîbûnê” ya ku dewletê li Mêrdînê dikir armanç, bi van gotinan aniyê ziman:

Me projeyeke mîmarî ya gelek xweşik amade kir ji bo cihwarê. Ew dê li gor avaniya dîrokî ya Mêrdînê be. Li gor avaniya pir-dînî û pir-zimanî ya Mêrdînê, dê mizgeftêkê, şapeleke suryaniyan û perestgeheke piçûk a êzidiyan tê de hebe. Li hin cihên navçeya Midyadê hevvelatîyên me yên êzidî dijîn. Di dîrokê de Mêrdîn, li Mezopotamyaya Jorîn mezintirîn navenda zanîngehê ye. Di sedsala 19em de bajarekî wisa ye ku 13 medrese lê hene. Vê kelepora zanistî dê li vê kampusa me ji nû ve şîn bibel[...]

Ez bawer dikim ku bi xebatên xwe yên civandina van çand, dîn û zimanên ku bi sedsalan e li cem hev bi awayekî aştîyane dijîn û çavkaniya xwe ji genên vê axê digirin, em ê tevkariya aştî û hizûra vî welatî bikin. [...]

Ji van suryanî, ji koma zimanî ya aramî ya zimanên semîtîk e û li herêma me tê axaftin. Ji bo avakirina beşa Ziman û Edebiyata Kurdî xebatên me didomin. Me pêş-amadekarî temam kirine. Em ê ji bo pejrandinê serî li YOKê bidin. Piştî pejrandina YOKê em ê îsal vê beşê vekin. Em wisa plan dikin ku di sala 2010an de bi 20 xwendekaran, li vê beşê dest bi hindekariyê bikin. Ji bo vê, me bi zanîngehên Duhok û Kerkûkê yên bakurê Iraqê û ji bo beşa erebî ji bi Zanîngeha Şamê re pêş-peymanek îmze kir. Ji bo Ziman û Edebiyata Kurdî ew dê piştgiriya mamosteyan bidin. Wan ji ji bo vekirina beşa Ziman û Edebiyata Tirkî hin daxwaz ji me kirin. Em ê ji di vê mijarê de piştgiri bidin wan. Ji bo Ziman û Edebiyata Suryanî em bi beşên perwerdehiya suryanî re dikevin nav têkiliyan. Di xebatên xwe yên têkildarê vekirina beşa Ziman û Edebiyata Kurdî de di çarçoveya meheli û neteweyî de em piştgiriyeke mezin dibînin.⁴⁴

44 <https://www.ab.gov.tr/p.php?e=43430>

Wekî ji vê jêgirtinê jî tê dîtin, MAU wisa hatiye dizaynkirin ku bibe zanîngeheke wisa ku hembêza xwe jî bo hemû ziman û dinên herêma lê avabûyî, bi fehma “pirçandiyê” vedike û piştgiriyê dide van din û zimanan. Herwiha, di dema rektorê yekem de hatiye gotin ku bi zanîngehên girêdayî Birêveberiya Herêmi ya Kurdistanê re pêş-peyman hatine îmzekirin. MAU li Tirkiyeyê yekem zanîngeh e ku perwerdehiya kurdî û suryanî dide. Tezên kurdî yên ewil di bin banê vê zanîngehê de hatine nivîsandin û parastin. Lewra, di pozisyoneke wisa de ye ku bi taybetî di qada kurdî de yekem zanîngeha tirk e ku bi erka pêşengiyê radibe. Herwiha, ligel kurdî, di qada Xebatên Kurdî de jî gelek akademîsyenên ku xebatên xwe bi tirkî û îngilîzî bi rê ve dibin, yên di pozisyona welatîyên Tirkiyeyê an jî welatîyên welatên din, yên ku doktorayên xwe jî zanîngehên cuda yên dinyayê girtine, di beşên antropolojî, zanista siyasê, felsefe, mîmarî û beşên din de bi awayekî qadroyî an jî peymanî li MAUyê xebitîne. Li gor gotarên pirçandîbûnê yên serdemê; akademîsyenên ku xebatên xwe têkildarê komên etnikî yên cuda yên Rojhilata Navîn, yên wekî kurd, suryanî, ereb, êzîdî, li vir bûne xwedan derfet ku pozîsyonên akademîk bibînin.

Beşdaran anî ziman ku di serdema behskirî de, bi taybetî di serdema 2013-2014an de, bi bandora proseya diyalogê ya navbera PKKê û dewletê jî, li zanîngehê bi taybetî jî aliyê Xebatên Kurdî û beşên kurdî derdoreke rehet hebûye, li zanîngehê xwe di bin tehdîdê de hîs nekirine û helwesta rektor a li hember wan erênî bûye. Bo nimûne akademîsyeneke/î endamê hîndekariyê yê doktor ku jî ber metna “Em ê nebin hevparên vî sûcî!” îmze kiriye di heyama piştî 2016an de jî karê xwe hatiye îxraçkirin, di sala 2014an de, di serdema Serdar Bedîi Omay de, di derbarê helwesta birêveberiya zanîngeha ya li hember zimanên derveyê tirkî, ev gotin anî ziman:

Bi esasî, em di mijdara 2014an de behsa Proseya Çareseriyê dîkin, atmosfereke wisa heye ku Proseya Çareseriyê hakim e. Herwiha, em behs dikin ku Zanîngeha Mardin Artukluyê jî qadeke pêla reforman e ku di nav çarçoveya Proseya Çareseriyê de pêk hatiye. Bes nimûneyekê bidim; dema ez çûm Artukluyê, hemû tabelayên me bi çar zimanî bûn. Ji bilî tirkî û îngilîzî, erebî, suryanî û kurdî hebûn, ev li korîdorên jî dihat dîtin. Her xwendekareke/î lîsansê di nav çar salên perwerdehiyê de mecbûr bû ku an erebî an suryanî an jî kurdî hilbijêre û çar salan bi dersên zêde, 24 saet krediyên xwe temam bike. Anku, mecbûr bû herî kêma zîmaneke meheli yê Mêrdînê hîn bibe. Di dema zanîngehê de ew çax meşrûiyetek heye jî bo kurdî, zîman û meseleya kurdî. Ev rehettir dihatin axaftin.

Lê dîsa jî, tevî ku ev heyam nisbeten heyameke rehet û azad bûye jî, ev nayê wê maneyê ku li ser akademîsyen û Enstîtûya Zîmanên Zîndî jî mihraqên din fişar

MAZİN
STOK
ÜNİVERSİTESİ

tine bûne. Bo nimûne, ji MAUyê sê beşdarên anî ziman ku di sala 2010an de ji bo bi tirkî dayîna dersên li ser zimanê kurdî, li ser Gerîndeyê Enstîtûya Zimanên Zindî Kadri Yildirim, ji teref mihraqên navnediyarkirî fişarekê hatiye kirin. Wekî li jor ji hatiye gotin, her çî qas di pratîkê de ders bi kurdî werin dayîn jî di mewzûatê de zimanê van dersan wekî tirkî derbas dibe. Akademîsyeneke/î ku lîsansa xwe ya bilind li MAUyê temam kirî û di serdema pêş de jî li heman zanîngehê wekî akademîsyen kar kirî, di derbarê mijarê de ev gotin anî ziman:

[...]dema me ders digirt, wextekî Kadri Yildirim ew çax gerîndeyê enstîtûyê bû, alikarê rektor bû. Em hatin, me lê nihêrî notên xwe bi tirkî filan nivîsandine. Tabî kesên di koma yekem [a lîsansa bilind] de tev mirovên hişmend bûn; mirovên ku dinivîsandin, xêz dikirin, fikrekî wan hebûn. Em çûn cem mamoste, pê re axivîn, me got wisa nabe. Ev der Ziman û Edebiyata Kurdî ye, anku tu notên tirkî belav bikî, piştî wextekê dersê bi tirkî bidî, ev ne li gor me ye. Wî jî got “E-name ji min re tîn, anku fişar heye.” Tabî naverok negot lê me hinek bi cesaret danê hinek jî bi gazinan bo vê yekê rê li ber wî girt. Belkî jî ev ji ber hişmendîya giştî ya hevalan bû, belkî jî nîzanim, ders, heta tez jî dikaribûn bi tirkî bûna îro. Lê tev bi hev re helbet. Xuya bû ku ji hin cihan fişar hebû ku me nedizani, êdî jî kî dihat.

Wekî ku di vê jêgirtinê de tê dîtin, bi piştgiriya xwendekaran jî akademîsyen li hember van fişarên çavkaniya wan nebilêv kirî, li ber xwe didin û dersan bi kurdî didin. Dema ku me hev dîtin pêk dianîn, li MAUyê dersên beşên Zimanê Kurdî hê jî bi kurdî dihatin dayîn.

4.1.1 Di Mijara Kontenjana Formasyona Mamostetiya Kurdî de Pirsgerêka ligel YOKê

Tevî ku li MAUyê dersên bi kurdî berdewam bûn, di qonaxên pêşiyê de, di navbera Rektoriya MAUyê û Enstîtûya Zimanên Zindî û YOKê de rageşiyêke girîng derdikeve. Ev hêrsdarî di derbarê mijara kontenjana bernameya lîsansa bilind a bêtez de ye ku ji bo gihandina qadroya mamosteyan hatiye vekirin; yên ku da ji sala 2012an pê ve ji bo xwendekarên dibistana navîn, li dibistanên navîn ên cuda dersên hilbijarî yên kurdî bidin. Piştî vebûna beşên Ziman û Edebiyata Kurdî li zanîngehên Tirkîyeyê, di sala 2012an de rûdaneke girîng diqewime: Ji bo xwendekarên dibistana navîn ên li herêmên diyarkirî yên li nav sînorên Tirkîyeyê dersên “Hilbijarî yên Ziman û Zaravayên Zindî” vedibin. Ji bo ku li dibistaneke navîn ya ji rêzê sinifêke

zimanên hîlbijarî vebe, divê herî kêr 10 xwendekar vê dersê hîlbijêrîn. Di nav çarçoveya vê dersê de hîlbijartina abazayî, adîgeyî, zazakî û kurmançî pêkan bû.⁴⁵ Kurdî, wekî dursa hîlbijarî wisa hatibû amadekirin ku hefteyê du saet be. Di destpêkê de pêwîstiya mamosteyan, di serî de ji mamosteyên tirkî, edebiyat û zanyariyên civakî û zimanên biyanî hat dabinkirin ku kurmançî û zazakî dizanibûn (*Sabah*, 3yê cotmeha 2012an; *Hürriyet*, 6 sibata 2013an).⁴⁶

Di vê proseyê de Wezaretê Perwerdehiya Neteweyî, ji bo amadekirina pirtûkên dersê yê pêwîst yê dersên hîlbijarî yê vebûyî, bi MAUyê û Lijneya Perwerdehiya Bilind re protokoleke hevpar amade dîke û pirtûkên dersên kurmançî û zazakî yê ku di dersan de werin bikaranîn, ji teref mamosteyên zimanê kurdî yê li MAUyê tî amadekirin. Herwiha, biryar tê dayîn ku ji bo gihandina mamosteyên dersên hîlbijarî, yê ku ev pirtûk tê de werin bikaranîn, bernameya formasyonê ya lîsansa bilind a bêtez were vekirin.⁴⁷ Birêveberiya MAUyê, ji bo bernameya lîsansa bilind a bêtez a ji bo gihandina mamosteyên dersên kurdî yê hîlbijarî, kontenjana 500 kesî vedike, û 2.528 kes serî lê didin.⁴⁸ 500 kes; 250 kes wekî xwendekarên Perwerdehiya Yekem, 250 kes jî wekî xwendekarên Perwerdehiya Duyem qeyda xwe li vê beşê çêdikin bi hêviya ku wekî mamosteyên kurdî tayîn bibin li dibistanên navîn. Piştî vê rûdanê YOKê ragihand ku wê kontenjana 500 kesî nepejirandîye û hejmara kontenjanê dê daxîne 250yî û herwiha dê destûra formasyonê nede 250 kesî (*Doğruhaber*, 28 Ekim 2012).⁴⁹ Ev daxuyanî fişareke giran û mudaxaleyeke rasterast a ji jorîn, a li hember xweserî û rêveberiya zanîngehê nişan dide. Di *Biryara Pêşniyarî ya li ser Statûya Personelên Akademîk ên Perwerdehiya Bilind* a UNESCOyê de, di derbarê girîngî û pêwîstiya xweseriya perwerdehiya bilind de ev îfade hatine diyarkirin:

**17. Xweserî, bi taybetî ji aliyê dabinkirina fonên ji teref dew-
letê, bi sistemên hesabdariya giştî û azadiya akademîk û rêzdariya**

⁴⁵ Li gor nûçeyê rojnameya *Hürriyet*ê ya bi tarîxa 6ê sibata 2013an, di dema amadekirina nûçeyê de hejmara xwendekarên ku di sinifa 5an de dersên kurdî hîlbijartine 18.847 e. 9.914 xwendekarî jî dursa "Hîlbijarî ya Ziman û Zaravayên Zindî hîlbijartiye lê zaravayê hîlnebijartiye. 26 xwendekarên ku li bajarên wekî Duzce, Tokat û Kutahyayê dijîn, zimanên abazayî û adîgeyî hîlbijartine. (*Hürriyet*, 6ê sibata 2013an).

⁴⁶ <https://www.sabah.com.tr/egitim/2012/10/03/kurtce-secmeli-ders-egitimi-basladi>
<https://www.hurriyet.com.tr/gundem/iste-secmeli-kurtce-nin-turkiye-haritasi-22534618>

⁴⁷ <https://www.memurlar.net/haber/291481/kurtce-ogretmen-adaylarindan-eylem-video.html>

⁴⁸ <https://www.memurlar.net/haber/291481/kurtce-ogretmen-adaylarindan-eylem-video.html>

⁴⁹ <https://dogruhaber.com.tr/haber/51481-mardin-artuklu-universitesi-secmeli-kurtce-ders-surecin-den-cekiliriz/>

<https://www.memurlar.net/haber/291481/kurtce-ogretmen-adaylarindan-eylem-video.html>

li hember mafên mirovî, ji bo bi awayekî çalak biryardana saziyên perwerdehiya bilind a di xebatên akademîk, standard, birêveberî û aktîvîteyên eleqedar de asteke xwe-birêveberî ya pêwîst e.

18. Xweserî, pêş-şerteke mecbûrî ye ku şeweyê sazûmanî yê azadiya akademîk û bicihanîna lazim a fonksiyonên bo personelên akademîk û saziyan hiştî dixê bin garantiyê.

29. Dewletên endam, di bin mukelefiyetê de ne ku saziyên perwerdehiya bilind ji çavkaniyeke tehdîdê ya muhtemel ya li hember xweseriya wan biparêzin.

20. Xweserî, ji teref saziyên perwerdehiya bilind divê wekî behaneyekê neyê bikaranîn ji bo sinordarkirina mafên personelên akademîk ku bi standardên navneteweyî yên din û vê pêşniyarê de hatine temînkirin.⁵⁰

Wekî di vê jêgirtinê de tê dîtin, di nimûneya jor de YOKê, bi rêya mudaxaleya kontenjana ji teref zanîngehê diyarkirî, xwendekarên bo beşê hatine qebûlkirin mexdûr kirine, bi awayekî fişarker mudaxaleyê birêveberiya MAUyê kiriye. Piştî daxuyaniya YOKê ya daxistina kontenjanên girtina xwendakaran ji bo lîsansa bilind a bêtez, xwendekarên ku heq kiribûn bikevin beşê, bi daxuyaniyeke çapemeniyê ev biryara YOKê protesto kirine û YOK vexwendine ku vê biryarê vekîşîne (*Doğruhaber*, 28ê cotmeha 2012an).⁵¹ Wekî xwendekaran, Rektoriya MAUyê jî di 28ê cotmeha 2012an de daxuyaniyeke çapemeniyê weşandiye. Di daxuyaniyê de biryara YOKê ya daxistina kontenjanan bi awayekî tund hatiye rexnekirin, hatiye diyarkirin ku di girtina xwendekaran de “liyaqat” esas bûye û zanîngeh dê ji proseya dersên kurdî yê hilbijarî vekîşe. Di daxuyaniyê de îfadeyên wisa hatine diyarkirin:

Beriya ku em fikra xwe ya vekîşîna ji proseya dersa kurdî ya hilbijarî pêk binin em xusûsên li jêr bo raya giştî û merciyên eleqedar pêşkêş dikin:

[...]

Girîngtirin gava vebûna demokratîk bêguman ew gav e ku rê li ber vedike zimanê kurdî biqedeme di perwerdehiyê de were bikaranîn. Wekî yekeya Kurdolojîyê ya Zanîngeha Mardin Artuklu yê me biryara piştgiyariya vê gavê da û di dewsa lêpirsîna niyetên li paş wê, me tercîh kir ku em ji aliye çendanî û çawanîyê hundirê wê tijî bikin.

⁵⁰ Yüksek Öğretim Akademik Personelinin Durumuna İlişkin Tavsiye, 1997, s.7 <http://80.251.40.59/politics.ankara.edu.tr/altipar/Yayinlar/Yukse%20Ogretim%20Tavsiye.pdf>

⁵¹ <https://dogruhaber.com.tr/haber/51481-mardin-artuklu-universitesi-secmeli-kurtce-ders-surecin-den-cekiliriz/>

<https://www.memurlar.net/haber/291481/kurtce-ogretmen-adaylarindan-eylem-video.html>

Di vê çarçoveyê de:

Me yekeya xwe ya Kurdolojiyê bi 10 elemanên hîndekariyê yên qadroyî xurt kir ku ew di qadên ziman, edebiyat û çanda kurdi de xwedan pisporî ne û herî kêr xebatên wan ên deh salî hene; di vê maweyê de me bes “liyaqata” elemanên eleqedar wekî pîvan qebûl kir.

Me xwendekarên lîsansa bilind a bîtez dîsa bi girîngiya liyaqatê girt ku tevî yên nû hejmara wan digihîje 60an û hinekên wan tezên xwe teslîm kirine û mezûn bûne.

[...]

7) Me 2528 endamên ku muraceatê îlana me ya “Perwerdehiya Lîsansa Bilind a Bêtez a Kurdiya Hilbijarî” kirî, ku niha tê xwestin bibe pîrgirêk, di bin koordînasyona Yekeya Ezmûn a Bajari ya OSYMyê li 10 dibistanên cuda girtin ezmûnê û di encama nîrxandîneke objektîf de ku ji bilî liyaqatê me tu tiştê nekîr pîvan, me qeyda kesî û kiryarên bicihkirina 500 kesî tamam kir. Qismekî mezin ê van 500 kesan dev ji karên xwe yên li nav an jî derveyê welat berdan, hin kes bi takekesî hin kes jî bi malbata xwe re niha mala xwe bar kirine Mêrdînê û niha li bendê ne ku dest bi perwerdehiyê bikin.

[...]

Encam: Tevî ku em diyar dikin em hê jî bihêvî ne, heke hejmara 500 kesên ku qeyda teqez a li Bernameya Lîsansa Bilind a Bêtez a Dersa Kurdî ya Hilbijarî kirî neyê pejirandin û destûra formasyonê neyê dayîn bo 234 endamên ku formasyona wan nîn e, em bi rêzdarî bo raya giştî radigihînin ku em ê jî proseya têkildarê Dersa Kurdî ya Hilbijarî vekişin ku halê hazir me deh roj e sekinandîye. (Zanîngeha Mardin Artukluyê, Yekeya Têkiliyên Gel û Çapemeniyê)⁵²

Beşdarekê/jî ji MAUyê anî ziman ku piştî vê daxuyaniya birêveberiya zanîngehê ne YOKê ne jî MAUyê di vê mijarê de paş de gav neavêtiye, zanîngehê perwerdehiya lîsansa bilind a bêtez daye dewamkirin û kontenjana 500 kesî wekî serdema yekem û serdema duyem kiriye du beş. Wekî jî wê jêgirtinê jî tê dîtin, YOK û desthilatdariya navendî her çî qas bo qada Xebatên Kurdî li zanîngehan cih vebikin jî her tim hewl didin ku vê qadê di bin kontrol û birêveberiya xwe de bihêlin. Ji aliyekî din, daxuyaniya çapemeniyê ya MAUyê di derbarê çavkaniyên hêrsdariya di navbera

⁵² Kamuoyu Açıklaması (Seçmeli Kürtçe Dersi)

<http://www.mardintime.com/m/?id=2137>

<http://www.radikal.com.tr/egitim/artuklu-universitesi-kurtce-ogretmen-yetistirmeyecek-1102072/>

YOK û MAUYê de hin tiştan nîşan dide. Di vê daxuyaniyê de birêveberiya MAUYê pir zêde balê dikşîne ser peyva “liyaqatê”. Di nivîseke protestoyê ya wisa de ew qas balkişandana ser têgeha “liyaqatê” nîşan dide ku hêrsdariya têkildarê kontenjanê ya di navbera YOKê û MAUYê de bi esasî li ser mijara girtina xwendekaran a li gor “liyaqatê” ye. Ji 2.528 kesên ku serî li vê bernameya bo gihandina mamosteyên kurdî vebûyî dane, hîlbijartina 500 kesan dê li gor kîjan krîteran be, wekî sedema bîngêhî a mudaxeleya YOKê derdikeve holê. Wekî di beşên pêş ên raporê de dê were nîşandan, mijara “liyaqatê” anku diyarkirina xwendekarên bo gihandina mamostetiya kurdî û bi giştî jî hîlbijartina xwendekarên lîsansa bilind û mijarên qadroyîbûna têkildarê personelên akademîk dê bibin mijarên ku herî zêde bal tînin kişandin dema Gerinendeyê Enstîtûya Zimanên Zindî û Alîkarê Rektor Kadri Yildirim îstîfa bike.

4.1.2 Hewlên Hêzên Mehelî yê Mêrdîni û Derdorên Mihafezekar ên nav Zanîngehê ji bo Astengkirina Azadiyên Akademîk û Azadiya Derbirînê

Bûyereke din a girîng jî di sala 2013an de diqewime ku bandoreke neyênî li ser xweseriya zanîngehê ya MAUYê dike. Kesekê/î an jî hin kesên ku ji birêveberiya Serdar Bedii Omay ya li MAUYê û jî derdora azad a qîsmî ya li nav zanîngehê aciz dibin, raporekê “îxbarê” amade dikin ku Rektoriya MAUYê bi “dûrbûna ji derdora îslamî” sûcdar dike û ev rapor bi rêya e-nameyê bo YOKê, hin birêveberên payebilind ên dewletê û birêveberiya zanîngehê tê şandin. Ji ber ku rapor jî navnîşana e-nameya F. D.yê li MAUYê endamê hîndekariyê hatiye şandin, tê îdiakirin ku rapor jî teref F. D. hatiye amadekirin. Lê F. D.yê ku di derbarê mijarê de daxuyanî daye, îdia dike ku şifreya e-nameya wî hatiye şikestin û komployek li hember wî hatiye amadekirin. Ev rapora îxbarê ku birêveberiya Serdar Bedii Omay bi qadroyîbûn û cihêkariyê sûcdar dike û hin akademîsyenan deqsoî dike, hin akademîsyenên MAUYê ku berê di birêveberiya partiyên legal ên kurd û birêveberiyên mehelî de xebitîne wekî sûcdar dinirxîne û dike mijara îxbarê û dinivîse ku hin akademîsyen çepgir, alîgirê elewîyan û ateîst in û jî ber vê jî sûcdar in. Piştî ku rapor bi raya giştî re hatiye parvekirin, birêveberiya zanîngehê bi daxuyaniyekê ev rapor şermezar kirîye. (Hevdîtin; Cumhuriyet, 23ê Sibata 2013an; Hürriyet, 23ê Sibata 2013an)

Belavkirina raporeke “îxbarê” ya wisa, di nav zanîngehê de dibe sedema degvedaneke mezin û di nav akademîsyenên muxalîf de dibe sedema dilnerehetiyê. Nayê zanîn ku rapor jî teref kê hatiye amadekirin. Akademîsyenên ku di derbarê mijarê de me ji wan pirs kirin, anîn zîman ku wisa difikirin ev rapor jî teref hin derdorên li nav zanîngehê (akademîsyen û karmend) yê ku ji azadiyên derbirînê û akademîk ên li zanîngehê aciz in û hêzên mehelî yê dijberên birêveberiya zanîngehê hatiye amadekirin.

Dema ku li hember rektoriya serdemê sûcdarkirinên wisa berdewam bûn ku

wekî “ji binî” dikarin werin binavkirin, di heman demê de li zanîngehê di qada îxlalên mafî yê li ser azadiyên akademîk, azadiya derbirinê û komên LGBTÎ+ de îxlaleke din qewimî û di çapemeniyê de jî xuya bû. Doçentê Alikar Dr. Levent Şentürkê ku Li Fakulteya Mîmariyê dixebite, roja 17ê nîsana 2014an plan dike ku panelekê bi sernavê “Ji Nexweşiyê ber bi Daxwaza Mafê – Seyra Manîdarkirina Hevzayendiyê” organîze bike ku jî teref Alî Erol were pêkanîn. Piştî ku tê bihistin ev panel dê were organîzekirin, hem jî derdorên bajarê Mêrdînê hem jî jî derdorên zanîngehê bertêkên zayendperest û dij LGBTÎ+ yê dijminane derdikevin. (Cumhuriyet, 20ê adara 2014an û beyanên hin beşdaran).

Di nav komên bertêkdar yê li dijî panela plankirî de Mardin Dost-Der (Komeleya Dostanî Perwerdehî Alikarî û Piştewaniyê) jî heye û serokê komeleyê Mehmet Arasan di derbarê mijarê de daxuyaniyeke nivîskî diweşîne:

Daxwaza lidarxistina paneleke rasterast hemberê namûs û ‘ara gelê me yê misilman û pêşengiya saziyeke wekî Zanîngeha Mardin Artukluyê em gelek êşandine. Em vê panela kirêt bi awayê herî tund şermazar dikin. Em hemû kes û saziyên ku dixwazin vê panelê li dar bixin, alikarî bikin û sponsorî bikin, gilî dikin bo gelê xwe yê misilman yê emsalê namûs û iffetê (*Milliyet*, 21ê nîsana 2014an).⁵³

Mele jî bertêk li hember panelê nişan didin û nûnerê herêmi yê Din-Bir-Senê Mehmet Şirin Ersan di derbarê panelê de van gotinan tîne ziman:

Haya me jê heye ku ev panel ne xebateke akademîk e. Nişaneyê herî girîng ev e ku kesê wekî axaftvan bo panelê hatiye vexwendin, ne kesekî wisa ye ku di derbarê mijarê de xebatên akademîk kirine. Ev kes wekî birêveberê rêxistinekê tê naskirin ku ew rêxistin li seranserê welat xwedan mîsyona belavkirina propagandaya fehma hevzayendiyê ye. Lewra li vir armanc ne fealiyeteke akademîk e lê bi rêya mehandina nîrx û hesasiyeten bîngêhîn ên civakê, bi gotina hin mamosteyên li Fakulteya Mîmariyê, şoreşeke bêdeng e. Zanîngeha Mardin Artukluyê gelo bûye fakulteyêke wisa ku kesên di daxwaza pêkanîna şoreşekê de ne, bi giranî li wir cih bigirin? Fakulteya Mîmariyê demek berê jî bi gotegotên pêkanîna civata eraqê ya giştî hatibû bihistin ku li binaya fakulteyê, mamosteyekî serokê beşê ligel xwendekarên xwe pêk anîbû[...] Sedema bîngêhîn a van rûdanên li Fakulteya Mîmariyê gelo li fakulteyê bi zanebûn kombûna mamosteyên xwedan “rihê Geziyê” ne ku li zanîngehên din

53 <https://www.milliyet.com.tr/gundem/escinsellik-paneli-mardini-karistirdi-1870564>

derfetên belavkirina fikrên xwe nabînin? Ev hemû tişt û di dawiyê de hewla panela ku bi daxwaza pêkanîna şoreşeke bêdeng tê kirin, ji aliyê cihê ku niha zanîngeh lê ye metirsîdar e. Metirsîyên me yên dûrketina zanîngehê ya ji mîsyona xwe ya avakirinê zêde dikin. Şîrovekirina mijarê ya ji teref rêxistinên civaka sîvil ya bi niyet û armançên cuda ya di bin maskeya dînî de, endîşe û metirsîyên me yên li ser mijarê zêde dikin (*Milliyet*, 21ê nîsana 2014an).⁵⁴

Piştî van daxuyaniyên zayendperest, dij LGBTÎ+ û daxwaz dikin ku li zanîngehê li ser xeteye îslamî fealiyet werin kirin, rektor û dekan paş de gav diavêjin û ev panel ji teref birêveberiya zanîngehê tê betalkirin (*Milliyet*, 21ê nîsana 2015an).⁵⁵ Ji teref rektoriyê betalkirina vê panelê, nişan dide tevî ku birêveberiya zanîngehê li hember YOKê di mijara bernameya lîsansa bilind a bêtez de berxwedaneke girîng nişan bide ji dema mijar takekesên LGBTÎ+ bin esasen bi derdorên homofobîk û mihafezekar re li hev dike. Lewra derdikeve holê ku rektorî di mijara azadiya derbirinê û azadiya akademîk de têra xwe helwesteke akademîk a azadîxwaz nagire/nikare bigire.

Piştî bertekên dij LGBTÎ+ betalkirina panelê, îxlaleke girîng e ku rektoriyê di qada azadiya derbirinê de pêk aniyê, ku di heyama Serdar Bedîi Omay de li medyayê olan daye. Bi betalkirina panelê helwestên LGBTÎ+fobîk têne meşrûkirin. Piştî vê bûyerê, li ser malpereke înternetê ya bi navê Doğruhaberê, di nivîsekê de ku ji teref M. Mufit Yaray hatiye nivîsandin, Levent Şentürkê ku li Fakulteya mîmariyê akademîsyen û organizekarê panelê, wekî hedef tê nişandan: nûçeya bi sernavê “Betalkirin ne bes e, divê ev ên bêexlaq ji Mêrdînê herin!” akademîsyen Levent Şentürk “xurîfî” tê pênasekirin û rektorê MAUYê Serdar Bedîi Omay bi awayekî eşkere tê sûcdarkirin û bang li hikûmet û YOKê tê kirin ku mudaxele yê zanîngehê bikin:

[...] Hikûmet û YOK dê bes temaşê bikin ku hin kes bi navê azadiyê takekesî rabin û bikevin nav fealiyetên ku hemû civakê jehrî bike û vê yekê bi derfetên dewletê dayî û bi bikaranîna navên akademîk bike? Kes nikare ji wan bipirse bê ka li fakulteya mîmariyê karê hevzayendiyê çî ye? Rektore Zanîngeha Mardin Artuklu yê tevî ku ji aliyekê peyamên Şeva Qedrê parve dike çawa di serî de destûr da, hişt ku navê zanîngeha wî bikeve nav eletewşiyêke wisa? Gelo têkiliyêke wî ya hissî ligel van hevzayendan heye? Digel ku bi hest û baweriya dînî yên gel û bajarê Mêrdînê dizane jî, heta roja dawiyê destûrdayîna vê konferansa provokatîf, wî nake tekane berpirsiyarê van hemû bûyeran? Birêz rektor dikaribû hesabê bûyerên muhte-

⁵⁴ <https://www.milliyet.com.tr/gundem/escinsellik-paneli-mardini-karistirdi-1870564>

⁵⁵ <https://www.milliyet.com.tr/gundem/escinsellik-paneli-mardini-karistirdi-1870564>

mel bidaya? (www.dogruhaber.com, 17ê nîsana 2014an).⁵⁶

Di heman qonaxê de 12 akademîsyen, daxuyaniyekê diweşînin ku tê de hemû fişarên qewimî şermezar dikin û di daxuyaniyê de cih didin van gotinan:

Sedem, îdiayeke derrastî û bêbinyad bû ku digot ev pêşkêşiyên di çarçoveya derseke lîsansa bilind de, dê heqaret li nîrxên me yê dînî bikin. Nayê qebûlîkirin ku fakulteya me û zanîngeha me di ser şexsan re wekî hedef were nîşandan. Bêdengmayîna li hember ferzîkirinên tineker ên qada azadiya akademîk xeta ye. Hedefnîşandana hebûna akademîk ya fakulteya me, zanîngeha me, mêvanên me, endamên hîndekariyê ku ji her aliyê cihanê hatine û xwendekarên me yê xwedan kokên cuda yê dînî, sosyo-çandî û etnikî; kesernak û derveyê hiqûqê ye. Divê bi nefret, tomet û yêdinkirinê, çalakiyên me yê akademîk neyên astengîkirin. Çalakiyên me yê zanistî bi tu awayî heqaret li bawerî, nijad, ziman, dîn û şeweyê jîyanê nakin. Tu komekê nake armanc û nîrxên tu kesî piçûk naxîne (*Milliyet*, 21ê nîsana 2014an).⁵⁷

4.1.3 Tasfiyeya Birêveberiya Serdar Bedii Omay di sala 2014an de

Di nav atmosfereke wisa de ku gotarên dijminane yê li hember fealiyetên birêveberiya MAUyê belav dibûn, saziyên dewletê dikevin nav liv û tevgerê û bi îdiaya gendeliyê di îhaleyên MAUyê yê meha çiriya paşîn a 2014an de, ji teref Dozgeriya Mêrdînê di meha tîrmehê de lêpîrsîneke berfireh dest pê dike û li odeyên rektor û dekanan lêgerîn tê kirin. Paşê jî bi berfirekîrîna vê lêpîrsînê 68 kesên ku Prof. Dr. Kadri Yildirimê Gerîndeyê Enstîtûya Zimanên Zindî û Alikarê Rektor jî di nav de tên desteserkirin. Di nav kesên desteserkirî de ligel karsazên beşdarê îhaleyan bûne, Sekreterê Giştî yê Zanîngehê, Alikarê Sekreterê Giştî, Dekanê Fakulteya Hunerê jî hene. Di dema vê operasyonê de, odeya rektorê zanîngehê Serdar Bedii Omay jî di nav de, li odeyên dekanan lêgerîn pêk tê û gelek hard disk, ewraq û dosye jî tên desteserkirin (*Cumhuriyet*, 19ê çiriya paşîn a 2014an). Ji kesên desteserkirî 29 kes, Alikarê Rektor û Gerîndeyê Enstîtûya Zimanên Zindî Prof. Dr. Kadri Yildirim jî di nav de, bi îdiaya “avakirina rêxistinê bi armanca sûckirinê, endambûyîna rêxistinê, di çarçoveya rêxistinê de fesadixistina nav îhaleyê, sextekariya wesfdar ya li dij saziya giştî, eşkerekirina agahiyên veşartî” bi daxwaza girtinê bo mehkemeyê hatin sewqîkirin. Roja din, 24 çar kesên ku Kadri Yildirim jî di nav de tên berdan lê 5 kes

⁵⁶ <https://dogruhaber.com.tr/haber/125261-iptal-yetmez-bu-ahlaksizlar-mardinden-gitmeli/>

⁵⁷ <https://www.milliyet.com.tr/gundem/escinsellik-paneli-mardini-karistirdi-1870564>

tên girtin (*Evrensel* û *ilkehaber.com*, 22ê çiriya paşîn a 2014an).

Piştî van bûyeran, di 26ê çiriya paşîn a 2014an de gotareke Kadri Yildirim di çapemeniyê de derdikeye. Di vê daxuyaniya xwe de, lêpîrsîna li ser xwe û desteserkirina xwe, bi qadroyên lîsansa bilind a bêtez ve girê dide ku dihat plankirin ev bername mamosteyên dersên hilbijarî yê kurdî bigihîne ku wekî di beşên paş ên vê raporê de hatibû diyarkirin, du sal berê, di sala 2012an de di navbera YOKê û MAUyê de bibû sedema tansiyonê û di daxuyaniya çapemeniyê de zêde bal hatibû kişandin ser peyva “liyaqatê”. Yildirim tîne ziman ku ji ber ku wî daxwazên parlementeran ên qadroyîbûnê red kirine rastê komployek wisa hatiye.

Destûrnedayîna min a girtina mirovan a bêheq bo Kurdolojiyê; Di derbarê wan endaman de ku muraceatê îlana bernameya me ya ji bo 500 xwendekarî kirî, parlementeran faks şandin ji min re û listeya navan dan min. Cemaet, terîqet, sendîka û komeleyan jî he-man sipariş da min. Min hesab kir, hejmara wan 500î derbas dikir. Roja ezmûnê min xwendekar li hev civandin, rewşê îzeh kir û hemû ew listeyên siparişê qetandin û avêtin çopê. Xwezî min neavêta û îro wekî belge nîşanê we bida. Welhasil, ji ber ku ev sipariş bi cih nehatin wan dest bi êrişê kir û bi gotinên ku ji 500 kesên min girtî 480 kes sempâtizanên PKKyê ne, bi vî awayî hin rapor û îxbarname gihandin YOKê, MEBê û Wezareta Karên Navxweyî, Serokkomarî û Serokwezîriyê. Ji YOKê lêpîrsîner hatin û ez xistim bin lêpîrsînê. Lê di wan deman de em di nav pêvajoyeke şer de derbas dibûn û derdora BDPyê bernameya me protesto dikir û hişyarî didan kesên nêzikê xwe ku muraceatê vê bernameyê nekin. Anku yekane terefê ku liste neda me BDP bû. Jixwe di nav kesên ku me girtî, mirovên ji her derdorê yê ji ezmûnê serkeftî hebûn. Anku mesele cuda ye (*Yurt Haber*, 25ê çiriya paşîn a 2014an).

Beşdarekê/î ku di wê demê de li enstîtûyê dixebitî û di qonaxa rewşa awarte de bi KHKyê îxrac bûyî, fişara li ser enstîtûyê ya ji teref derdorên nêzikê desthilatdariyê, ji bo diyarkirina qadroyan û girtina qadroyên xwe bo beşê, bi van gotinan anî ziman:

Di demên ezmûnan de, heke mirov jidil bibêje, ji her derdorê însan dihatin anku digotin vê bigrin, wê bigrin. Anku ev zarokên parlementeran in, vê bigrin, wê bigrin, Fethûllahçiyân jixwe liste dişandin, me guh nedida. Jidil dibêjim, me guh neda tu kesî, ne ji vî, ne ji wî, anku me guh neda tu kesî, di vê mijarê de em paqij in

anku. Çi HDPyî, çi AKPyî, çi Fethûllahî, çi cemateke din yanî. Di vê mijarê de Kadri Yildirim jî bedela wê da. Me jî, Kadri Yildirim jî bedela wê da, bi dûrxistina bi vî awayî. Çimkî em di meseleyên wisa de baldar bûn.

Lewra, hem Kadri Yildirim hem jî akademîsyenên têkildarê mijarê ku me ligel wan hevpeyvîn kirî, sedema bingehîn a desteserkirina Kadri Yildirim û vê operasyonê li dij birêveberiya MAUyê lidarxistî, wekî êrişeke YOKê ya li hember derdora azad a qismî ya zanîngehê, ji holê-rakirina xweseriya zanîngehê, bi armanca kontrolkirina hilibjartina xwendekaran û qadrobûyîna li zanîngehê ve girê dan. Ji aliyekî din, heman beşdarên ligel van nêrînan anîn ziman ku di birêveberiya zanîngehê de hin kesan belkî di mijarên darayî de bêrêti an jî di usûlê de xeta kiribin û ev jî di tasfiyeya birêveberiya zanîngehê de hat bikaranîn. Di qonaxa pêş de, Kadri Yildirimê alîkarê rektor û gerîndeyê enstîtûyê jî sûcên di derbarê xwe de beraet kirîye. (Hevpeyvîna ligel Kadri Yildirim, 7ê tebaxa 2020an).

Di qonaxa pêş de ya bûyerên li jor behskirî, di meha kanûna pêşîn a 2014an de yekem rektorê MAUyê Serdar Bedii Omay, li gor daxwaza Serdozgeriya Mêrdînê ji teref lijneya venihêrtina YOKê ji berpirsiyariya rektoriyê tê girtin û di dewsa wî de dekanê Fakulteya Îlahiyatê Ahmet Agirakca wekî rektor tê tayînkirin (*Cumhuriyet*, 4ê kanûna pêşîn a 2014an). Piştî tayîna rektorê nû, Gerîndeyê Enstîtûya Zimanên Zindî û Alîkarê Rektor Kadri Yildirim di kanûna paşîn a 2015an de daxwaznameya îstîfayê pêşkêş dike bo birêveberiya zanîngehê (*Hürriyet*, 14ê kanûna paşîn a 2015an).

4.2. Heyama Rektore Düyem Ahmet Agirakça: Paşveçûna di Azadiyên Akademîk de

Di sala 2014an de, piştî ku Serdar Bedii Omay ji kar hat dûrxistin, Ahmet Agirakçayê ku dest pê kir wekaleten rektoriyê bi rê ve bibe, bi awayekî fermî di adara 2015an de bo berpirsiyariya rektoriyê hat tayînkirin. Ahmet Agirakça heta sala 2019an rektorî kirîye û paşê jî di 22yê tebaxa 2019an de di dewsa wî de rektore sêyem İbrahim Özcoşar hat tayînkirin. Dema ku ev rapor dihat amadekirin İbrahim Özcoşar Rektoriya MAUyê bi rê ve dibir.

Beşdarên ku li MAUyê xebitîne, heyama Ahmet Agirakçayê rektore düyem; bi rengdêrên wekî “paşveçûn”, “kabûs” û “tarî” pênase kirin. Beşdarekêf jî bo binavkirina heyama Agirakça ifadeya “Agirakça wekî bûldozerekî di ser me re derbas bû. YOK gelek baş dizane ku kengê, kîjan mirovî bine ku derê.” bi kar anî. Yek jî îxlalên mafî yên herî girîng ên bi giştî li zanîngehên di nav sînoren Tirkîyeyê de hatî kirin û mudaxleyên herî mezin ên li dij xweseriya zanîngehê, wekî ku dê di beşa pêş

de jî were behskirin, di serdema rewşa awarte ya 2016an de destpêkirî, rakirina hîlbijartinên rektoriyê yên ku li nav zanîngehan pêk dihat û bêyi hîlbijartinan, jî teref Serokkomariyê rasterast tayînkirina rektoran e. Di encama rûdanên resen yên li MAUYê, wekî ku li jor hat diyarkirin, rektorê duyem Ahmet Agirakça gelek beriya heyama rewşa awarte, di adara 2015an de jî teref Serokkomar Receb Tayîb Erdogan wekî rektorê MAUYê hat tayînkirin (*Cumhuriyet Egitim Eki*, 19ê adara 2015an).

4.2.1 Li Zanîngehê Tasfiye, Zordarî, Tirsandin, Çavtirsikirin û Tehdît

Di heyama Agirakça de ku dema hat li ser berpirsiyariya rektoriyê îfadeya “nûnerê Erdogan im” bi kar anî, li hember akademîsyenên jî dîsîplînên cuda gelek îxlalên mafi pêk hatin û qadroyên heyama Serdar Bedii Omay pêkhatî, di asteke girîng de jî zanîngehê hatine tasfiyekirin. Polîtîkaya tasfiyeyê ya di heyama Agirakça de pêkhatî herwiha bi awayekî wekî delîl xuya dike ku heyameke berê operasyona li hember birêveberiya zanîngehê ne bi sedemên darayî sinordar e. Bi operasyona darayî ya destpêkirî û tasfiyekirina qadroyên nexwestî, di heyama Agirakça de li hember qadroyên akademîk dewam dike. Di heyama navborî de, qîsmeke îxlalên mafi yên li hember akademîsyenên bin banê MAUYê, di çapemeniyê de jî xuya dike. Di vê heyamê de, akademîsyenên ewropayî yên li MAUYê jî di nav de, karê gelek akademîsyenên biyanî tên bidawîkirin. Di nûçeyeke rojnameya Cumhuriyetê de tê gotin ku karê 25 akademîsyenên biyanî hatiye bidawîkirin (*Cumhuriyet*, 23ê sibata 2017an).

Nûçeyên din ku di vê heyamê de di çapemeniyê de tînin di derbarê weşanên Agirakça û nêrinên wî yên siyasî yên salên berê de ne. Bo nimûne, weşaneke bi navê Ansîklopediya Îslamê dikeve rojeva medyayê ku Agirakça serperîştîya weşana wê kiriye. Di vê ansîklopediyê de fikrên wekî pêwîstiya kuştina kesên ku jî misilman-tiyê derketine û dinê xwe guhertine, pêwîstiya lêdana jinan heke bo mêrê xwe îtaet nekin, demokrasî û demokrasîya civakî nîzamên şîrkê ne, cih girtine (*Cumhuriyet*, 28ê adara 2018an). Beşdaran di derbarê helwesta siyasî û dînî ya Agirakça de anîn ziman ku piştî tayîna wî, li zanîngehê derdora azadiyê ya qîsmî bi awayekî berçav, bi awayekî neyênî guheriyê û pratîkên mihafezekar û fişarker pêk hatine. Di dewsa panel, konferans û semînerên bi ziman û babetên cuda de giranî hatiye dayîn ser çalakiyên tîkildarê çand û zimanê erebî. Di hevpeyvinan de hatiye gotin ku dersên hîlbijarî yên erebî, suryanî û kurdî bi înisîyatîfa xwendekaran bi xwe dihat hîlbijartin û herwiha jî teref endamên hîndekariyê yên mêvan, li beranberê meaşê îlawe dersên kurdî dihat dayîn. Hat îfadekirin ku daxwazê zêde hebûye û xwendekarên her beşê karîbûne du saet dersên kurdî bigirin. Lê belê, îfade kirin ku ev çend salên dawî şikayetên wisa digihin wan ku serokên beşan û hin mamoste destûr nadin ev beş vebibin û zor didin xwendekaran ku dersên din hîlbijêrin.

Ji Fakulteya Mîmariyê, Peywirdarê Lêkolînê Emre Ozyetiş, rastê îxlaleke giran ya mafî hatiye. Li gor hin îdiayan, îxlalên mafî yên li hember Ozyetiş, piştî ku li dersa xwe behsa mijarên wekî zayenda civakî, tayînkirina zayendê dike û paşê ji xwendekarekê wî, wî bi yek ji serekeyên Mêrdinê îxbar dike (Hevdîtina ligel Emre Ozyetiş, 13ê gulana 2020an). Paşê Agirakça, Ozyetiş vedixwîne odeya xwe û heqaretên zayendperest lê dike. Ozyetiş, di nûçeyêke 27ê kanûna pêşîn a 2017an de, ku ji teref Zeynep Yunculerê hatiye amadekirin û li ser platforma înternetê ya bi navê *Journoyê* hatiye weşandin, bi van gotinan tîne ziman ku rektor bi gotinên zayendperest ew tehdît kiriyê:

Agirakça, jixweber pirseke wisa ji min kir “Tu dixwazî bibî kekî?” Li hember matmayîna min wisa dewam kir “Haya te jê nîn e ku tu li Mêrdinê yî?” Dema min îfade dikir ku dixwazim fehm bikim çî qewimiye bi qêrînî ji min re got “Derkeve derve! Min jê re got tiştê ku ew dike gotinên nefretê ne û ez ê di derbarê wî de bangewaziya sûcê bikim. Wî jî wekî ku destê xwe biavêje sîlehê bir piştî xwe û ji bo ez ji odeyê derkevim ez tehdît kirim (*Journo*, 27ê kanûna pêşîn a 2017an).⁵⁸

Di nûçeyê de herwiha hatiye diyarkirin ku di heman demê de bi rêya telefonê li rektor geriyane û rektor Agirakça bo rojnamevanê lê gerî ev gotin aniyê ziman:

Ev mêr bêedeb û rezil e. Li dibistanê ji zarokan re behsa tiştên bêedeb dike. Ez li dibistana xwe mamosteyê mêr yê wisa naxwazim ku wekî keçikan tevdi gere. Heke hûn jî vê nûçeyê çêbikin hûn ê belê wê bidin, ez ê dozê li we vekim. Qet xwe aciz nekin. Dê serê we bikeve belayê (*Journo*, 27ê kanûna pêşîn a 2017an).

Piştî vê bûyerê akademîsyen Ozyetiş, di derbarê rektorîyê de bangewaziya sûcê dike. Piştî bangewaziya sûcê ji teref rektorîyê, ji Fakulteya Mîmariyê tê sirgûnkirin bo Fakulteya Perwerdehiya Bedenî ya ku xwendekar lê nîn in. Ji ber ku rektorî afîşe dike û di derbarê wî de bangewaziya sûcê dike, bi behaneyê parvekirinên wî yên medyaya civakî, bi îdiaya “pesindayîna rêxistinên terorê, tehkîrkirina mezinên dewletê û birêveberiya zanîngehê” li hember Ozyetiş lêpîrsîna dîsîplînê tê vekirin (Evrensel, 29ê kanûna pêşîn a 2017an; *Journo* 18ê kanûna paşîn a 2019).⁵⁹ Herwiha, ji teref dozgeriyê di derbarê Ozyetiş de ji ber sûcên propagandaya rêxistina terorê, heqaretkirina li serokkomar û heqaretkirina li tirkîniyê lêpîrsîn tîne vekirin û Ozyetiş du caran tê desteserkirin (Hewpeyvîna ligel Emre Ozyetiş, 13ê gulana 2020an).

⁵⁸ <https://journo.com.tr/agirakca-kiz-gibi-hoca-istemiyor>

⁵⁹ <https://www.evrensel.net/haber/342025/cinsiyetci-sozlere-maruz-kaldi-yeri-degistirildi>

Li gor Biryara Pêşniyarî ya li ser Statûya Personelên Akademîk ên Perwerdehiya Bilind a UNESCOyê:

Saziyên perwerdehiya bilind, divê hewl bidin ku birêveberiyên xwe binin haleke zelal ku karibin werin venihêrtin. Ev sazî divê ji van aliyên ve venihêrtinbar bin:

(g) Dabînkirina muameleya wekhev ya li hember jin û kêmaran û qebûlkirina usûl û siyasayên bo rakirina tacizên cinsî û nijadî,

(h) Dabînkirina neastengkirina xebatên li sinifê an jî derfetên lêkolînê yê personelê hîndekariyê yê perwerdehiya bilind a bi rêya şidet, tehdît û tacizê;⁶⁰

Prensîbên ku li jor hatine diyarkirin di bûyera Emre Ozyetiş de bi temamî hatine îxlalkirin. Piştî van îxlalan, ne kesên ku îxlal pêk anîne lê Ozyetiş hatiye cezakirin. *Mobbinga* li hember wî çî qas diçe zêde dibe, êdî nikare li ber xwe bide û di havîna 2018an de ji peywira xwe îstîfa dike. Di proseya berdewam de ji hemû dozên li hember wî vekirî beraet kiriyê (Hevpeyvîna ligel Emre Ozyetiş, 13ê gulana 2020an).

Di wê heyamê de ku fişarên Agirakça dewam dikirin, heft akademîsyenên li MAUYê peywirdar ku di nav wan de muzîsyenê kurd Mehmet Atliyê ku li Fakulteya Mîmariyê akademîsyen bû, ji bo ku li hember îxlala mafî ya Ozyetiş derkevin û piştgiriya wî bikin daxwaznameyekê didin rektoriyê. Piştî vê daxwaznameyê heft kes rastê *mobbinge*ke giran û tehdîtan tîn. Naveroka tehdîtan ev in ku ew dê cezayên dîsîplînê bigirin û kariyera wan a akademîk dikare were astengkirin. Piştî van tehdîtan 4 kes înzeyî xwe ya daxwaznameyê vedikişînin. Mehmet Atli li hember fişaran li ber xwe dide û înzeyî xwe nakişîne; lê di tebaxa 2018an de Mehmet Atli û hevaleyê wî yê akademîsyen bi heman sedemê cezaya dîsîplînê digirin û paşê ji ji peywira xwe ya li MAUYê îstîfa dikan. (Hevpeyvîna ligel Mehmet Atli, 16ê nisana 2020an).

Tiştên ku Emre Ozyetiş û Mehmet Atli jiyane, bes hinek ji îxlalên mafî, çavtirsandin û fişarên li hember akademîsyenan in ku rektor bi şexsî, birêveberiyên zanîngehan jî wekî sazî bi cih tînin. Mîna van tiştan, azardana akademîsyenan ji teref rektor an jî birêveberan, gefxwarin, vekirina lêpîrsînên dîsîplînê bi armanca çavtirsandinê, guhertina cihên kar ên akademîsyenan, zordana bo îstîfayê an jî îxracîkirinê, îxlalên mafî yê gîştî ne. Li gor ku beşdarên ji me re behs kirî, azardana li odayên rektoran, gefxwarin û tirsandin ne tenê li MAUYê lê li zanîngehên din jî gewimîne.

60 UNESCO Yüksek Öğretim Akademik Personelin Statüsüne İlişkin Tavsiye Kararı
<http://80.251.40.59/politics.ankara.edu.tr/altipar/Yayinlar/Yuksekk%20Ogretim%20Tavsiye.pdf>

4.2.2. Cezakirina Akademîsyenên li Zanîngeha Zaxoyê Doktora Kirî

Li bin banê MAUyê, di heyama Agirakça de, îxlaleke mafî ya girîng ku di qada Xebatên Kurdî de hatiye kirin; vekirina lêpîrsîna îdarî ya li ser wan akademîsyenan e ku di heyama rektorê yekem Serdar Bedîî Omay de li Zanîngeha Zaxoyê ya girêdayî Birêveberiya Herêmî ya Kurdistanê dest bi doktorayê kirine û di heyama her du rektoran de jî bi periyod çûne Zaxoyê, û ji teref YOKê hev kêşîya dîplomayên wan nehatine dayîn. Di heyama Serdar Bedîî Omay de, ji ber ku di bin banê MAUyê de bernameyê doktorayê ya li ser kurdî nîne, rektor ligel Zanîngeha Zaxoyê protelek îmze dike. Bi vê protokolê rê li ber hin xwendekarên ji MAUyê vedibe ku wekî xwendekarên doktorayê herin Zaxoyê. Beşdarekê/î vê bernameyê ev rewş bi van gotinan anî ziman:

Li Tirkîyeyê jî bernameyê doktorayê tune bû, ew çax Serdar Bedîî Omay sax be, em bi hev re çûn. Ew û mamoste Kadri di sefereke Başûr de ji ber ku Zanîngeha Zaxoyê nêzîk e, bi wan re protokolek îmze kirin û, anku li cem me 6 endamên hîndekariyê hene, dikevin dersên me, heke hûn ji bo wan bernameyê doktorayê vekin, bi wan re jî helbet 3 peywirdarên hîndekariyê hebûn, me bi wan re li hev kir. Di vê çarçoveyê de bes ji bo vê yekê, protelek hat îmzekirin di dawîya 2013yan de. Li gor vê protokolê nivîsek dan me tevan. Em çûn Zanîngeha Zaxoyê û me qeyda xwe çêkir. 2014an de me dest bi perwerdehiyê kir. Piştî qonaxê dersan a 6 mehî jixwe em ketin proseya tezê. Anku bi vî awayî, di pêvajoya dersê de em diçûn û dihatin.

Li gor beşdaran, di serdema îmzekirina protokolê de, peymanê hev kêşîya dîplomayê di navbera YOKê û Zanîngeha Zaxoyê de heye. Akademîsyenên li vê bernameyê doktorayê qeydkirî, bi çûnûhatina Zanîngeha Zaxoyê beşdarî dersan dibin. Di dema van serdanên xwe de jî ji ber ku jixwe protokol hatiye îmzekirin û bi gelemperî dawîya hefteyê diçin Zaxoyê, ji bo çûnûhatinên xwe pêwîstî nabînin ku destûra îdarî bigirin. Paşê jî li Mêrdînê, di proseya dewamkirina xebatên xwe de tezên xwe yên doktorayê teslim dikin û ji Zanîngeha Zaxoyê dîplomayên xwe yên doktorayê digirin.

Beşdara/ê ku doktoraya xwe li Zanîngeha Zaxoyê temam kirî, ji bo girtina hev kêşîya dîplomaya xwe muraceatê Lijneya Navbera Zanîngehan a YOKê dike. Lê belê, YOK bo demeke dirêj muraceata hev kêşîyê disekinîne û piştî demeke dirêj muraceat biencam dibe. Di bersivê de tê ragihandin ku êdî peymanê hev kêşîyê ya YOKê ligel Zanîngeha Zaxoyê nîne. Ji ber betalbûna peymanê hev kêşîyê ya ligel Zanîngeha Zaxoyê, muraceata hev kêşîya dîplomayê ya beşdarê/î tê redkirin. Dema ku ev prose dewam dike, di serdema rektorê duyem, anku Agirakça de, li hember xwendekarên

ku bo doktorayê diçûn Zanîngeha Zaxoyê, lêpîrsîna îdarî tê vekirin. Lêpîrsîna îdarî bi tawanbariya ku ev xwendekar dema ji bo perwerdehiya xwe ya doktorayê derketine derveyê welat destûra îdarî ya nivîskî negirtine, bi sûcdariya “bêdestûr derketina derveyê welat” hatiye vekirin. Piştî vê lêpîrsînê cezaya birîna ji meaş li akademîsyenan tê birîn.

Îxlalên mafî yên li MAUyê pêkhatî bi van ne sînorkirî ne. Ligel ev ên behskirî gelek îxlalên mafî pêk tên li MAUyê di serdema Agirakça de. Her wekî di beşa ewil ya raporê de, di beşa “Em ê nebin hevparên vî sûcî!” de, îxlalên mafî yên giştî yên li hember akademîsyenên ku danezan îmze kirine û îxlalên mafî yên giştî yên heyama rewşa awarte de ku dê di beşa pêş de were behskirin. Ji aliyekî din, di vê beşa raporê de, di serdema her du rektoran de cudahiya kiryarên azadiya akademîk, xweseriya akademîk û azadiya derbirîne û xweseriya zanîngehê, xwe-rêveberiya zanîngehê û azadiyên akademîk bi kîjan rê û mekanîzmayan zirar dîtiye, hatiye hewldan ku bi nimûneya MAUyê were nîşandan.

5. BIDAWÎBÛNA PROSEYA DIYALOGÊ Û BANDORA GIŞTÎ YA HEYAMA REWŞA AWARTE LI SER XEBATÊN KURDÎ

Wekî di beşên paş de ji hat behskirin, di îxlalên mafî yê li hember akademîsyenan de, konjonktûra siyasî ya giştî, “politikaya kurd” a rojane ya dewletê, têkiliyên YE-Tirkiyeyê, rewşa pevçûna çekdarî, helwestên şexsî û akademîk ên rektorên ku li gor daxwazên desthilatdariya siyasî tevdiagerin, li ser azadiya derbirinê û azadiya akademîk di asteke girîng de bandor li ser şert û mercên xebatê yê akademîsyenan û îxlalên mafî dike.

Beşdarên dema behsa tecrubeyên xwe yê îxlalên mafî kirin, têgehên wekî “serdema rektor X”, “serdema rektor Y”, “serdema proseya çareseriyê”, “serdema piştî proseya çareseriyê”, “serdema agirbestê”, “serdema şer”, “serdema muzakereyan”, “serdema diyalogê” “serdema rewşa awarte”, “serdema derbeyê” zêde bi kar anîn. Di mehên havînê yê 2015an de, bidawîbûna qonaxa bêpevçûniyê ya di navbera PKKê û Dewletê de ku wekî “muzakere”/ “diyalog” dihat binavkirin û pişt wê jî îxlalên giran yê mafên mirovî yê ku di vê serdemê de ji teref dewletê hatin kirin, rûxandina bajarên, seqetbûyîn û mirina bi sedan mirovî, pêşî li ser akademîsyen û xwendekarên ku xebatên xwe li bajarên kurdan pêk tînin hilweşîneke psîkolojîk ya giran çêkiriye. Hin beşdarên anîn ziman ku ne tenê birêveberiyên zanîngehan lê derdoreke pevçûnê çekdarî bandorên neyênî û giran li ser Xebatên Kurdî kirine. Diyar kirin ku heta di vê qonaxê de hin xwendekaran xizmên xwe wenda kirine, hin xwendekaran dest bi neçûna zanîngehê kirine, gihana kitêban a xwendekaran gelek kêmbûye, hin xwendekaran di nav atmosfera tirsê ya bi sedema pevçûnan de kitêbên xwe yê kurdî an şewitandine an jî avêtine çopê. Anîn ziman ku di vê

serdema zehmet de ku gelek mirovan jiyana xwe ji dest daye, baldariya li hember xebatên akademik kêm bûye, motîvasyona hem ji bo jiyane hem ji bo xebatên akademik di asteke girîng de ketiye. Piştî sala 2015an, cardin destpêkirina pevçûnan, rejîma rewşa awarte, girtinên giştî, girtinên parlementer û serokên şaredariyan ên kurd ên hîlbijartî û birêveberiya şaredariyan bi rêya qeyyûmên tayînkirî, îxlalên giran yê mafên mirovî û hemû van rûdanên siyasî û civakî, bandoreke gelek neyênî li ser qada Xebatên Kurdî kiriye û ev bandora neyênî di dema nivîsandina vê raporê de jî berdewam bû.

Di serdema 2016-2018an de, li seranserê qonaxa rewşa awarte bi rêya KHKyên ji teref Lijneya Wezîran amadekirî, peywirên gelek akademîsyenên li zanîngehan hatin bidawîkirin. Ligel vê yekê, di serdema pişt 2015an de û bi taybetî jî di serdema rewşa awarte ya di navbera salên 2016-2018an de, di hin mînakên de li gor biryar û helwestên birêveberiyên zanîngehan û rektoran ku dikarin wekî “keyfî” an jî “şexsî” werin nirxandin, akademîsyen rastê îxlalên mafî hatine. Bo nimûne, rektorekî zanîngehê di “proseya çareseriyê” de nîsbeten politikayên azadîxwaz anîne cih lê heman rektor piştî Tebaxa 2015an ku proseya diyalogê bidawî bûye, bi taybetî jî di qonaxa rewşa awarte de karibûye berê xwe bide kiryarên tund û fişarker.

Xaleke din a girîng ku divê em diyar bikin ew e ku li gor beşdarên ku li Zanîngeha Mardin Artukluyê xebatên xwe kirine/dikin, beşdarên ji zanîngehên din, çî îxracbûyî çî nebûyî, di dema parvekirina tecrubeyên xwe de bêhtir biendîşe bûn.

Hin ji van beşdarên di dema parvekirina tecrubeyên xwe de an jî çavdêriyên xwe yê li zanîngehan, nexwestin ku rasterast jêgirtin ji wan were kirin. Beşdarên ku destûr dan jî rica kirin ku navên zanîngehên wan di raporê de derbas nebin. Ligel vê yekê, tevî ku îxlalên mafî yê li MAUyê di asteke girîng de li medyayê cih dîtiye, gelek îxlalên mafî yê li zanîngehên din di medyayê de nehatine nîşandan. Bi qasî ku me di hevdiyan de çavdêri kiriye, sedema endîşeyên akademîsyenan, nîşandana kêm ya îxlalên mafî di medya û raya giştî de ye û ji ber ku ev zanîngeh li bajarên piçûk in, xwe kêmîtir di nav ewlehiyê de hîs dikin. Ji ber van sedeman, hin bûyerên spesîfîk û jêgirtin bêtir navên zanîngehan dê werin ragihandin.

5.1 Îxracên Akademîsyenan, Rektorekî Fişarker, Kêmbûna Çalakîyên Akademîk û Politikaya Sirgûnê

Hejmara akademîsyenên di heyama rewşa awarte de îxracîkirî 6.081 e.⁶¹ Di vê proseyê de 15 zanîngeh bi sedema ku têkildarê Cemaeta Gulen in hatine girtin ku di qonaxa navborî de wekî rêxistîneke terorî hatibû îlankirin.⁶² Di îxracîkirina aka-

⁶¹ Akademîsyen İhraçları Hak İhlalleri Kayıplar ve Güçlenme Süreçleri, 2019, Türkiye İnsan Hakları Vakfı Yayınları, s.6.

⁶² Üniversitenin Olağanüstü Hali Akademik Ortamın Tahribatı Üzerine Bir İnceleme, Türkiye İnsan Hakları Vakfı Yayınları

demîsyenan de YOKê û birêveberiyên zanîngehan bi awayekî çalak cih girtine. Di vê qonaxê de qismekê ji van akademîsyenên îxracîrî bi PKKyê ve hatine girêdan, qismekê girîng ji bi Cemaeta Gulen ve hatine girêdan, qismekê jî bêyî bi rêxistinekî hwd. ve werin girêdan, bes ji ber nêrînên xwe yê muxalîf hatine îxracîrî an jî hatine mecbûrkirin ku îstîfa bikin.

Di qonaxa rewşa awarte de fişara herî girîng a li hember xweserî û birêveberiya zanîngehan, qedexekirin û rakirina hîlbijartinên rektoriyê ye ku di qonaxên berê de jî jixwe di bin fişarên dewlet û YOKê de pêk dihat. Bi KHKya di 29ê cotmeha 2016an de weşandî, hîlbijartinên rektoriyê hatine qedexekirin û di Rojnameya Fermî de hatiye îlankirin ku rektorên zanîngehan dê ji teref Serokkomar, ji nav sê endamên ji teref YOKê pêşniyarkirî werin diyarkirin û tayînkirin (Rojnameya Fermî, 29ê cotmeha 2016an).⁶³ Gelek rektorên hîlbijartî an jî piştî 2016an rasterast ji teref Serokkomar tayînkirî, ew rê hîlbijartine ku bi qenalên lêpîrsîn û îstîxbaratê, akademîsyenên wekî “bitalûke, dabeşker, dijminê dewletê û layengirê terorê” diyarkirî bi ceza bikin. Di vê qonaxê de rektor diyarker bûne di îxracîrîna wan akademîsyenan de ku ne îmzekar in lê wekî ne dilsozê dewletê dîtine.

Li gor *Biryara Pêşniyarî ya li ser Statûya Personelên Akademîk ên Perwerdehiya Bilind* a UNESCOyê:

Personelên akademîk ên perwerdehiya bilind, dema ku ew rêzê nîşanê mafên beşdarbûna birêveberiya beşên din ên civatê bidin, divê bêyî merûzmayîna cihêkariyekê, bibin xwedan maf û derfetê peywigirtina li gor qabiliyetên xwe û saziya ku lê dixebitin di nav de, rexnekirina birêvebirina saziyên perwerdehiya bilind. Personelên perwerdehiya bilind herwiha divê xwedan mafê hîlbijartina piraniya temsîlkarên organên akademîk ên saziyên perwerdehiya bilind bin.⁶⁴

Piştî sala 2016an, rakirina temamî ya hîlbijartinên rektoriyê û politîkayên fişarker ên rektoran bi temamî li dijî vê prensîba li jor û peymanên navneteweyî ne ku di beşa ewil a raporê de hatî behskirin. Di qonaxa rewşa awarte de mafê hîlbijartina temsîlkarên xwe yê saziyên perwerdehiya bilind û cihgirtina organên birêveberiyê yê personelên hîndekariya perwerdehiya bilind, bi temamî ji destê wan hatiye girtin.

Di derbarê mijara deqşorîkirina hin akademîsyenan wekî “xain” û fişara zêde ya rektoran a di qonaxa piştî rewşa awarte de, ji nav beşdaran akademîsyenêke/î

⁶³ <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2016/10/20161029-5.htm>

⁶⁴ UNESCO Yüksek Öğretim Akademik Personelin Statüsüne İlişkin Tavsiye Kararı <http://80.251.40.59/politics.ankara.edu.tr/altipar/Yayinlar/Yukse%20Ogretim%20Tavsiye.pdf>

îxracbûyî mînaekeke balkêş da ku nîşan dide dema proseya diyalogê ya ku wekî “proseya çareseriyê” jî tê binavkirin û qonaxa piştî 2015an ku ev prose bidawî bû, konjonktûra siyasî ya giştî çawa bandor li ser birêveberiya zanîngehê û bi taybetî gotar û politikayên rektoran kiriye. Beşdarê/î anî ziman ku li zanîngeha dixebitî, beriya 2015an hin çalakiyên li ser “meseleya kurd” dihatin lidarxistin. Di derbarê vê/î beşdarê/î de piştî 2016an jî teref birêveberiya zanîngehê lêpirsîn hatiye vekirin û paşê jî beşdar bi KHKyê jî peywira xwe hatiye îxracbûn. Li gor beşdar, sedema îxracbûna wî nêrînên wî yên ku di bin banê zanîngehê de dianî ziman û helwestên wî yên muxalîf bûn. Beşdarê/a ku li zanîngeheke derveyê MAUyê kar dikir daxwaz kir ku navê zanîngeha wî/wê di raporê de derbas nebe.

Proseya çareseriyê gelek rehetir bû. Carna birêveberên zanîngehê jî beşdarê çalakiyên li zanîngehê dibûn. Mesela carekê jî partiya nêzî kurdan parlementerek hatibû, axaftinek pêşkêş dikir, slogan dihatin avêtin. Carekê komxebata çareseriyê pirsgirêka kurd hat lidarxistin. Rektor jî beşdar bû, heta axivî jî. Pir baş tê bîra min, yek ji axaftvanan digot serok Apo wisa dibêje. Rektor beriya ku me îxrac bike ez gazi odeya xwe kirim. Ez çûm, tam dema ez rûnim jî min re got “we dê dewlet ava bikira?” Ez jî şaş mam, keniyam. Paşê jî hê di proseya lêpirsînê de bûm, hê îxrac nebûme. Got “We got qey dewlet çî ye? Hûn dibêjin qey dewleta tirk çî ye? Wisa disekine disekine paşê jî ha wisa tê li serê we dixe.” Helbet piştî ku êdî niyeta wî hat fehmkirin min jî got “Ez jî bo axaftina tiştên wisa nehatim cem we. Tiştên ku hûn behs dikin meseleyên cuda ne, niyeteke min a avakirina dewletê, filan û bêvan nîn e.” Wî jî got “Ev dewlet dizane kî kî ye, dema wê were ha wisa derdikeve pêşiya we.” Min jî got “Mamoste anku hûn ji bo çî min diavêjin, we lêpirsîn vekiriyê, xuya ye ku hûn ê min biavêjin lê ji bo çî hûn ê biavêjin? Pirsgirêkeke min a hiqûqî ya qanûnî heye?” Got “Na, tu pirsgirêkeke te ya hiqûqî ya qanûnî nîne lê baweriyê dewletê bi te nayê, a min jî nayê.” Min got “Yanî mesela ez dikarim çî bikim bo ku baweriyê we qezenc bikim?” “Niha naseke/î te heye li asteke jor a dewletê, li YOKê, li wezaretê mesela?” Min got “Na, naseke/î min nîne.” “Li qedemeyên bilind ên AK Partiyê naseke/î te heye? Li qeymeqamiyê, nasekî te yê wali heye?” Min got “Na.” Wî got “Bila yek ji wan bibe keflê te, ji min re nivîsekê bişîne ku bibêje ez vî kesî dinasim, tu tişteke wî nîne, ez jî rewşa te binirxînim.” Min got “Nasekî min ê wisa tune ye mamoste.” Mînakek derxist jî ser maseya xwe û got “Mamosteyê/î din heye ku di heman rewşê de ye, me jî bo wî jî lêpirsînek vekir lê parlamen-

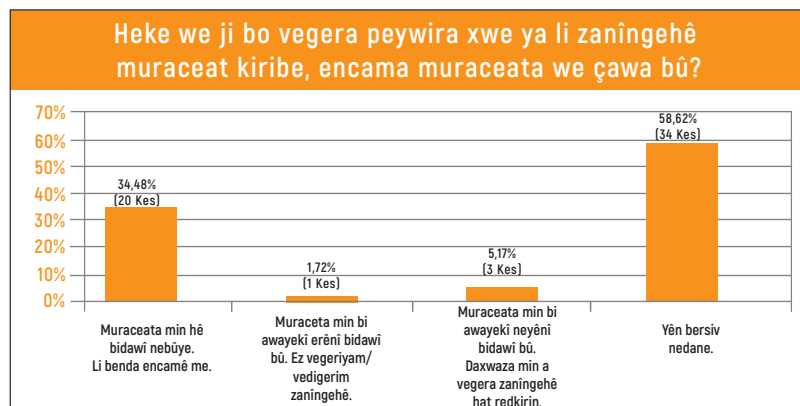
tereke/î Ak Partiyê jê re bûye kefil. Niha em ê dosyeya wî bigirin. Heke dixwazî tu jî rêyeke wisa bibîne.” Min got “Nasekî min ê wisa tune ye. Heke sûcekî min heye ku li min tê barkirin, bibêjin.” Got “Na, tu jî min re îspat bike ku tu li aliyê dewletê yî.” Min jî got “Yanî ez çawa dikarim vê îspat bikim, tişteke vê ya hiqûqî heye? Hûn ê sûcekê li min bar bikin û ez ê jî bersiva wê bidim.” Got “Tawanbariyek tune ye. Tu ne li aliyê vê dewletê yî.” Min got “Baş e, ez ê çawa xwe îfade bikim bi vî awayî?” Got “Mesela qet wêneyekî, dîmenekî te yê li mîtîngên naletkirina terorê heye?” Demekê mîtîngên wisa hebûn, derdiketin û nalet li terorê dianîn. Min got “Welle nîne mamoste.” Got “Ew çax tu ne li aliyê dewletê yî.[...]” Min got “Niha hûn jî min re dibêjin mijarek nîne ku min wekî mijara lêpîrsînê diyar kiriye. Mesela hûn dibêjin Îmzekarên Aştiyê filan (ew çax li wan lêpîrsîn hatibû vekirin, dihatin avêtin) li wê metnê înzeya min nîne.” Wî jî got “Jixwe yên wekî te radikal belgeyeke wisa îmze nakin.” Ez ketim şoqê. Got “Dewlet jixwe lê dinêre, lêdikole, herî tûj ên vî karî îmze navêjin.”

Ev jêgirtina dirêj ji gelek aliyan, hêlên resen yên qonaxa diyalogê ya navbera 2013-2015an û şikestina giştî ya piştî wê nîşan dide. Ev nimûne, bi awayekî giştî rihê proseya diyalogê nîşan dide. Ji aliyekî din, wekî ku li jor jî hatiye îfadekirin, di qonaxa cardin destpêkirina pevçûnên çekdarî ya 2015an de, hem li herêma hem jî bi gelemperî li zanîngehan atmosfera polîtîk guheriye. Hevdîtina ligel rektor ya ku di vê jêgirtinê de hatiye nîşandan, hevdîtineke normal ya navbera rektor û akademîsyenekî nîne. Ev hevdîtin beşeke ji lêpîrsîna di derbarê akademîsyen de ye. Li for îfadeya beşdar, rektorî li vir wekî polîsekî lêpîrsîn kiriye. Rektorê ku lêpîrsînê dike, akademîsyenê xebatkarê zanîngehê bi hewldana avakirina dewleteke cuda û bi nedilsoziya ligel dewletê tawanbar dike. Hatiye gotin ku ji bo akademîsyenê wekî “gumanbar” hatiye îthamkirin bikaribe peywira xwe ya akademîk bidomîne, lazim e dilsoziya li hember dewletê û Partiya Edalet û Pêşketinê (AKP) îspat bike. Hatiye gotin ku wekî delîl ji endamên payebilind ên AKPyê nameyeke referansê bîne, wêneyekî pêşkêş bike ku nîşan bide ew beşdarê mîtîngên dij PKKyê bûye an jî waliyek an qeymeqamek jê re bibe kefil. Li vir helwesta sûcdarkirin û piçûkxistinê gelek eşkere ye ku rektor bi awayekî belasebeb berê wê daye akademîsyen. Rektor, bi gotina heke şertên jor bi cih bîne ew ê pak bibe heke ne ew dê wekî “xain” were dîtin, rewşa pratîka a di bin banê akademîyê de nîşan daye û ev helwest wekî di beşa ewil ya raporê de hatiye behskirin bi temamî li dij peymanên navneteweyî ne ku Dewleta Komara Tirkiyeyê terefê wan e û Biryara Pêşniyarî ya UNESCOyê ye.

Di qonaxa rewşa awarte de gelek akademîsyenên ku di qada Xebatên Kurdî de

xebatan dikirin, têkiliya wan ligel Cemaeta Gulen tune bû û danezan jî îmze nekiri-
bûn jî, bi destûrên rejîma rewşa awarte di vê prosejê de an hatin îxrackirin û an jî
ji ber merûzmayîna *mobbingê* mecbûr man ku îstîfa bikin. Bo nimûne, sê beşdarên
ku danezan îmze nekirine, tevî ku tu têkiliya wan bi Cemaeta Gulen re jî nîne, bes
ji ber nêrînên xwe yê muxalîf ku li nav zanîngehê anîne ziman, bi KHKyan hatine
îxrackirin. Du beşdar jî ji ber *mobbinga* li hember xwe dev ji karê xwe berdane. Ji
nav 58 kesên bersiva anketê dane 14 kesî jî karê xwe îstîfa kiriye. Lewra, di qonaxa
rewşa awarte de gelek akademîsyenên ku sînorên dewletê derbas kirine an jî rek-
toran ew meqbûl nedîtiye, gumanbar dîtiye an jî xaîn îlan kiriye, bi rêyên cuda jî
zanîngehan hatine dûrxistin.

Piştî ku qonaxa rewşa awarte di 2018an de bi dawî bû, hin akademîsyenên ku
bi KHKyan îxrac bûne ji bo vegera zanîngehê, muraceaîê Serokatiya Komîsyona
Lêkolîna Kirariyên Rewşa Awarte kirine û hin vegeriyanê zanîngehê. Di anketê de
me jî akademîsyenên serî li vegera karê xwe yê zanîngehê dayî pirs kir ku serîlêdana
wan çawa biencam bûye. Ji 59 kesan 24 kesî ev pirs bersivand. Bersiv li jêr in:

Wekî di vê grafîkê de tê dîtin, gelek akademîsyen hê jî li benda encama mura-
ceata xwe ne. Bes 1 jî akademîsyenên ku me hevdiîtin kirî vegeriya zanîngehê û
tayîna wî ne ji bo zanîngeha jê îxracbûyî lê ji bo yeka din hatiye kirin.

Ligel van îxlalên mafî yê li jor behskirî, xaleke balkêş jî ev e ku panel û kon-
feransên akademîk ên qada Xebatên Kurdî hema hema sekinîne. Bo nimûne, beş-
darekê/î anî ziman ku ji ber eleqeya gelê bajêr a li hember çalakîyên bi kurdî yê li
zanîngehê, birêveberiya zanîngehê gelek aciz dibû. Beşdarê ku li zanîngeheke der-
veyî MAUyê kar dikir, daxwaz kir ku navê zanîngehê di raporê de derbas nebe. Di
qonaxa beriya 2015an de, di derbarê hem eleqeya gelên bajêr û hem ya xwendekarên
a li hember sêminêr û panelên kurdî yê li zanîngehê lidarxistî û berteka li hember
vê de beşdarê/î ev gotin anî ziman:

Ji vê beşê, li ser navê kurd, Kurdistan û dîroka kurdan arasteyîbûna gelek akademîsyenên ji beşên cuda, şiyana arasteyîbûnê, şikestina tirseke, sînerjiyeke gelek cidî derxist holê. Helbet ew çax proseya çareseriyê jî hebû. Mesela tişteke piçûk bibêjim, klûbên xwendekaran hene. Ev klûbên niv-fermî ne. Ji her beş an jî fakulteyî xwendekar têne cem hev. Klûba Edebiyatê hwd. Mesela xwendekareke/î min got “Mamoste derfeteke wisa ya fermî heye. Budçeya wê jî heye. Tu panelan li dar dixî, ji derve mirov tên nav zanîngehê.” Me jî got dibe ka em bifikirin[...] Tê bîra min, bo nimûne çalakiyek li dar dixistin an jî gazî nivîskarekî dikirin, 1000-2000 kes tên. Ev rewş ji bo birêveberiya zanîngehê bû sedema diltirsiyeke cidî. Gotin “Berdin. Zanîngeh ji vî karî aciz e. Hûn çalakiyên wisa li dar dixin. Bi hezaran kesî tînin zanîngehê. Ev rê li ber mobilîzasyoneke cidî vedike.” [...] Dest pê kirin ku ji min re bibêjin vê bike, wê bike. Mese-la êdî salon nedidan me. Digotin “salon nîne ji bo we.” Dema me ji bo salonê îsrar dikir, digotin “îsrar nekin hûn dê bikevin nav talûkeyê.” Xwendekar jî jî vê tirsîyan lewra mecbûr man ku civakê belav bikin.

Wekî ji vê jêgirtinê tê dîtin, helwesta birêveberiya zanîngehê ya li hember çalakiyan li gor demê diguhere. Di qonaxa piştî 2015an de jî li hemû zanîngehan çalakiyên li ser Xebatên Kurdî sekinibûn. Hemû beşdarên ku hê jî li zanîngehan dixebitîn anîn ziman ku hemû çalakiyên bi tirkî an kurdî yên qada Xebatên Kurdî li zanîngehan cih nabîne, çalakiyên wisa di asteke girîng de kêm bûne û heke werin kirin jî bi tirs tên lidarxistin. Wekî hemûyê akademîyê, Xebatên Kurdî yên li zanîngehan jî, bi taybetî di qonaxa piştî 2016an de di bin şert û mercên fişarkerî û tirsê de tên birêvebirin.⁶⁵

5.2. Paşveçûna di Dersên Hilbijarî yên Kurdî û Xebatên bi Kurdî de

Piştî sala 2015an, li zanîngehan paşveçûnên di qadên Ziman û Edebiyata Kurdî û Ziman û Edebiyata Zazakî de, ji bo xwendekarên dikarin van beşan hilbijêrin, êdî ev beş ji cihekî balkêş dûr ketine. Beşdaran diyar kir ku di salên paş de van beşan jî kontenjanên xwe zêdetir tercîh digirtin û ji ber vê jî pûanên wan gelek bilind bûn. Beşdarekê/î ev rewş wisa anî ziman:

Mesela bi awayê herî berçav, dema me beş nû vekir xwendekarên dihatin bi aliyê potansiyelê, pûanên ezmûna ketina zanîn-

⁶⁵ Ji bo bandora giştî ya rejîma rewşa awarte ya li ser zanîngehên Tirkiyeyê bnr. Üniversitenin Olağanüstü Hali Akademik Ortamın Tahribatı Üzerine Bir İnceleme, Türkiye İnsan Hakları Vakfı Yayınları

gehê de niha cudahiyeke mezin heye. Şewq, moral û motîvasyona xwendekarên ewil gelek cuda bû, rewşa yên niha pir xirabtir e, anku profîla me ya xwendekaran mixabin çî qas diçe xirab dibe. Ev jî at-mosfera ku min behskirî ne azade ye.

Mesela li zanîngeha me beşa herî bilind beşa me ye. Ne bes li fakulteyê, bi giştî li hemû zanîngehê. Lê belê ev rewş çî qas diçe xira dibe û em niha di rewşeke wasat de ne.

Di proseya diyalogê de, li bajarên kurdan vebûna beşên kurdî yên di astên lîsans, lîsansa bilind û doktorayê de bi taybetî jî bo xwendekarên kurdî û yên ku dixwazin xebatên xwe yên akademîk di vê qadê de bikin, rê li ber çoşeke mezin vekirîye û bi hejmarên gelek bilind muraceat li van beşan hatine kirin. Di zêdehiya muraceatan de bandora vê agahiyê jî hebû ku xwendekarên jî van beşan derçûyî dê wekî mamoste jî bo dersên hîlbijarî yên kurdî yên dibistanên navîn werin tayînkirin.

Qîsmeke girîng a beşdarên li beşên Zîmanê Kurdî û Zîmanê Zazakî dixebitin/xebitîne anîn zîman ku ew difikirin eleqeya li hember van beşan û hem nav zanîngehê hem jî li dibistanên navîn dersên hîlbijarî yên kurdî-kurmançî-kirmanckî-zazakî dewletê aciz kiriye û dewletê nexwestiye kurdî bihêz bibe. Di beşên paş de behsa tansiyona di navbera MAU û YOKê de hatibû kirin, ya di derbarê mijara kontenjana bernameya lîsansa bilind a bêtez de ku dê mamosteyên kurdî bigihanda û eleqeya xwendekarên dibistana navîn a li hember dersên hîlbijarî yên kurdî. Piştî 2015an û bi taybetî jî piştî qonaxa rewşa awarte tayînkirina mamosteyên kurdî hatiye merheleya rawestanê. Di derbarê vê mijarê de Recep Şimşekê Hevserokê Şaxa 2yemîn a Egitim-Sena Diyarbekirê di 9ê îlona 2019an de daxuyaniyek daye. Li gor daxuyaniyê malbatên xwendekarên ku daxwaza dersa kurdî ya hîlbijarî kirine anîn zîman ku hin gerîndeyên dibistanan jî ber kêmasiya polan nehîştine xwendekar kurdî hîlbijêrin, hinekan jî jî ber ku mamosteyên kurdî nîn in berê xwendekaran dane dersên din. MEBê, jî bo daxwaza li hember dersên zîman ên hîlbijarî ku jî 2012an pê ve ye di mufredatê de ne, bes hejmarên 2015-2016an parve kirine. Li gor hejmarên MEBê, di serdema perwerdehî û hîndekariyê ya 2015-2016an de kurmançiya hîlbijarî, jî teref 71 hezar 616, kirmanckî (zazakî) jî 6 hezar 315, bi giştî jî teref 77 hezar û 931 xwendekaran wekî dersên zîman yên hîlbijarî hatine hîlbijartin. Digel vê yekê, MEBê heta îro jî bo dersa hîlbijarî ya kurdî bes 59 kes (kurmançî 48, kirmanckî 11) qadro vekirîye (Evrensel, 9ê îlona 2019an).⁶⁶ Bi kurtî, dikare were gotin ku dewlet, piştî 2015an li gor politikaya kurdan a fişarker, bi taybetî bi rawestandîna tayînkirina mamosteyên jixwe kêr yên bo dibistanên navîn, beşên kurdî bêtesîr û bêfonksiyon kirine.

Ligel zeifkirina dersên kurdî yên hîlbijarî li dibistanên navîn, her çî qas li zanîn-

⁶⁶ <https://www.evrensel.net/haber/386372/sectirilmeyen-secmeli-ders-kurtce>

gehan beşên Ziman û Edebiyata Kurdî û Ziman û Edebiyata Zazakî neyên girtin jî, di dersên hîlbijarî yên kurdî de ku li beşên cuda yên zanîngehê dihat dayîn paşveçûneke girîng qewimiye. Li zanîngehên ku beşên Ziman û Edebiyata Kurdî vebûne, xwendekarên li beşên Tarîx, Matematîk an jî Aboriyê hwd. dikarin dersa kurdî wekî dersa hîlbijarî hîlbijêrin. Lê ji hêleke din, di qonaxa piştî 2015an de, ne tenê li ser dersên kurdî yên hîlbijarî yên li dibistana navîn, fişarkeriyên li ser dersên kurdî yên hîlbijarî yên ku xwendekarên ji beşên cuda yên zanîngehê jî di asteke girîng de zêde bûne. Beşdareke/î ku xebatên xwe yên li zanîngehê didomîne di derbarê mijarê de ev gotin anî ziman:

Berê daxwazeke zêde hebû, piştî ku em ketinê ji baş bû, her beşê du saet dersa kurdî digirt. Ev çend salên dawî serok û mamosteyên van beşan nahêlin ders vebibe û heta tehdît dikin heke hûn dersa hîlbijarî ya kurdî bigirin em ê we di dersên din de bihêlin. Rasterast ji min re hat gotin, xwendekar hatin û ji min re gotin ku heke em serdema duyem hîlbijêrin dê mamoste me ji wan bihêlin, em çî bikin. Mixabin pirsgirêkên bi vî awayê derketin. Niha dersên hîlbijarî gelek kêr in.

ENCAM

Li zanîngehên Tirkiyeyê destpêkirina dereng ya xebatên têkildarê kurdan û salên dawî pirsgirêkên ku akademîsyenên ku di vê qadê de lêkolîn dikin û ders didin, rûbirû dimînin bêguman ji cih, statû an jî “bêstatû”bûna kurdan a li Tirkiyeyê ne azade ye. Li Tirkiyeyê înkara hebûna kurdan û destpêkirina pêşxistina politikayên li hember vê înkare heta salên 1920î diçe. Di proseya avakirina netewe-dewleteke nû de, qebûlkirina tirkbûnê ya wekî hêmanê avaker ê bîngêhîn û duristkirina hemû politikayan li gor vê, encamên wekî bînpêkirina maf û hemû taybetmendiyên komên etnîkî û gelên otokton ên li Tirkiyeyê bi xwe re aniye. Kurd jî yek ji wan gelan in ku herî zêde di bin bandora vê rewşê de mane. Jinûve-hilberandina taybetmendiyên kultûrî yên gelekî, kêmarekê, komeke etnîkî û xebatên ji bo pêşxistina ziman a ku bûyîna hêmana herî heyatî ye li hêlekê, bi teoriyeke di maneyeke akademîk de bêpalûpişt a wekî Teoriya Ziman-Rojê, ji bilî tirkî hemû ziman hatin înkarkirin. Bêguman zanîngehên li Tirkiyeyê jî wekî amûrên bîngêhîn ên îdeolojiya fermî hatin avakirin û şikl girtin. Ji ber vê yekê zanîngehan li hember qadên xebatê, mijar û têgehên ku xerabî bigihînin “bitûniya nedabeşbar a dewletê” hesasiyeta xwe her tim parastin. Hin mijar û têgehên “hesas” ên behskirî, li gor binyada siyasî ya demê û bi rûdanên navneteweyî yên nû cih biguherin jî têgeha “kurd” di hemû qonaxên desthilatdariyê de hesasiyeta xwe parast. Tevî ku birêveberiyên zanîngehan tu carî tolerans nişanê akademîsyenên van hesasiyetan îxlalkirî nedane jî, ji dayîna cezayên edlî û îdarî yên “lazim” jî kêman mane. Di vê mijarê de akademîsyenê ku herî zêde bedel daye, ji ber lêkolînên xwe yên li ser kurdan ên salên 1960î, Îsmail Beşikci ye. Ji ber kitêb û makaleyên nivîsandî, parastinên ji dozên van kitêb û gotaran lê hatine vekirin, nameyên nivîsandî hwd. qismeke

giring a emrê xwe li girtîgehan derbas kiriye. Pratikên li hember Beşikci, herwiha çavtirsandinek bû li hember kesên ku difikirin li ser kurdan bixebitin. Ji ber vê yekê, bi taybetî jî piştî 1960an digel ku li derveyê akademiye li ser kurdan hem bi tirkî hem bi kurdî bi rêjeyeke cidî kîtêb û kovar hatine weşandin ji li zanîngehan destpêkirina xebata li ser van mijaran heta salên 1990î kêmaye. Bêguman di vir de para têkoşîna lêgerîna mafî ya kurdan heye ku xwe dispêre salên dûr û dirêj. Ji ber ku vê rewşê nişan dida ku têkoşîna mafî ya kurdan êdî bi înkareke hêsan nayê bêqîmetkirin. Û her çî qas wekî “pirsgirêkekî” werin dîtîn jî qet nebe ji bo çareseriyê ya pirsgirêkê kirina hin tiştan hema hema ji teref hemû derdoran dihat bilêvkirin.

Piştî salên 2000î vebûna qenala TVyê ya kurdî, TRT6ê, tevî ku di nav çarçoveyê de bi cih nebe jî, paşê jî li hin zanîngehan ji bo perwerdehiya kurdî vekirina enstîtû, beş û şaxên zanistan, li dibistanên navîn destpêkirina dersên hîlbijarî yên kurdî, bi xwe re bilezbûna Xebatên Kurdî yên bi kurdî-tirkî anî. Lê jî bo berdewamiya pratikên wisa, dûrê verastkirina qanûnî, bi biryarên afakî duristkirina wan, hin pirsgirêk dihawandin. Qet nebe li Tirkiyeyê red û înkara demdirêj a kurdan û çanda wan wekî ku pirsgirêkeke piçûk a di navbera du malbatan de be, ji bo çareseriyê serî li tevdir û verastkirinan dayîn, dîtina van verastkirinan a wekî “lutfekê” ji teref aliyê serdest nişan dida ku dê ew nikaribin demdirêj bin. Ligel vê yekê, li zanîngehan tevî azadiya qismî ya xebatên li ser kurdan, endîşeyên li hember kurdan ji teref meqamên siyasî berdewam bûn. Di qonaxa piştî 2015an, li zanîngehan kêmbûna konferans û panelên di qada Xebatên Kurdî de, kêmbûna teleba xwendekaran a ji bo beşên kurdî, hema hema bidawîbûna tayînên mamosteyên dersên kurdî yên hîlbijarî, bes hin ji encamên wê bûn. Paşê jî gelek akademîsyen ji karên xwe hatin îxrac kirin ku polîtîkaya kurdan a li dewletê li zanîngehên xwe bi awayekî eşkere rexne dikirin. Akademîsyenên ku nehatin îxrac kirin jî bi awayekî rasterast an jî nerasterast her tim hîs kirin ku ne xwedan azadiyeke bêsinor in, heke li karê xwe berdewam bikin divê haya wan ji sinorên ku dewletê xêz kirî hebe û wan sinoran derbas nekin. Tevî ku yek ji girîntirîn hilberîner û miratgirê şaristaniya mezopotamyayê, kurd bo demeke dirêj di bin polîtîkayên zordestî û înkare de mane jî, li Tirkiyeya piştî 2000an bi awayekî qismî be jî gavên ji bo rakirina van avêtî û verastkirinên kirî xwedan girîngiyeke dîrokî ne. Lê belê, rûdanên 2015an û piştî wê hemû hest û ramanên xweşbîniyê ji holê rakirine. Negihandina temînata qanûnî ya mafên qismî yên pejirandî, vegirtina wan hêsantir kiriye.

Ji daneyên lêkolînê bi awayekî eşkere tê ditin, ji ber ku dîroka Xebatên Kurdî li zanîngehên Tirkiyeyê nû ye, pirsgirêkên cidî hene. Ji bo pêşxistina van xebatan û çareserkirina pirsgirêkên heyî hin gav hene ku werin avêtin û hin verastkirinên qanûnî hene ku werin bicihkirin.

1. Cihdîtin û pêşxistina kurdî ya li jiyana akademîk girêdayî verastkirinên fiilî û qanûnî ne ku kurdî di hemû astên jiyana perwerdehiyê de, perwerdehiya pêş-dibistanê jî tê de, were bikaranîn. Berî her tiştî, mafê “perwerdehiya bi zimanê zikmaki” divê were temînkirin û ev di serî de Makezagon, li hemû mewzûatan were zêdekirin û bikeve bin misogeriyê. Ji bo parastin û pêşxistina kurdî û zimanên din ku bo salên dirêj ji derfetên perwerdehiya modern mehrûm mayî, divê gavên piştgiriyê werin avêtin. Herwiha, ji bo kirmanckî/zazakiya ku di listeya “zimanên li ber mirinê” ya UNESCOyê de, divê pêngavên hewce demildest werin avêtin.

2. Komara Tirkiyeyê, bo jinûve-hilberîna kurdî û zimanên din ên aidê çandên din ku ji salên ewil heta îro di tu asteke mufredata perwerdehî-hîndekariyê de cih negirtî û perwerdehiya wan qedexekirî, divê hin çalakîyên piştgiriyê bike, bikaranîna çavkaniyên giştî (çavkaniya însanî û madî) ya li gor jêbirina newekheviyê jî tê de.

3. Divê rê li ber were vekirin ku li zanîngeh an jî saziyên din, dezgehên sîmaf, şaxên zanistên bîngehîn, beş, enstîtû û fakulte û hwd. yên arasteyî xebatên kurdî û çanda kurdî ne di bin navên wekî “Enstîtûya Zimanên Zindî” yên nezela/îmaker; li gor hewcedariyên akademîk, bi navên xwe vebibin.

4. Divê li zanîngehan astengiyên fiilî û qanûnî yên li pêş xweserîya zanistî û îdarî, yên şertên bîngehîn ên hilberîna zanistê ne, werin rakirin û verastkirinên qanûnî werin bicihanîn.

5. Tevî temînkirina xweseriya zanistî û îdarî, di serî de xebatên kurdî, xebatên zimanên din yên li Tirkîyeyê tîn axaftin divê werin teşwîqkirin, dîtbarîkirin û her cure piştgirî were dayîn. Divê astengiyên fiilî û qanûnî yên li pêş nivîsandina tezên bi kurdî werin rakirin û verastkirinên qanûnî werin bicihkirin ku keyfîbûna îdarî asteng bike.

6. Divê astengiyên fiilî û qanûnî yên li pêş azadiya fikrî û derbirinê werin rakirin ku ev bi peymanên navneteweyî hatine misogerkirin û bi îçtihatana hatine piştrastkirin. Xebatên zanistî û akademîk bi tu awayî nebin mijara lêpîrsînên cezaî û îdarî. Di vê çarçoveyê de nêrîn û xebatên ne li gor dewletê û beşeke civakê, divê di derdoreke azad de werin îfadekirin.

7. Divê îxlalên mafî yên li hember akademisyenên ku ji ber lêkolîn û fikrên xwe merûzê mueyîdeyên cezaî û îdarî mane were bidawîkirin û mafên xwebûnî jî di nav de, hemû mexdûriyetên wan werin telafîkirin.

8. Divê jî bo xwendekarên ji beşên Zîman û Edebiyata Kurdî derçûyî verastkirinên qanûnî yên giştî werin kirin ku derfetê kardîtina wan a li hemû sazî û dezgehên fermî û taybet bîn temînkirin.

9. Ji ber ku lêkolînên akademîk ên kurdî û Xebatên Kurdî di asteke gihiştî de nîn in, divê jî bo xebatên di vê qadê de yên li bin banên zanîngehan, çavkanî were veqetandin.

10. Divê di serî de weşanên li bin banê zanîngehan piştgirî bidin weşana berhemên wekî gotar, tez, lêkolîn, kovar, kitêb hwd. yên di qada Xebatên Kurdî de nivîsandî an jî dê bê nivîsandin û polîtîkayên weşanê wisa saz bikin ku astengiyên fiilî jî holê rakin.

11. Di serî de berhemên kurdî û yên di qada Xebatên Kurdî de nivîsandî, bêyî cudakirina nivîskar, weşanxane û zîmanî divê li pirtûkxaneyên zanîngehan hemû berhem cih bigirin ku bo xwendekar û beşan wekî çavkanî ne.

12. Divê hev kêşîya dîplomayên wan xwendekaran were nasîn ku li zanîngehên Birêveberîya Herêmî ya Kurdistanê perwerdehiya lîsans, lîsansa bilind û doktorayê girtine û şertên wisa werin temînkirin ku li zanîngehên Tirkîyeyê bikarin perwerdehiyê bidomînin û bixebitin.

